

Francesc Cabana

LA CHADE
I ALTRES AVENTURES DE
CAMBÓ, VENTOSA I GARÍ

Francesc Cabana

LA CHADE I ALTRES
AVENTURES DE CAMBÓ,
VENTOSA I GARÍ

BARCELONA

© Francesc Cabana, 2015
Publicat a Barcelona el setembre del 2015.
Edició de Francesc Cabana.
Reservats tots els drets.

LA CHADE I ALTRES
AVENTURES
DE CAMBÓ, VENTOSA
I GARÍ

Francesc Cabana

Barcelona, 2015

JUSTIFICACIÓ DE L'OBRA

És difícil entendre la història política i econòmica catalana sense posar-se en la pell d'alguns dels seus personatges més representatius i seguir la seva trajectòria. I, per a l'autor d'aquest llibre, Francesc Cambó i Batlle, Joan Ventosa i Calvell i Josep Garí i Gimeno van protagonitzar algunes de les històries més emblemàtiques de la primera meitat del segle xx. Eren amics i els trobem units en algunes d'elles. Les seves activitats, dutes a terme individualment o conjuntament, van tenir una forta incidència en la política i l'economia catalana d'aquells anys. Cambó era el polític catalanista amb visió econòmica i capacitat de crear opinió; Ventosa, l'advocat i l'home de negocis nat; Garí, el financer especialitzat en borsa, el mercat de capitals. Van deixar petja a Catalunya, i l'haurien deixat més sòlida si no hagués estat per les dictadures: la de Primo de Rivera, primer, i la de Franco, després. Són tres personalitats de primer ordre, ben diferents. Tenen actius i passius, com tothom, però donen una lliçó sobre els anys que van viure i ens ajuden a entendre'ls.

La CHADE —la Compañía Hispanoamericana de Electricidad SA— els va unir. És la gran aventura internacional promoguda per catalans, poc coneguda, i el centre d'aquesta obra. En català, ficar-se en una aventura és fer-ho en una empresa de reeixida dubtosa, segons el diccionari. És el que van fer Cambó, Ventosa i Garí en el cas de la CHADE i altres operacions econòmiques i financeres. El menys aventurer era, sens dubte, Joan Ventosa i Calvell. El que més, Francesc Cambó.

ÍNDEX

1. Presentació dels protagonistes. Activitats fins al 1918.....	9
2. La cruïlla del 1918. El Trust Hispano Italià. La crisi financera i el Banc de Barcelona	23
3. La Compañía Hispano Americana de Electricidad (CHADE) 41	
3.1. La gran aventura internacional.....	43
3.2. Els anys bons (1920-1930)	61
3.3. La crisi econòmica mundial i la Segona República a Espanya (1931-1936)	71
3.4. La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Del foc a les brases...	75
3.5. Joan March i la Barcelona Traction. D'un sac buit a la liquidació de la CHADE (1946-1960)	92
4. Josep Garí: finançament i nacionalització de grans empreses.....	111
5. La Companyia General del Suro: un fracàs sorollós.....	121
6. Cambó, Ventosa i Garí: tres posicions davant del franquisme.....	133
7. Apèndix. Membres dels Consells d'Administració de la CHADE.....	157
8. Bibliografia.....	177

1. PRESENTACIÓ DELS PROTAGONISTES.
ACTIVITATS FINS AL 1918

FRANCESC CAMBÓ I BATLLE (1876-1947)

Francesc Cambó és la figura més coneguda de les tres. S'ha escrit molt sobre ell, però més en relació amb l'activitat política que amb l'obra econòmica. I la majoria d'aquells que han escrit sobre ell —des de Jesús Pabón a Borja de Riquer— no eren o no són economistes. Cambó, en les seves *Memòries* o en les *Meditacions*, dóna poca o mínima informació de caràcter econòmic. Però, a l'hora de publicar les seves obres, el volum sobre *Política econòmica* té més de sis-centes pàgines, un fet que demostra la importància que l'economia tenia per a ell.

Nascut a Verges (Empordà) el 1876, Francesc Cambó estudià Dret a la Universitat de Barcelona. La vocació política era clara. Va deixar l'ensenyament oficial universitari per l'ensenyament lliure per poder consagrar-se a l'acció política en el Centre Escolar Catalanista. Tenia vint anys quan, el 1896, pronuncià el seu primer discurs¹ com a president d'aquella entitat. El seu pensament era clar i radical, com corresponia a la seva joventut: «És tan gran l'amor que per Catalunya sento, és tan ardent mon desig de veure-la deslliurada, que en va procurararia convertir en paraules els sentiments que en mon cor bullen».

Al marge d'aquesta afirmació, que ara en diríem identitària, Cambó ataca sense contemplacions el centralisme espanyol: «En un estat en què imperi el centralisme, la Constitució més liberal

1. FRANCESC CAMBÓ, «Discurs llegit pel president D. Francesc Cambó Batlle en la vetllada inaugural del curs de 1895 a 1896», *Política Econòmica*, Barcelona, Editorial Alpha, 1999, p. 21.

és despòtica i la munió de drets de tota mena que concedeix a l'individu és un sarcasme». Les conclusions són clares:

Des de l'existència de l'estat espanyol, Catalunya s'ha vist menyspreada i avorrida [...]. No serem separatistes, mentre creguem que dintre la unitat d'Espanya, i sense perjudicar-la, puguin satisfer-se les nostres aspiracions. Mes el dia que això fos impossible, el dia que l'Estat volgués destruir del tot el sentiment de pàtria esborrant la nostra llengua i suprimint la nostra família, llavors a triar entre l'Estat i la pàtria, entre l'esclavitud sense glòria i la llibertat, l'elecció no fóra dubtosa.

El 1898 Cambó participà activament en la campanya en favor del concert econòmic per a Catalunya, encapçalada pels presidents de la Societat Econòmica d'Amics del País, del Foment del Treball Nacional, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i de l'Ateneu Barcelonès, que lliuraren un missatge a la reina regent demanant-lo. I també, el 1899, en el Tancament de Caixes, quan els empresaris acordaren no pagar les contribucions a l'Estat; la iniciativa acabà amb una «desfeta», segons expressió del mateix Cambó, però tot i ser «un fracàs tàctic ens proporcionà l'immens triomf estratègic de preparar-nos la primera victòria electoral i la catalanització de tota la burgesia barcelonina».² Cambó no va estudiar economia, però en va aprendre i es voltà de persones que en sabien. Fou un dels primers polítics catalans i de l'Estat que posà l'economia i l'acció econòmica en el centre de les seves preocupacions.

El 1901 fou un dels fundadors de la Lliga Regionalista, el primer partit polític català amb cara i ulls. Aleshores, tots els altres partits tenien caràcter estatal i la seva direcció era a Madrid. Aquell mateix any fou elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona. És aleshores que, segons explica a les memòries, decidí posar-se al servei de la burgesia catalana i no de la classe obrera:

I ben a contracor, guiat pel cervell tan sols, vaig continuar actuant principalment dintre de la burgesia catalana, a la qual vaig contri-

2. FRANCESC CAMBÓ, *Memòries* (1876-1936), Barcelona, Editorial Alpha, 1981, p. 313.

buir no tan sols a donar-li un ideal, cosa relativament fàcil, sinó a mantenir-li l'ideal i a enquadrar-la dintre d'un partit i d'una disciplina.³

Si hi ha una expressió que sorprèn l'autor d'aquest llibre en la frase de Cambó, és quan diu que fou «relativament fàcil» donar un ideal a la burgesia catalana. Com han canviat els temps!

El 1902 Cambó s'associà amb Josep Puigdollers Macià, fundador de la *Revista Comercial Iberoamericana Mercurio*, dirigida per Frederic Rahola i Trèmols, que s'editava des del 1900, per crear el Centro Jurídico Iberoamericano. En formaven part l'advocat Narcís Verdaguer i Callís, Juan Antonio Güell y López, marquès de Comillas —president de la Compañía Trasatlántica—, i Josep Bertran i Musitu. És el seu primer contacte amb l'Amèrica Llatina.

Cambó participà activament en el moviment de Solidaritat Catalana i fou elegit diputat el 1907, després de ser ferit en un atemptat. La bala que rebé li provocà molèsties físiques tota la seva vida, però segurament també marcà la seva actitud envers el moviment anarquista. Mentrestant, havia fet pràctiques jurídiques i obert un bufet d'advocat, que era el que li pertocava.

Cambó, però, no tenia vocació d'advocat. «Jo havia seguit la carrera d'advocat solament perquè ella era la més adequada per a la carrera política, l'única que jo realment sentia».⁴ Ell es veia com l'advocat assessor dels clients, més que com l'interpret de la llei i actor en els jutjats.

Les relacions polítiques no porten clients [...]. En tancar-se les Corts i destinar moltes hores al meu despatx, llavors que els diaris parlaven menys de mi, els clients augmentaven i els ingressos del despatx esdevenien més copiosos.⁵

Potser les relacions polítiques no portaven clients, però sí que permetien conèixer gent interessant. Va ser en la seva qualitat de regidor de l'Ajuntament de Barcelona que Cambó va conèixer

3. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 80.

4. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 356.

5. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 357.

Dannie Heineman i, a través d'ell, les grans empreses alemanyes que tanta influència tindran en el seu futur.

Dannie Heineman era un ciutadà americà, nascut a Carolina del Nord en el si d'una família jueva de procedència alemanya. Va fer els estudis a Alemanya. El 1895 entrà a treballar a l'alemanya UEG —Union Electricitäts-Gesellschaft—. Van ser les companyies elèctriques alemanyes les que constituïren el 1898 la societat SOFINA —Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles SA—, amb seu a Brussel·les, a les ordres de la qual començà a treballar Heineman, que s'havia especialitzat en el negoci dels tramvies elèctrics. La seva primera feina a SOFINA va ser fer-se càrrec de la gestió de la filial Tramways de Barcelone SA, el 1905, en la qual participaven capitals alemanys i belgues. Va ser aleshores que Dannie Heineman va conèixer l'advocat i regidor de l'Ajuntament de Barcelona, Francesc Cambó. Les converses entre l'Ajuntament i Tramways de Barcelone SA van acabar l'11 de desembre del 1911 amb la unificació i pròrroga de totes les xarxes de tramvies barcelonines. La relació de Heineman amb Cambó fou llarga i intensa.

Els interessos industrials alemanys eren presents a Catalunya des del 1894, quan es creà la Companyia Barcelonesa d'Electricitat SA, que comprà els actius de la primera empresa elèctrica catalana: la Societat Espanyola d'Electricitat SA, fundada per Tomàs Dalmau. La societat majoritària de la Companyia Barcelonesa d'Electricitat —propietària de la central tèrmica del Paral·lel de Barcelona— era l'alemanya AEG —Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft—, acompanyada en el capital per la Société Lyonnaise des Eaux et de l'Eclairage, pel banquer barcelonès Manuel Arnús i per Robert Robert i Surís, marquès de Robert. La SOFINA, amb l'AEG com a accionista, participà amb l'enginyer americà Frank Pearson en la creació i el capital de la Barcelona Traction Light & Power, l'empresa que construí els grans embassaments al Pirineu de Lleida i que portà l'electricitat a Barcelona i a les comarques veïnes. Heineman conegué Frank Pearson i en va dir:

A no ser por el genio del Dr. Pearson y su buena disposición para arrostrar riesgos ante los que otros vacilaban, a no ser por su gran valentía, parecida a la de un niño que ignora el peligro, Cataluña

no habría sido dotada de instalaciones hidroeléctricas, que tanto contribuyeron a la prosperidad de toda España durante la primera guerra mundial.⁶

No és veritat que Cambó fos «un dels principals assessors financers i jurídics de la constitució d'aquell conglomerat d'empreses elèctriques que va ser la Barcelona Traction», com afirma Riquer.⁷ Com expliquen Rafael Alcalde⁸ en la seva tesi doctoral i Ernest Lluch en un article a *TeleXpres*,⁹ la relació de Cambó amb Dannie Heineman i amb la SOFINA era personal, i no va ser «fins que SOFINA abraçà sense embuts Barcelona Traction, després de la mort de Pearson, que Cambó per transitivitat entrà en l'esfera d'influència de la Barcelona Traction i se'n preocupà».¹⁰

En aquella època, a més de conèixer el món de les grans empreses internacionals, Cambó va establir contacte amb el sector financer. I li va interessar el que va veure i aprendre. Ell parla en les *Memòries* de «la participació [en negocis bancaris] de poca durada, que hi vaig tenir entre els anys 1910 i 1912».¹¹ Francesc Cambó era amic i advocat de Gonçal Arnús i Pallós, nét de Don Evaristo Arnús, el fundador del Casino Mercantil —la borsa privada catalana—. Evaristo Arnús havia estat el primer conseller de la burgesia barcelonina. El seu negoci, que es transformà en activitat bancària, fou traspasat al seu nebot Manuel Arnús i Fortuny que, el 1890, constituí Manuel Arnús i Companyia, un negoci dirigit pel mataroní Josep Garí i Cañas. El 1908, a la mort d'Emili Arnús, fill d'Evarist i pare de Gonçal, aquest demanà entrar en el negoci. Les relacions entre oncle i nebot no devien ésser gaire bones, de manera que optaren per dividir el negoci: Manuel Arnús i Josep Garí i Cañas constituïren el 1910 l'SA Arnús-Garí,

6. D. N. HEINEMAN, *Barcelona Traction, Light & Power, Amenaza de destrucción de una obra creadora. Testimonio personal de DN Heineman*, desembre 1951.

7. Borja DE RIQUER, «Francesc Cambó i Batlle (1876-1947)», *Los 100 empresarios españoles del siglo XX*, Madrid, Editorial LID, 2000, p. 240.

8. Rafael ALCALDE CERAVALLS, *El cas «Barcelona Traction»*. *Política i capital en la final de la Canadenca*, tesi doctoral inèdita, Barcelona, 2004.

9. Ernest LLUCH, «Francesc Cambó, la CHADE y la necesidad de una banca catalana», *TeleXpres*, 3 de febrer del 1970.

10. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 45.

11. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 323.

mentre que Gonçal Arnús creava pel seu compte la Banca Arnús SA, que s'instal·là al Passatge del Relotge de Barcelona, el local que era propietat seva i on hi havia el despatx quasi mític de Don Evaristo, i després la seu social de Manuel Arnús i Cia.

Com a advocat de Gonçal Arnús, Francesc Cambó buscà accionistes per al nou banc i no en trobà a Catalunya. Va ser una lliçó per a ell. S'adonà que els empresaris catalans s'interessaven per projectes industrials o comercials, però no pel món de les finances. En va haver d'anar a buscar a França. La Banca Arnús es va constituir el 1910 amb un 70 % del capital en mans de l'empresa parisenca Périer et Cie., mentre l'altre 30 % quedava en mans de Gonçal Arnús i alguns amics. Cambó fou vocal conseller del banc i el qui recomanà, el 1911, la creació del Banc de Menorca, mitjançant l'absorció de l'actiu i el passiu de petits banquers menorquins amenaçats per una crisi financera.

Cambó explicava així la seva entrada en el món financer:

El 1910 vaig ésser consultat sobre els drets que tenien els néts del que havia estat un famós banquer en la casa de banca per ell fundada [...]. A mi, la fundació i organització de la Banca, primer, i una participació molt activa en la seva gestió durant dos o tres anys, després, va donar-me coneixements teòrics i pràctics de la banca de negocis, relacions en el món de la finança internacional i, sobretot, l'hàbit de conèixer la vida interna de grans empreses per haver hagut d'estudiar la d'algunes molt importants en ocasió d'emissions patrocinades per la Banca Arnús.¹²

El primer d'agost del 1914 començà la que seria anomenada *Gran Guerra* per les potències bel·ligerants, després Guerra Europea i finalment Primera Guerra Mundial. L'Estat espanyol es mantingué al marge del conflicte i manifestà la seva neutralitat. Però una guerra tan propera com aquella havia d'afectar de forma directa els interessos polítics i econòmics de l'Estat i dels catalans. Cambó com a president de la Lliga Regionalista demanà al Govern espanyol, presidit per Eduardo Dato, que estudiés les repercussions que la guerra podia tenir per a Espanya. La negativa l'impulsà a

12. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 357.

convocar un cicle de conferències sota el títol d'*El pensament català davant del conflicte europeu*, en el qual participaren com a ponents els principals cervells de la Lliga. Es parlà d'industrialització i exportació, a càrrec de l'industrial cotoner Lluís Sedó; sobre el problema del crèdit, a càrrec de Joan Ventosa i Calvell; sobre política agrària, a càrrec del marquès de Camps. Francesc Cambó tancà el cicle amb dues conferències sobre *La banca catalana*. És evident que recordava el fracàs de la Banca Arnús a l'hora de trobar accionistes. Demanà «una gran banca i al mateix temps ben catalana», lamentà la seva situació «deplorable i llastimosa» i demanà la reactivació d'un adormit Banc de Barcelona per fer front a les necessitats d'un sistema financer propi.

El 1917, Cambó va presidir l'Editorial Catalana SA, l'empresa controlada i finançada per la Lliga Regionalista, que es va fer càrrec del diari *La Veu de Catalunya* i del llançament de la primera revista periòdica econòmica en català, *Economia i Finances*, al mateix temps que d'altres revistes especialitzades i d'una gran col·lecció de llibres. Els socis fundadors foren, a més de Cambó, Damia Mateu (de la Hispano Suïssa, fàbrica d'automòbils), Joan Ventosa i Calvell (polític i financer), Josep Puig i Cadafalch (arquitecte), Gaspar Rosés (polític de la Lliga i president del Barça), Gustau Gili (editor), Enric Prat de la Riba (president de la Mancomunitat de Catalunya), Raimon d'Abadal (historiador) i Lluís Duran i Ventosa (advocat i polític).

JOAN VENTOSA I CALVELL (1879-1959)

Joan Ventosa i Calvell va néixer a Barcelona el 7 de març del 1879 al carrer del Parc, que anava del Dormitori de Sant Francesc al passeig de Colom, en ple barri vell i mariner. El seu pare, Marià, director d'una empresa de velers, tenia cinquanta-vuit anys quan va néixer el fill i va morir quan aquest en tenia quatre, de manera que ell no el recordava gaire. La família es traslladà a viure al carrer de Casp n. 30 i amb tota lògica anà al col·legi que tenien i tenen els jesuïtes en aquell mateix carrer.

Ventosa sí que tenia vocació d'advocat i de jurista. Va estudiar Dret a la Universitat de Barcelona i va acabar la carrera amb un

premi extraordinari. Estudià el Doctorat a Madrid, com era preceptiu, i el 1901 es donà d'alta al Col·legi d'Advocats de Barcelona. Va fer pràctiques en el despatx de l'advocat Josep Milà i Pi.

La política no era incompatible amb el dret. Ben al contrari. Aleshores no s'entenia un polític sense coneixements jurídics. Joan Ventosa es va fer de la Lliga Regionalista. En el partit, la primera persona a qui va conèixer va ser el també advocat Lluís Duran i Ventosa; després va conèixer Francesc Cambó. El setembre del 1905 es va presentar a unes eleccions generals com a candidat de la Lliga pel districte de Torroella de Montgrí, enfront del marquès de Robert, representant del partit conservador, i va perdre. Però dos mesos més tard —novembre del 1905— es presentà a les municipals i va sortir elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona en representació del districte VIII. Amb la creació del moviment de Solidaritat Catalana deixà la regidoria municipal i es tornà a presentar com a candidat a diputat l'abril del 1907 i aquest cop guanyà les eleccions en representació del districte de Santa Coloma de Farners. Un càrrec que va mantenir fins al 1928.

El 1910 es casà amb Maria Despujol i Ricart, membre d'una família de la noblesa catalana amb les arrels al Despujol de Sant Hipòlit de Voltregà. Parlar de noblesa catalana al segle XIX o primers anys del XX volia dir tinença de propietats rurals, sentiment monàrquic i vocacions militars a la família. La família Despujol no era cap excepció en aquests tres sentits. Joan Ventosa serà gendre del Marquès de Palmerola i comte de Fonollar i cunyat del baró de Montclar. El matrimoni va tenir cinc fills: tres nois —Marià, Ignasi i Joan Maria— i dues noies —Isabel i Rosa Maria—. El sentiment monàrquic arrelà en ell.

Joan Ventosa serà conseller-fundador d'Editorial Catalana SA, l'empresa de la Lliga Regionalista, presidida per Francesc Cambó. Però aquesta era una societat amb uns objectius més patriòtics que comercials. I Ventosa era una persona atreta pels negocis, que es posarà al servei com a advocat de grans empreses catalanes o que actuaven a Catalunya. El camí que seguirà serà el de l'entrada en el nucli de persones de confiança de la família Marsans, titular de la banca de valors J. Marsans Rof i Fills. Aquesta, com la Banca Arnús i l'SA Arnús-Garí, donava servei financer a empreses i sovint tenia un representant en el seu Consell d'Administració. És

en aquesta qualitat que Joan Ventosa serà nomenat president de la Compañía Española de Electricidad y Gas Lebon SA el 1915, i el 1916, soci fundador de Manufactures del Suro SA, amb seu a Palafrugell. L'origen de la seva fortuna és clar.

JOSEP GARÍ I GIMENO (1886-1965)

Era el més jove dels tres protagonistes d'aquesta obra: deu anys menys que Francesc Cambó i set menys que Joan Ventosa. Amb ell ens trobem amb l'home més important i representatiu de la banca de valors catalana. Va néixer a Barcelona l'1 de febrer del 1886. Era nebot de Josep Garí i Cañas, gerent i home de confiança de Manuel Arnús, el titular de Manuel Arnús i Companyia. El seu pare, Lluís, també treballava a Manuel Arnús i Companyia. Quan parlàvem de Francesc Cambó, ja s'ha explicat la divisió d'aquest negoci bancari per desavinences familiars.

A Manuel Arnús i Companyia era més important la «companyia» que Manuel Arnús. S'han mencionat els problemes que tingué el nét d'Evarist Arnús a l'hora de trobar accionistes i capital per al seu banc —la Banca Arnús—. En canvi, Josep Garí i Cañas no en tingué cap a l'hora de constituir l'SA Arnús-Garí, que unia el prestigi del nom Arnús a la seva experiència. Estava acompanyat pel seu fill Jordi i pel seu nebot Josep Garí i Gimeno. Afegim-hi també un personatge fonamental que s'integrarà a la família: Juan Antonio Gamazo y Abarca, gendre de Manuel Arnús. Gamazo serà el soci madrileny amb influència política, fonamental en aquells anys —i sempre— per resoldre problemes amb el Govern espanyol. Quan Juan Antonio Gamazo es casà el 1909 amb Maria Arnús Gayón, el rei Alfons XIII l'obsequià, com a regal de noces, amb el títol de comte de Gamazo, en reconeixement dels serveis donats a la corona pel seu difunt pare Germán Gamazo. El comte de Gamazo ocuparà la presidència no executiva de l'SA Arnús Garí, però serà l'home del banc a Madrid, proper al Govern i a la monarquia.

El 1915, quan Cambó va fer el seu discurs sobre la banca catalana, dedicà un paràgraf a la casa Arnús:

La casa Manuel Arnús i Companyia, avui Arnús-Garí, és un banc de negocis. Un dels seus directors, D. Josep Garí [i Cañas], va organitzar el Banc de Préstecs i Descomptes, pensant establir, en les modestes proporcions amb què es fan aquestes coses en el nostre país, un enllaç entre la casa Manuel Arnús i Companyia i el Banc de Préstecs i Descomptes, és a dir, establir entre aquestes dues entitats una aliança semblant a la que avui existeix entre el Banc de París i els Països Baixos [actualment Paribas] i la Société Générale.¹³

El que ens diu Cambó és que Josep Garí i Cañas era conscient que en el panorama bancari català feia falta un banc comercial i d'aquí la seva participació en la creació del Banc de Préstecs i Descomptes.

Josep Garí i Gimeno començà a treballar el 1905 a Manuel Arnús i Companyia i després va continuar a l'SA Arnús-Garí. Ja de gran, li interessava destacar que, tot i la relació familiar amb la persona que manava a l'empresa, va començar fent les feines més humils i menys qualificades: tallar cupons, arqueig de caixa, portar els llibres de comptabilitat, etc., fins que va ser acceptat a entrar en el *sancta sanctorum* del banc: la contractació a borsa. De fet, des d'aleshores assistí a totes les sessions del mercat de capitals barceloní i visqué en primera línia uns anys en els quals l'eufòria i les posicions a l'alça dels valors alternaren amb altres de crisi i de tendència baixista.

L'SA Arnús-Garí era la més important de les banques de valors de Barcelona, que donaren a la ciutat la capitalitat financera i borsària de l'Estat fins ben entrada la segona part del segle xx. Un banc de valors era aquell que recomanava la inversió dels estalvis dels seus clients en valors que cotitzessin a la borsa i els administrava el patrimoni. A diferència de la banca comercial, no estava interessada a captar dipòsits en compte corrent o d'estalvi a través d'una xarxa de sucursals, ni a invertir els diners captats en descompte de lletres o crèdit a curt termini. A diferència dels bancs de negocis americans i anglesos tampoc tenia una gran cartera de valors en propie-

13. F. CAMBÓ, «La Banca catalana», conferència pronunciada el 10 de maig de 1915, recollida a *El pensament català davant del conflicte europeu. Conferències dels parlamentaris regionalistes*, Barcelona, Lliga Regionalista, 1915, p. 276.

tat, ja que el seu capital no li permetia comprar-ne o mantenir-ne. Tenia una sola oficina i clients escollits, que acceptaven el paper d'administrador del patrimoni per part del banc i especialment en la constitució d'una cartera de valors. Les operacions d'actiu eren sobretot amb empreses que utilitzaven els seus serveis per trobar els recursos que els calien en el mercat de capitals. Els bancs de valors cobraven una comissió per l'assegurança de col·locació d'uns títols i sobre totes les operacions de transmissió sobre valors que realitzaven. Feien operacions d'arbitratge entre les diferents borses on cotitzaven els mateixos valors, i per tant, treien profit de les diferències de preu en els diferents mercats. Com que els valors comprats per encàrrec dels seus clients eren dipositats en el mateix banc, el banc acostumava a representar-los a les juntes generals d'accionistes, de manera que podia assumir el poder que li donava la representació de tots els títols sumats. Els nombrosos càrrecs de conseller que tingueren els executius de l'*SA Arnús-Garí* —i el mateix Josep Garí i Gimeno— no corresponien tan sols a les accions de la societat de la qual eren propietaris, sinó també a les que representaven. D'aquí que el seu poder econòmic era equivalent al del banc sumat al dels clients.

A Barcelona hi hagué només una borsa privada de contractació de títols mobiliaris fins al 1915. D'aquell any en endavant n'hi hagué dues: la borsa oficial, gestionada per agents de canvi i borsa, que donaven fe de les operacions contractades, i el Mercat Lliure de Valors de Barcelona, integrat per socis particulars —bancs i persones individuals—. Aquest darrer havia de tenir una força i un volum de contractació molt superior a la primera, ja que havia adoptat el sistema operatiu dels grans mercats borsaris internacionals, amb la introducció de les operacions de futur i diverses modalitats pròpies de la borsa barcelonina. L'ànima d'aquest mercat lliure eren els bancs de valors: l'*SA Arnús-Garí*, la Banca Arnús, Garriga Nogués Germans, Fills de J. Mas Sardà i Banca Marsans, entre d'altres. Era la burgesia financera barcelonina.

Josep Garí ja era present en diversos consells d'administració d'empreses catalanes en representació del banc. Però també a nivell personal, com és el cas de la Companyia d'Indústries Agrícoles —sucrera— de Josep Suñol i Jaume Carner, de la qual va ser nomenat conseller el 1917.

2. LA CRUÏLLA DEL 1918. EL TRUST HISPANO
ITALIÀ. LA CRISI FINANCERA I
EL BANC DE BARCELONA

LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

La Gran Guerra, Guerra Europea o Primera Guerra Mundial canvià l'ordre polític, econòmic i social del món. Fins i tot canviaren les modes en el vestir, masculines i femenines. És per aquest motiu que la majoria dels historiadors consideren que el conflicte suposà el final del segle XIX i l'inici del XX. La Primera Guerra Mundial començà entre els darrers dies del mes de juliol i els primers d'agost del 1914 i s'acabà amb la signatura de l'armistici l'11 de novembre del 1918.

Espanya declarà la seva neutralitat davant del conflicte. Després d'uns primers mesos de desconcert, aviat es veié que la guerra podia suposar grans avantatges per a l'economia espanyola. Les potències en conflicte es veieren obligades a portar la seva joventut al front i les fàbriques es tancaren o quedaren a càrrec del treball de les dones. Hi havia una demanda, que no tenia res a veure amb les armes i que la indústria espanyola podia atendre: la del material tèxtil i el calçat. La indústria naviliera basca i en part també la catalana tragueren molt profit de la forta alça en el preu dels nolis, fins que els torpedes alemanys decidiren no respectar les banderes neutrals. Però Catalunya, amb una llarga frontera amb França, no havia de témer els torpedes, de manera que la indústria tèxtil catalana va guanyar molts diners durant els anys de guerra, en moments que els compradors no discutien ni qualitat ni preu. La Hispano Suïssa, fàbrica d'automòbils a Barcelona, que en tenia també una a Bois Colombes, prop de París, guanyà la concessió del govern francès per a un motor d'aviació que s'incorporà a la seva força aèria i que va fer guanyar molts diners a l'enginyer suís Birkigt i a la família Mateu.

Un altre sector fortament afectat fou el de la moneda. La guerra va ser molt costosa en vides —una autèntica carnisseria, que va liquidar tota una generació de francesos, alemanys, austríacs, britànics i russos—, però també molt costosa en diners. Les despeses militars obligaren els governs europeus implicats a emetre bitllets i crear moneda per sobre de les seves possibilitats, que, en conseqüència, va produir una severa inflació i la pèrdua del valor adquisitiu de les monedes devaluades. La pesseta espanyola es convertirà per aquest fet en una moneda forta. Els exportadors espanyols, que cobraven en marcs alemanys, en francs francesos, en lires italianes o en qualsevol altra de les monedes dels països compradors, optaren, en general, per mantenir-les a Espanya en veure que es desvaloraven com a resultat d'un fenomen inflacionari previsible. Quan acabà la guerra hi havia una suma ingent de monedes estrangeres europees dipositades en bancs espanyols.

L'eufòria econòmica que es visqué a Espanya entre el 1915 i el 1919 no pot fer oblidar dos conflictes polítics que es produïren en aquells mateixos anys. D'una banda, la revolució soviètica del 1917, que tindrà una extraordinària repercussió sobre els règims democràtics i parlamentaris de l'Europa occidental. I, de l'altra, que el 1917 comencen a Barcelona els que seran anomenats *anys del pistolerisme* (1917-1923), amb la violència al carrer i l'enfrontament armat entre un sector de l'anarquisme amb el Sindicat Únic i alguns empresaris que donaran suport a un Sindicat Lliure.

Acabada la guerra, es mantingué uns quants mesos la forta demanda industrial i els alts preus del transport, ja que les potències vencedores no podien recuperar d'un dia per l'altre el seu nivell ordinari de producció, mentre que les vençudes —especialment Alemanya i Àustria— es trobaven pendents de les negociacions per fixar unes reparacions de guerra que els vencedors exigien pels danys causats.

ELS NOSTRES TRES HOMES

El 1918 és un any cruïlla per al món, per a Europa, per a Espanya i per a Catalunya. Els nostres protagonistes tenien una bona edat:

Francesc Cambó, quaranta-dos anys, Joan Ventosa, trenta-nou, i Josep Garí i Gimeno, trenta-dos.

Francesc Cambó

Francesc Cambó havia estat reelegit com a diputat a les Corts Espanyoles quan esclatà la Primera Guerra Mundial. Es dedicà plenament a la política. La mort d'Enric Prat de la Riba l'agost del 1917 el posà al capdavant de la Lliga Regionalista. És l'any en què aquest partit i ell personalment donaren suport a una Assemblea de Parlamentaris que se celebrà a Barcelona per fer front a una crisi del Govern espanyol. Aquesta s'acabà quan el rei Alfons XIII acceptà la formació d'un govern de concentració en el qual, per primera vegada, hi havia dos membres de la Lliga Regionalista: Joan Ventosa i Felip Rodés. «Desgraciadament», diu Cambó, «no saberen fer-se càrrec de tot el que tenia de prominent llur situació. Joves tots dos, il·lusionats per la cartera i emocionats pels telegrams de felicitació que rebien, estaven en plena *réverie* [...]. Qui havia d'haver entrat en el govern era jo». En «el cas de Ventosa, malgrat la nostra íntima amistat, malgrat que llavors encara se sentís orgullós que li diguessin el meu segon, des que prengué la Cartera, les meves indicacions, que li semblaven un intent de tutela, el molestaven».¹⁴

Però el càrrec durà poc als dos novells ministres i el 1918 arribarà el torn a Francesc Cambó per ocupar un ministeri. Però també aquest govern tindrà una curta durada. Cambó explicarà la feina feta en el llibre *Vuit mesos en el Ministeri de Foment* (1919). Proposà Joan Ventosa per al càrrec de comissari de Proveïments i de ministre poc després. Ara no hi ha retrets per part de Cambó: «Les seves aptituds d'home de bon sentit, amb gran capacitat organitzadora i administradora, pogué mostrar-les brillantment».¹⁵ Maura, president del Govern, dimití el 6 de novembre del 1918 i el dia 11 de novembre es va signar l'armistici, que posava fi a la Guerra Europea. L'ambaixador anglès va dir a Cambó: «Aquesta

14. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 272 i 273.

15. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 279.

és l'hora de Catalunya. Ara és arribat el moment que els anglesos esborrem la taca que en la nostra història van posar els ministres de la reina Anna en traïr a Catalunya».¹⁶ Era una clara referència al 1714.

Cambó va demanar l'autonomia per a Catalunya, però això era pura heretgia per als espanyols. Per defensar la proposta, el 16 de desembre de 1918 donà una conferència al Teatre del Bosc de Barcelona. «És una de les vegades en què he parlat amb més emoció i amb més eloqüència [...]. Em sortí aquella frase que després esdevingué famosa: “Monarquia? República? Catalunya!”».¹⁷ La campanya pro autonomia fracassà rodonament al Parlament espanyol aquella fi d'any.

Un any i mig per fer una fortuna

L'origen de la fortuna de Cambó ha estat molt discutit. Probablement no se sabrà mai del cert, tot i que Cambó no deixa de costat el tema en les seves *Memòries*. El polític dedica unes pàgines a fer «Confidències sobre la meua fortuna», que corresponen a l'any 1919:

Un dia xafogós de juliol, prenent el sol a la Barceloneta vaig dir al bon amic Ribalta:

—Necessito fer una fortuna que m'abasti per a viure confortablement; que em permetés fer alguns viatges i que si els deures polítics m'ho demanessin, pogués consagrar totes les meves forces al servei del meu país, sense haver de preocupar-me de cap problema d'ordre material. Crec que la convulsió econòmica en què viu el món fa possible en aquests moments poder reunir ràpidament la fortuna que a mi em caldria i, sobretot, crec que és un moment per a guanyar-la a l'estranger, en forma que mai cap espanyol no pogués discutir-la.

I afegeix, una mica més enllà:

16. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 300.

17. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 307.

Cal que digui d'antuvi que la meva fortuna no ha estat mai, de bon tros, tan gran com ha volgut la llegenda [...]. En el cas de la meva fortuna, el que més contribuï a donar-li, entre els anys 1920 i 1930, proporcions desorbitades, fou la prodigalitat de les meves despeses, precisament perquè servien un interès general.¹⁸

I després:

La llegenda de la meva fortuna es basà en gran part en els meus actes de generositat, en els que s'anomenaren els meus mecenatges i sobretot en l'adquisició de quadres de gran preu.¹⁹

Queda clar que «fins ben entrat l'any 1920 la meva fortuna era tan modesta que no arribava al que, en diner, vaig heretar del meu pare el 1909».²⁰ Els diners procedien dels ingressos que li proporcionava el seu bufet d'advocat.

Després d'indicar el moment en què va fer la fortuna, Cambó ens dóna indicis de la manera com la va fer:

Aquell estiu [1919] vaig fer un viatge per Alemanya, que entrava dintre del pla que jo m'havia format per fer una fortuna. Dintre Alemanya vaig veure com el pessimisme per la desfeta havia penetrat fonament els esperits [...]. Al mig d'aquell clam de queixes i gemecs no es sentia només que una veu forta i era la de Stinnes, disposat a comprar tot el que els altres li volguessin vendre [...]. Hugo Stinnes, amb els grans crèdits que li obrien els bancs, anava comprant mines, vaixells, indústries, diaris, tot el que es presentava. Com que ho comprava amb els crèdits que li concedien els bancs i es cuidava prou bé de convertir una part d'aquells crèdits en divises, al cap de pocs mesos, aprofitant la catastròfica davallada del marc, reemborsava als bancs el que els havia emmanllevat i li quedaven de franc les immenses adquisicions que havia fet.²¹

18. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 320 i 321.

19. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 324.

20. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 323.

21. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 324. Hugo Stinnes (1870-1924) rebrà el títol de rei de la inflació.

El 10 octubre del 1919 la revista *Economia i Finances* publicava un article titulat «Una opinió sobre el marc» que, segons la revista, és una nota escrita per «un amic nostre, persona molt versada [...] que ha recollit en un recent viatge a Frankfurt i en conversacions tingudes amb banquers d'aquelles localitat». Molt probablement, l'autor era Cambó.

El 30 de març de 1920, Francesc Cambó pronuncià una conferència a la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona sobre «El problema de les monedes estrangeres». Cambó recull una idea avançada per Josep Garí i la desenvolupa amb la proposta de la creació del Trust Hispano Italiano, tal com s'explica seguidament. Al mig de la «convulsió econòmica» de la qual parla Cambó i que està a l'origen de la seva fortuna «hi ha una llei econòmica que diu que al baixar el valor de la moneda puja el preu de la cosa que s'adquireix amb aquella moneda [...]. Ni a Alemanya, ni a França, ni a Itàlia el valor de les coses ha anat pujant en la proporció rapidíssima en què ha baixat la moneda».²²

Per tant, pel que fa a la fortuna de Cambó podem arribar a les conclusions següents:

1. Es va crear entre el segon semestre del 1919 i els primers mesos del 1920, fora d'Espanya.
2. Les seves relacions polítiques i financeres van jugar a favor seu; polítiques i financeres en el cas d'Alemanya i financeres en el cas de Suïssa.
3. Diferents autors han atribuït a la CHADE l'origen de la fortuna de Cambó, però, quan es va constituir la societat, ell ja tenia la fortuna feta. Una altra cosa és que els financers i polítics alemanys que va conèixer aleshores li paguessin amb informació i finançament d'operacions financeres el favor que ell els feia en constituir la CHADE.

Queda clar també que Cambó va fer desaparèixer tot el rastre de les operacions mencionades. És molt possible que d'una manera o d'una altra hi participessin Joan Ventosa i el banquer i borsista Josep Garí.

22. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 499.

Joan Ventosa. L'home de negocis

Va ser ministre del Govern espanyol tres vegades. La primera el novembre del 1917 amb la cartera d'Hisenda. El marquès d'Alhucemas, encarregat de formar un govern de concentració, va demanar a la Lliga dos diputats per a dos ministeris i el partit el va designar a ell, i a Fèlix Rodés per a Instrucció Pública. Van ser els primers ministres catalans en representació de la Lliga Regionalista. Però el govern del qual formaven part només es mantingué fins al febrer del 1918.

Poc després es constituí un altre govern de concentració, presidit per Gabriel Maura, en el qual hi havia Francesc Cambó com a ministre de Foment, tal com s'ha explicat. Aquest va proposar Joan Ventosa com a Comisario de Abastecimientos i ell va acceptar amb la condició que pogués assistir a les reunions del Consell de Ministres. La comissaria es convertí aviat en ministeri. Durà vuit mesos.

La tercera cartera ministerial l'aconseguirà en un govern Aznar, el darrer de la monarquia, també ben curt. Va ser el que convocà les eleccions municipals que portaran la república. Ventosa serà de nou ministre d'Hisenda.

Ventosa va fer diners gràcies a la seva activitat com a advocat d'empreses i a la seva vinculació amb la Banca Marsans. El 1928 tenia una torre a Begur, a la Cala Fornells.

Josep Garí i Gimeno

Josep Garí era el segon de l'sa Arnús-Garí, després del seu oncle Josep Garí i Cañas i al costat del seu cosí Jordi Garí i Gimeno. Des del 1905 està present en totes les sessions de borsa. Per això pot dir:

He presenciado día a día todas las vicisitudes que agitan el mundo desde el 1905 hasta 1936.

Me inicié como aprendiz de informador y crítico, redactando desde 1912 y hasta 1936 una llamada pomposamente *Revista financiera Arnús-Garí*, de bastante éxito.

La colocación de títulos en nuestras taquillas, al contado, logró la difusión de los valores entre el pequeño ahorro, con un número de 30.000 operaciones por año.

El 1922 es va casar amb Conxita Rossi Arnaiz, nascuda a Vitòria. El festeig li va inspirar els versos següents:

Por ti dejo, querida, la dulce lengua mía
la lengua en que he aprendido a querer y a rezar,
y de tus labios puros imito la armonía
de tus suaves cadencias imito el ondular.²³

EL TRUST HISPANO ITALIANO. UN BON PROJECTE FRACASSAT

La primera operació en què treballaren conjuntament Francesc Cambó i Josep Garí i Gimeno resultà un fracàs. No per culpa seva, sinó per la miopia econòmica del Govern espanyol i del Banc d'Espanya. Estava estretament relacionada amb el final de la Guerra Mundial, amb els problemes monetaris i polítics que vivia Europa, i amb l'especial situació espanyola, igual que els altres projectes que desenvoluparan aquests tres personatges. Aquesta vegada, Joan Ventosa en quedà al marge.

Tot començà quan el dia 27 de desembre del 1919 *La Veu de Catalunya* publicà un article de Josep Garí i Gimeno amb el títol «Noves fórmules de finançament internacional», que serà reproduït per *Economia i Finances*, la revista publicada per Editorial Catalana, amb una nota de la Direcció que subratllava la seva importància.

El director de l'sa Arnús-Garí recordava a l'article que, durant la guerra europea, hi havia hagut una gran exportació de productes espanyols, especialment a França i a Itàlia, que havia tingut com a conseqüència l'acumulació en bancs espanyols de dipòsits en francs francesos i en lires italianes, unes monedes que havien

23. Josep GARI I GIMENO, *Poesías*, editat pels seus fills Joaquim i Ferran Garí Rossi, Barcelona, 1985.

perdut valor en front de la pesseta. Hi havia aleshores una tendència a especular amb la recuperació d'aquestes monedes en relació amb la pesseta, quan en realitat era molt possible que no es produís aquella recuperació. Josep Garí estava dient el que en termes moderns en diríem que no hi hauria retorn a la vella paritat monetària, atès el fenomen inflacionari produït per l'emissió excessiva de paper en aquells països durant la guerra per atendre l'alt cost del conflicte. Els tenidors d'aquests dipòsits podien optar per mantenir-los, a l'espera d'una possible revaluació, o canviar-los per pessetes i consolidar una forta pèrdua. Garí recomanava una tercera sortida: invertir aquells saldos en francs i en lires en accions franceses i italianes que cotitzaven a la borsa. «Una acció d'una societat metal·lúrgica, minera, ferroviària o naviliera representa una part al·lquota de la mina, del ferrocarril o del vapor en plena organització i benefici». Aquests actius industrials no es veurien afectats per la inflació, ja que augmentarien de preu en la mateixa proporció en què la moneda perdria poder adquisitiu.

Garí proposava l'organització de societats a l'estil dels trusts o hòldings internacionals, que comprarien valors industrials amb els dipòsits en francs o lires existents a la banca espanyola. «Els títols serien de cotització corrent en les borses espanyoles i és d'esperar que la intervenció del govern en la societat donaria dret a comptar amb la probabilitat de llur pignoració en el Banc d'Espanya». Com que els titulars de dipòsits en lires o francs tenien el capital immobilitzat a l'espera d'una millora del canvi, es pretenia donar liquiditat mitjançant la possible pignoració de les accions subscrites pel trust.

Francesc Cambó participà des d'un primer moment en el que era el projecte d'un financer com Garí, que estava especialitzat en operacions monetàries i sobre valors. Ens consta que va fer gestions a París amb el primer ministre italià Nitti —amb qui l'unia una bona amistat— per aconseguir una exempció tributària del seu govern sobre els títols comprats per estrangers, i amb el Banc d'Espanya a Madrid perquè aquest acceptés la pignoració de les accions. Al mateix temps, ell i Garí feien gestions per trobar uns quants bancs interessats en el projecte.

A finals del mes de març del 1920 es signà l'acord a Madrid per constituir el Trust Hispano Italiano SA amb un capital de deu mi-

lions de lires. Els accionistes eren nou i el capital estava repartit en parts iguals. L'accionariat el formaven tres bancs catalans —Banc de Barcelona, Banc de Terrassa i SA Arnús-Garí—, dos del País Basc —Banco de Vizcaya i Banco de Bilbao— i quatre de Madrid —Banco Central, Banco Español de Crédito, Banco Urquijo i Banco Hispano Americano—. El president del trust seria Francesc Cambó i el conseller delegat Josep Garí i Gimeno. Al mateix temps que el trust, es creà la Sociedad de Crédito Internacional SA, formada pels mateixos accionistes i amb un capital de cinc milions de pessetes, amb l'objectiu d'actuar com a intermediària entre el trust i el Banc d'Espanya. Els estatuts del banc no permetien la concessió de crèdit amb la pignoració d'accions estrangeres, però sí donar-lo a una empresa com la Sociedad de Crédito Internacional, que tenia el capital en pessetes.

El 30 de març del 1920, Cambó pronuncià una conferència a la Llotja de Mar de Barcelona amb el títol de «La moneda estrangera i el consorci de banca per a col·locar-la». Els principals conceptes eren els exposats per Garí unes setmanes abans, però ara parlava el polític amb capacitat d'arrossegar inversors:

A tot Espanya, i principalment a Catalunya, i d'una manera especial a la plaça de Barcelona es troben formidables posicions en moneda estrangera. No són únicament gent de negocis; són comerciants, són industrials; són gent de carrera, són rendistes, és la petita burgesia, és fins la classe obrera, que tenen posicions al comptat o a terme, en marcs, en lires, en francs, principalment.²⁴

Cambó no creu en la revaluació de les monedes dels països que havien passat el procés inflacionari. Acabava d'arribar d'un viatge a Alemanya, on havia parlat amb banquers d'aquell país i amb les autoritats econòmiques.

Més que pensar en una puja eventual [del canvi] hi ha que preocupar-se de la manera de col·locar aquesta moneda [...]. La suprema garantia econòmica són els negocis industrials en marxa que repre-

24. Francesc CAMBÓ, *Política Econòmica*, Barcelona, Editorial Alpha, 1999, p. 491 i següents.

senten unes primeres matèries, que totes puguen de preu; unes màquines que també puguen de preu, uns immobles que puguen de preu; un treball que puja de preu i una organització tècnica, que és un grandíssim valor.

És per totes aquestes raons que fa alguns mesos vaig iniciar la idea d'organitzar la transformació de les monedes estrangeres en un valor amb màxima garantia econòmica, com els títols industrials.

[S'ha constituït] un consorci format per nou dels primers bancs d'Espanya [...] Aquests nou bancs constituïran tres societats, una d'elles ja constituïda: una per a la moneda italiana, una altra per a la moneda francesa i una altra per a la moneda alemanya.

El trust preparà una emissió d'accions, que també podrien ser bons en lires, de caràcter mixt, amb una part d'interès fix i una part d'interès variable de les accions en les empreses en les quals invertiria. Es parlava de compra d'empreses hidroelèctriques italianes. No oblidem que feia pocs anys que havia arribat l'electricitat a Barcelona i a les comarques veïnes, procedent dels embassaments del Pirineu de Lleida, i que l'energia hidroelèctrica tenia un cost inferior al de la produïda a les centrals tèrmiques.

Ni el Govern espanyol, ni el Banc d'Espanya, ni una bona part de la premsa madrilenya veïeren amb bons ulls el projecte. Uns hi veïen una possible especulació en moneda estrangera i per això el trust féu una nota pública el mes de maig del 1920 que deïa que no s'acceptarien subscriptors d'accions que no aportessin lires adquirides abans del primer de gener d'aquell any. Uns altres vinculaven el projecte amb la CHADE, que s'acabava de crear, una altra afirmació que fou negada rotundament.

El Trust Hispano Italiano SA es va constituir oficialment el 8 d'abril del 1920 amb Cambó a la Presidència i Garí en el primer càrrec executiu. Els dos eren conscients que Espanya estava mancada de grans indústries i que la tecnologia la tenien les empreses europees. Cambó, en la seva conferència, posà l'exemple de la indústria química. En lloc de crear-la de nou i desenvolupar-la a Espanya, deïa, es podia comprar una participació en una indústria química alemanya i participar en el Consell d'Administració i en la seva gestió, de manera que es poguessin afavorir els interessos espanyols.

El 12 de juliol una reial ordre autoritzà l'emissió de vint-i-cinc milions de lires en accions del Trust Hispano Italiano. Però pocs dies després, la premsa de Madrid informava que el Govern es negava a autoritzar tota operació de crèdit per invertir en moneda estrangera.²⁵ Dit d'una altra manera, no acceptava el caràcter d'intermediària de la Sociedad de Crédito Internacional. Però el trust no havia d'invertir en lires, sinó recollir les existents en dipòsits de bancs espanyols i comprar amb elles valors italians. En una nota signada per Josep Garí, com a conseller delegat del Trust Hispano Italiano, es desmentien el que eren acusacions falses i es mencionava especialment la campanya en contra del diari *El Sol* i de la *Revista de Economía y Hacienda*, de Madrid.²⁶ El caràcter polític de Cambó i la seva autoritat moral atreïen amics —els nou bancs—, però també feien sortir a la llum els seus enemics.

El mes d'octubre de 1920 es va anunciar la dissolució del Trust Hispano Italiano. El trust francès i l'alemany no arribaran a néixer. Els beneficis econòmics derivats de la neutralitat espanyola durant la Primera Guerra Mundial no es varen aprofitar. El Trust Hispano Italiano, el francès i l'alemany haurien posat en mans espanyoles una part del capital d'unes empreses europees que portaven molts anys d'avantatge en innovació tecnològica a les espanyoles. Però el projecte s'estroncà.

LA CRISI FINANCERA: EL BANC DE BARCELONA

La crisi financera esclatà a Barcelona a finals del 1920. El pròleg anà a càrrec del Banc de Terrassa i els capítols centrals a càrrec del Banc de Barcelona.

A les *Memòries*, Cambó fa una referència a la seva participació per trobar una solució al Banc de Terrassa: «En arribar a Barcelona —acabat l'estiu— vaig trobar que en la meva absència s'havia produït un canvi total de situació».²⁷ Havia passat l'agost a Font Romeu i després havia viatjat a Grècia per parlar amb el

25. *El Economista*, 31 de juliol del 1920.

26. *El Economista*, 7 d'agost del 1920.

27. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 332 i 333.

polític Venizelos «d'algun assumpte particular que m'interessava». El retorn havia estat per Itàlia, Suïssa i França. Aleshores els viatges en tren i vaixell eren llargs i Cambó encara els allargava més.

Pocs dies després [d'arribar a Barcelona] em visitava la Direcció del Banc de Terrassa per fer-me present la seva situació difícilíssima. Comprenent que la caiguda d'un banc havia d'arrossegat-ne moltes d'altres, vaig convocar tots els bancs de Barcelona i el director de la sucursal del Banc d'Espanya i en el meu pis del carrer Girona en una nit de treball s'aixecà tot l'edifici per a apuntalar el Banc de Terrassa.

Entre els bancs presents hi havia Josep Garí i Gimeno, en representació de l'*SA* Arnús-Garí i Joan Ventosa per la Banca Marsans.

La referència és exacta i està contrastada. El resultat de la reunió serà la creació de la Sociedad de Crédito Bancario *SA* amb un capital nominal de vint-i-cinc milions de pessetes, desemborsat en un 5 %. L'empresa avalaria al Banc d'Espanya el redescòmpte de tots els efectes que li presentés el Banc de Terrassa, a canvi d'un aval personal dels consellers del Banc. Tots els bancs de Barcelona d'un cert gruix hi participaren, sense excepció. El principal subscriptor de les accions va ser el Banc de Barcelona —el primer de la ciutat— amb dos milions i mig de pessetes, seguit pel Banco de Bilbao i el Banco Hispano Americano amb dos milions, i l'*SA* Arnús-Garí, el Banco Urquijo Catalán i la Banca Marsans amb un milió de pessetes cadascun d'ells. El Banc de Terrassa se'n sortirà, seguirà trampejant uns anys, fins que el 1924 entrarà en liquidació i el Banc Comercial de Terrassa *SA* continuarà les seves activitats. Es va evitar la fallida, els dipositants van recuperar els seus diners, però els accionistes perderen una bona part de la inversió i els consellers varen fer front amb diners propis a les pèrdues del banc.

Però, mentrestant, havia fet fallida el Banc de Barcelona, el primer de Catalunya i el que havia encapçalat l'operació de rescat del Banc de Terrassa. Cambó i Ventosa eren advocats del Banc de Barcelona des de feia anys. A començaments del mes de desembre van córrer rumors sobre els problemes del banc i Cambó fou l'en-

carregat per la Junta de Govern del banc de negociar una solució amb el Banc d'Espanya a Madrid. No es podia repetir la jugada del Banc de Terrassa, perquè el Banc de Barcelona era molt més gran. El 26 de desembre, Cambó renuncià a seguir donant serveis professionals al banc i l'endemà —27 de desembre— el Banc de Barcelona presentà la suspensió de pagaments. Cambó ja no era advocat del banc, però com a polític continuà buscant una solució.

Josep Garí i Cañas, oncle de Josep Garí i Gimeno i primer executiu de l'sa Arnús-Garí, ocupava un càrrec a la Junta de Govern —al Consell d'Administració— del Banc de Barcelona des del 1905, i era director —conseller executiu— des del desembre del 1918. Al mateix temps era conseller del Banc Hispano Colonial, de manera que tenia responsabilitats executives en els tres primers bancs catalans. L'opinió pública no li perdonà que dos dels bancs en els quals era mantinguessin bona salut financera, mentre el tercer estava en una situació de clara fallida, conseqüència d'un greu pecat d'omissió per part dels membres del Consell i d'un pecat d'acció per part del primer director del Banc de Barcelona, Josep Estruch, i del cap del Departament de Moneda Estrangera.²⁸ Els problemes que estaven a l'origen del desastre eren molt similars als del Banc de Terrassa i fins i tot coincidien en alguns grans deutors: especulació en moneda estrangera i riscos concentrats en poques mans.

Josep Garí i Cañas quedà molt afectat pel daltabaix i es retirà de fet de la vida activa. Morí el 1925. Segons un periodista «la impressió que le causó la caída del Banco de Barcelona afectó de tal manera a su salud que a ella ha de atribuirse su muerte».²⁹ El substituirà el seu nebot Josep Garí i Gimeno, el qual el febrer del 1921 i en un acte públic sota la presidència de l'alcalde de Barcelona, Martínez Domingo, va fer una proposta en nom propi i de Francesc Cambó per trobar una solució. Es tractava d'ampliar el capital del banc amb la col·laboració dels consellers, d'alguns bancs i dels clients amb majors dipòsits que aportarien fins el

28. Francesc CABANA, *La fallida del Banc de Barcelona*, Barcelona, Pòrtic, 2007.

29. Antoni MASSÓ, «Necrològica de Josep Garí i Cañas», *Comercio y Navegación*, Barcelona, Cambra Oficial de Comerç i Navegació de, juliol del 1925.

75 % dels seus saldos, transformats en accions. Tots els saldos inferiors a cinquanta-mil pessetes serien liquidats amb el retorn dels diners als seus titulars. La proposta no serà acceptada ni pels consellers, ni pels bancs, ni pels grans dipositants, tot i que era assenyada. Els consellers es consideraven enganyats per la Direcció, els bancs ja s'havien compromès amb el Banc de Terrassa i els dipositants no s'acabaven de creure que el problema financer del banc fos tan greu. Amb el rebuig només aconseguiren allargar la crisi, que els ànims s'encressessin i que els actius del banc en fallida es fessin malbé.

La segona proposta de solució, patrocinada per Cambó, va ser la creació del Banc Mercantil de Barcelona SA, que s'encarregaria de la liquidació del banc suspès. El nou banc tindria un capital de cent milions de pessetes dels quals se'n desemborsarien immediatament cinquanta. Es demanava una important aportació econòmica dels membres de la Junta de Govern. La proposta comptà amb una campanya de suport de la revista *Economia i Finances* en forma d'editorials. Però tampoc reeixirà. Cambó demanà públicament als membres de la Junta de Govern que assumissin la seva responsabilitat, però aquests no es mullaran; la Junta de Govern rebutjà aportar els quinze milions que li demanaven.

Poques setmanes després, Cambó, ara com ministre de Finances, hagué de fer front a un debat sobre la fallida del Banc de Barcelona a la Cambra de Diputats de les Corts Espanyoles, durant el qual l'oposició l'atacà sense pietat, recordant la seva actuació professional com a advocat del banc i la relació personal amb alguns dels membres de la Junta de Govern. Cambó donà la cara. El 10 de novembre del 1921 deia el següent a les Corts:

La gestión del Banco de Barcelona y de la Dirección del Banco de Barcelona en los últimos años merece vivas censuras, que los consejeros del banco que no hayan pecado por acción, han incurrido en un pecado enorme de omisión.

La solució final no arribarà fins el 1924, quatre anys després de la presentació de suspensió de pagaments, i va ser molt similar a la presentada per Francesc Cambó. El nou banc es dirà Banc Comercial de Barcelona enlloc de Banc Mercantil. Els membres de la

Junta de Govern aportaren diners per cobrir les pèrdues del banc, en proporció a la seva responsabilitat i al patrimoni que tenien. Josep Garí i Cañas va ser el membre de la Direcció al qual li costà més diners la fallida del Banc de Barcelona: 3.056.000 pessetes. Cal dir a favor seu que pocs mesos abans de la fallida havia comprat accions del banc a la borsa, fet que prova que desconeixia la situació real d'uns quants crèdits que provocaran l'ensorrada.

A les *Memòries*, Cambó no fa ni una sola referència al Banc de Barcelona.

3. LA COMPAÑÍA HISPANO AMERICANA DE ELECTRICIDAD (CHADE)

3.1. LA GRAN AVENTURA INTERNACIONAL

La història de la Compañía Hispano Americana de Electricidad SA (CHADE), que s'inicia el 1920, és l'aventura internacional més extraordinària viscuda a l'Estat espanyol fins aleshores. Espanya havia rebut inversions estrangeres, però mai havia protagonitzat l'operació contrària: ser el centre d'una societat multinacional. Certament, els socis majoritaris no eren d'aquí, però la CHADE, amb el domicili oficial a Madrid, tingué la direcció administrativa al número 30 de la Via Laietana de Barcelona, la casa Cambó. Va ser Francesc Cambó, acompanyat per Joan Ventosa i Calvell, i per Josep Garí i Gimeno, els qui protagonitzaren una història que es trobarà en el centre d'un dels grans debats polítics i econòmics de la primera part del segle XX. Una societat, la CHADE, amb totes les activitats a l'Amèrica Llatina, que estarà marcada fins al moll de l'òs per la història: serà el resultat de la Primera Guerra Mundial, caigüé en el foc de la Guerra Civil Espanyola, per caure més tard en les brases de la Segona Guerra Mundial. Una empresa creada en el marc del capitalisme força salvatge de primers del segle XX, domiciliada en un estat dominat per dictadures —Primo de Rivera i Franco— i que actua en un altre on sorgirà la figura del general Perón i del peronisme, un moviment autoritari i populista.

Francesc Cambó era conscient de la importància de la CHADE. A les seves memòries escriu:

El dia 20 de febrer [de 1920] és dia assenyalat en la meua vida. En aquella data, després d'uns dies d'intensíssimes negociacions, es signà a Berlín el conveni fundant la CHADE, en virtut del qual la més gran de les empreses industrials d'Alemanya a l'estranger passa a ésser pro-

pietat d'una societat espanyola. A alguns dels alemanys, en signar el document li espurnejaven els ulls. El que més emocionat estava recordo que era Salomon Shon, el director de la Diskonto Gesellschaft, un gran patriota alemany malgrat la seva qualitat de jueu.³⁰

Fem alguns afegits a aquest comentari de Cambó. El conveni privat se signà a la seu berlinesa del Deutsche Bank. El director de la Diskonto Gesellschaft, un altre banc alemany, es deia exactament Arthur Salomonsohn, i si li espurnejaven els ulls, no era pas per haver venut «la més gran de les empreses d'Alemanya a l'estranger», com diu Cambó, sinó per haver-ne evitat, així, l'expropiació i la pèrdua dels béns, que continuaven majoritàriament sota el control dels venedors.

PRÒLEG A LA HISTÒRIA DE L'EMPRESA

Què era l'AEG?

Alemanya i els Estats Units van ser els estats pioners en la creació, a la segona part del segle XIX, de grans societats elèctriques, fonamentals per al desenvolupament econòmic. Inicialment eren unes empreses que explotaven les noves tècniques de producció d'electricitat, sigui amb centrals tèrmiques que cremaven carbó, sigui amb l'aprofitament de la força de l'aigua (centrals hidroelèctriques). El seu creixement portarà a la creació de grans societats que sumaven a la tecnologia la força financera d'alguns dels seus socis, especialment bancs. El grup que es creà es potèncià amb la seva participació en el capital d'empreses consumidores d'energia elèctrica, com eren els tramvies i els ferrocarrils, que compraven l'energia generada per les productores.

L'empresa elèctrica alemanya més antiga era la Siemens (1847), que es fusionà el 1903 amb la Schuckert. A més hi havia l'AEG (Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft) i la UEG (Union Elektrizitäts Gesellschaft), que també quedaren unides quan la segona fou absorbida per la primera, presidida per Emil Rathenau, un enginyer

30. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 328.

que s'adonà de la importància de combinar tecnologia amb finances, ja que el negoci requeria elevades inversions. L'ÆEG tenia vocació internacional, molt bones relacions amb la General Electric nord-americana i no tenia pretensions d'entrar en el mercat dels Estats Units, que era feu del seu aliat.

L'ÆEG era present a Catalunya des del 1894 a través de la seva participació a la Companyia Barcelonesa d'Electricitat, propietària de la central tèrmica del Paral·lel, amb les tres xemeneies, encara avui existents, tal com s'ha explicat anteriorment.

Què era la SOFINA?

La Société Financière des Transports et d'Entreprises Industrielles (SOFINA), constituïda el 1898, amb domicili a Brussel·les, estava controlada per l'ÆEG i el Deutsche Bank. Era una societat hòlding, o sigui, que només tenia una cartera de valors, que li donava participació en altres societats, en aquest cas, en empreses que explotaven companyies de producció i de transport elèctric. La neutralitat de l'Estat belga els facilitava el to que els convenia més. La primera participació que prendrà SOFINA a l'estranger serà a Les Tramways de Barcelone SA, amb domicili social a la capital belga.

Ja s'ha comentat en un capítol anterior l'entrada de Dannie Heineman a SOFINA, la seva responsabilitat en la creació d'aquella societat i la relació personal amb Francesc Cambó. SOFINA serà la plataforma del capital alemany a l'estranger amb un primer executiu —Heineman— de nacionalitat nord-americana, però amb cultura i família alemanyes.

Què era la DUEG?

L'ÆEG, en la qual participava el Deutsche Bank, es trobà amb una participació majoritària a la DUEG (Deutsche Überseeische Elektrizitäts Gesellschaft), que tenia el domicili social a Berlín, però els actius industrials a l'Amèrica Llatina, amb el centre a Buenos Aires. El 1900 passà, de fet, a dependre de SOFINA quan l'ÆEG li traspassa les seves accions.

Les accions de la DUEG cotitzaven en diverses borses europees i en el seu capital hi havia participació del Deutsche Bank i d'altres entitats financeres alemanyes. La seva filial argentina era la CATE (Compañía Alemana Transatlántica de Electricidad SA), la traducció exacta del seu nom alemany. La DUEG es constituí en comprar la central elèctrica de l'Anglo-Argentine Tramways Company a Buenos Aires, una empresa que tenia el monopoli de fet de la producció de l'electricitat a Buenos Aires, així com altres centrals elèctriques, la concessió del servei de tramvies a l'Argentina (a la ciutat de Mendoza), a Xile (Santiago i Valparaiso) i a l'Uruguai (Montevideo). Els britànics eren presents en el capital de la DUEG i després ho seran també en el de la CHADE per la seva vinculació amb l'Anglo-Argentine Tramways Co. El 1907, CATE-DUEG, que tenia el 80 % dels serveis de tracció de la ciutat de Buenos Aires, després de deu anys de concessió per part del govern, rebrà l'allargament per cinquanta anys més. La concessió del servei de tramvies era complementària de la producció d'electricitat, ja que una era proveïdora de l'altra. A Barcelona seguiran exactament la mateixa estratègia.

EL PERQUÈ DE LA CHADE

La Primera Guerra Mundial acabà a finals del 1918, quan s'acordà l'armistici. Però fins el 28 de juny de 1919 no se signà el Tractat de Versalles entre el govern alemany i les potències vencedores. Les condicions polítiques que s'imposaren als vençuts foren duríssimes, però també les econòmiques, ja que exigien que els alemanys paguessin una elevada quantitat en concepte d'indemnització per reparacions de guerra. Alguns dels economistes que s'adonaren del daltabaix econòmic que podia suposar el pagament de les reparacions —com l'economista britànic John Maynard Keynes— suggeriren que s'expropiessin els béns alemanys a l'exterior i assenyalaren explícitament els actius de la DUEG a l'Amèrica Llatina.³¹ Les multinacionals alemanyes i els bancs que contro-

31. John MAYNARD KEYNES, *Las consecuencias económicas de la paz*, Barcelona-Madrid, Calpe, 1920, p. 70 i 71.

laven la DUEG buscaren immediatament una forma per evitar-ho. No volien vendre, sinó posar les accions i els actius fora de l'abast dels aliats.

En un document de l'any 1920, el de la constitució de CHADE, que figura en els arxius de SOFINA, i que estableix les relacions entre les dues companyies es diu el següent:

A comienzos del mes de enero de 1920, la Financière [SOFINA] efectuó negociaciones con los directores de la DUEG y llegó a un principio de acuerdo para el traspaso del activo de esta sociedad; tomando en consideración las relaciones económicas y étnicas existentes entre España y la República Argentina, así como las condiciones del cambio, que ponían a España en una situación de las más favorables para realizar una operación tan vasta como la del traspaso de la DUEG, la Financière se puso en relación con el importante grupo financiero español representado por el Sr. Cambó y le ofreció el traspaso del activo de la DUEG en las condiciones que la Financière había fijado con los directivos de la sociedad alemana. Esta proposición fue muy favorablemente acogida por el grupo español y el acuerdo previo establecido entre los directores de la DUEG y la Financière se convirtió en definitivo, cuando el Sr. Cambó y el representante de la Financière visitaron el domicilio de la DUEG.

És un bon resum del perquè i com es creà la CHADE, però incomplet. Aquesta serà certament l'empresa que comprà els actius de la DUEG a l'Amèrica Llatina. Com que Espanya era un estat que s'havia mantingut neutral durant la guerra, quedava al marge de possibles represàlies dels aliats. El 20 de febrer —segons explica Cambó en la referència al començament del capítol— es va signar l'acord privat de cessió d'actius a Berlín. La data, a més, confirmaria que Cambó fou l'autor de l'article sense signar que es va publicar a la revista *Economia i Finances* el 10 d'abril del 1920 amb el títol «Meditacions sobre un curt viatge a Alemanya», en el qual s'informa al mateix temps de la creació del Trust Hispano Italiano.

Els arxius de SOFINA ens diuen que «Mr. Heineman décide que tous les avoirs de la société allemande seraient transférés à une

nouvelle société à créer en Espagne». Va ser Heineman el que negocià amb DUEG-Berlín el traspàs dels actius.

Tot i això és evident que el paper de Francesc Cambó fou determinant per a la creació de la CHADE. El director de la DUEG descriurà en una carta al futur canceller d'Alemanya occidental, Konrad Adenauer, «la impressió que provocà Cambó, quan en una reunió restringida amb dirigents del Deutsche Bank i Heineman, va posar sobre la taula en un gest teatral els poders que havia rebut dels principals bancs espanyols per tancar un acord».³² La biògrafa de Heineman descriu aquí força correctament Cambó:

Heineman havia tingut ocasió de conèixer-lo i apreciar-lo, des d'abans de la guerra, a través de la seva relació amb la Companyia de Tramvies de Barcelona, filial de la SOFINA. Cambó era una personalitat del món polític i econòmic espanyol. Advocat d'empreses, diputat, ministre més d'una vegada, conseller dels principals bancs del país, era a més un humanista refinat, gran col·leccionista d'art i un nacionalista català convençut.

Ara bé, en un altre capítol de la mateixa obra, l'autora el qualificarà de «farouche séparatiste».

Oficialment i de cara a tercers la raó per a la constitució de la CHADE serà la situació financera d'Alemanya després de la guerra del 1914-18, que no li permetia aconseguir els capitals necessaris per al desenvolupament de la companyia. Però ningú era tan ingenu com per no adonar-se de la fugida endavant que suposava per als interessos alemanys, que no deixarien perdre el que era la joia de la corona de la seva indústria.

ELS BENEFICIARIS DE LA CREACIÓ DE LA CHADE

Cambó estava molt satisfet pels acords signats a Berlín en nom del consorci bancari espanyol. Ho explicarà a Joan Ventosa en una carta del 5 de març del 1920:

32. Liane RANNIERI, *Dannie Heineman. Un destin sigulier 1872-1962*, Bruxelles, Racine, 2005, p. 144 i 145.

Mai Espanya s'havia trobat en una situació tan favorable per esdevenir una potència internacional. Tracto amb totes les figures de la indústria i de la finança alemanyes [...]. El negoci de la societat de Sud-Amèrica pot donar-se per fet. Vàrem arribar ahir a un acord i aquesta tarda tenim la junta magna per llegir un contracte que ahir vaig redactar i que ara posen en alemany. He reservat per a tu una plaça en el Consell (aquest any tocaran 40 o 50.000 pessetes a cada conseller) i un paquet d'accions alliberades.

És la primera vegada a la història que empreses espanyoles encapçalen una operació internacional amb estreta relació amb grans empreses europees. És la primera vegada també que el capitalisme espanyol es posa en contacte i amb tracte d'igual a igual amb un capitalisme internacional, que coneixien poc. La cultura financera espanyola estava molt per sota de l'existent en els grans mercats europeus i americans, amb totes les seves virtuts i els seus defectes.

L'operació de traspàs dels actius de la DUEG va ser qualificada com «la plus colossale transaction de l'époque»³³ pel director de la DUEG, Jean Hamspohn, en la carta mencionada al seu amic Konrad Adenauer, aleshores alcalde de Colònia. Tots hi sortien guanyant, li deia: els argentins perquè els assegurava el bon funcionament de les seves necessitats d'electricitat; els alemanys perquè evitava el segrest del capital alemany, l'espoli als seus accionistes internacionals, mentre mantenien el control de la gestió; els bancs suïssos perquè substituïen els bancs alemanys; i el grup espanyol perquè prenia oficialment el control de la CHADE on només havia posat xifres simbòliques. Pel que fa als beneficis argentins, no cal donar cap altra explicació, però sí per a cadascun dels altres grups.

Els alemanys

La DUEG era una societat alemanya. En el seu capital hi havia una participació de bancs alemanys, complementada per la de SOFINA, que era la capçalera del grup. I en tercer terme hi havia els petits accionistes alemanys, que havien comprat els títols de la DUEG a borsa.

33. RANNIERI, *Dannie Heineman* cit., p. 145.

El control de la gestió dels actius de la DUEG traspassats a la CHADE es mantindrà a través de la SOFINA. Segons els arxius d'aquesta, «la DUEG exigea que la nouvelle société et ses filiales auraient recours pendant toute leur existence à son contrôle au point de vue technique et administratif». Aquest control serà públic i les memòries de la CHADE hi fan continuades referències.

Les accions dels bancs alemanys seran traspassades a bancs suïssos. Per a l'autor, la venda anà acompanyada d'un contracte de fidúcia per la totalitat o per una part de les accions, però no n'hi ha cap prova. Si fos així, el fiduciari —els bancs suïssos, en aquest cas— tindria la titularitat de les accions en representació dels propietaris reals, a canvi d'una comissió pels serveis donats. La fidúcia era una figura molt coneguda i utilitzada per la banca suïssa. Els petits accionistes alemanys, titulars anònims d'accions de la DUEG, transformades en accions de la CHADE, se les van vendre tant aviat com van poder, tal com veurem. No oblidem que Alemanya va entrar en un procés d'enorme devaluació de la moneda, que les accions de la CHADE eren en pessetes no devaluades i que la situació d'Alemanya era de misèria.

Els suïssos

No hi havia capital suís a la DUEG i de cop n'hi haurà a la CHADE. Sembla clar que les accions comprades —o deixades en fidúcia— són les procedents dels bancs alemanys. El Crédit Suisse, on tenien compte Francesc Cambó i Josep Garí i Gimeno, serà el que hi tindrà més participació. No hi ha cap prova de fidúcies, però sí d'un sindicat d'accionistes del qual formava part el mencionat Crédit Suisse i algunes accions del mateix Francesc Cambó i de Joan Ventosa. El sindicat obligava a una estratègia conjunta en relació amb la gestió i marxa de l'empresa.

Els espanyols

Parlem dels cinc bancs constituents de la CHADE, de Francesc Cambó i de Joan Ventosa. No s'han trobat proves, però sí refe-

rències del mateix Cambó a una cessió d'accions alliberades de la CHADE per un valor de dos milions i mig de pessetes a cadascun dels bancs, i d'algunes a favor de Ventosa. No parla de les que devia rebre ell, però és lògic i evident imaginar que n'hi va haver.

UNA CONSTITUCIÓ NO GENS CLARA

El 7 de juny del 1920 la Junta d'Accionistes de la DUEG —propietària dels actius a l'Amèrica Llatina— acordà per unanimitat la venda dels actius a un grup espanyol. Es tractava d'evitar represàlies per part de les potències aliades a la Primera Guerra Mundial. Els recursos propis de la DUEG eren d'uns 278 milions de marcs, distribuïts de la manera següent:

- 120 milions de marcs en accions ordinàries de 1.000 marcs cadascuna
- 30 milions de marcs en accions preferents amb un 6 % d'interès
- 58 milions de marcs en reserves
- 110 milions de marcs en obligacions³⁴

El 22 de juny es constituí oficialment la CHADE en una notaria de Madrid. Els atorgants de l'escriptura de constitució foren tots ells de ciutadania espanyola. Hi havia cinc bancs fundadors, els mateixos que formaven part del projecte sobre el Trust Hispano Italiano, liderat per Francesc Cambó:

- Dos bancs de Madrid: Banco Central, representat per César Jiménez Arenas, i el Banco Urquijo, per Juan Manuel Urquijo y Ussía i Valentín Ruiz Senén.
- Un banc basc, el Banco de Vizcaya, representat per Emilio Roy y Lhardy.

34. Segons una circular de la Schweizerische Creditanstalt del 6 de maig del 1920. Declaracions d'Andreu Bausili, director de la CADE, recollides a *Los asuntos de la CHADE. Un folleto argentino con prólogo español*, Madrid, 1947, p. 72.

- Dos bancs catalans: el Banc de Barcelona, representat per Josep Maria Martínez Marqués, i l'SA Arnús-Garí, amb Juan Antonio Gamazo y Abarca, comte de Gamazo.
- A títol personal eren socis fundadors Francesc Cambó i Batlle i Joan Ventosa i Calvell.³⁵

La Compañía Hispano Americana de Electricidad es constituí amb un capital de vint milions de pessetes per part de socis espanyols. La meitat eren accions de la sèrie A i les altres de la sèrie B. És el que consta a l'escriptura. Els cinc bancs i els socis particulars —Cambó i Ventosa— aporten a la CHADE «els seus drets sobre els actius que pertanyen a la societat alemanya, domiciliada a Berlín anomenada DUEG [...]. CHADE assumirà tots els compromisos de la DUEG». És del que és tractava oficialment: la creació d'una societat anònima, totalment espanyola. Però ja se sap que les accions es poden vendre i el capital es pot ampliar per donar entrada a nous accionistes. Els cinc bancs es repartiren una cinquena part del capital cadascun d'ells. Per tant, cada banc va subscriure 24.000 accions de la sèrie A i 24.000 de la sèrie B.

Però als arxius de SOFINA, en el document de transcripció de l'escriptura, la xifra de 20 milions de capital està coberta per un paper que parla de 120 milions de pessetes. Aquesta xifra és la que va publicar la premsa. La informació pública parlarà d'un capital inicial de 120 milions de pessetes. És el pas que hi ha entre una societat totalment espanyola i una societat amb socis minoritaris espanyols i la majoria del capital en mans de belgues i suïssos. Hi ha d'haver en algun lloc —que l'autor no ha trobat— una escriptura d'ampliació de capital de la CHADE per 100 milions de pessetes. Al capdavant, el capital de la CHADE estarà format per:

- 120.000 accions de 500 pessetes, sèrie A = 60 milions de pessetes
- 120.000 accions de 500 pessetes, sèrie B = 60 milions de pessetes més

35. La nostra font és l'escriptura de constitució, versió francesa de l'original, de l'Arxiu SOFINA, situat als Archives du Royaume de Brussel·les.

A l'acte de constitució de la societat s'acordà l'emissió de 360.000 bons de 500 pessetes al 6 % d'interès, és a dir, per un total de 180 milions. Es preveia que aquesta emissió de títols de renda fixa s'anessin amortitzant progressivament fins a liquidar-los el 1939. En total —suma de capital i obligacions— la CHADE hauria de comptar amb 300 milions de pessetes de recursos.

MOLT PAPER I POCS DINERS

L'operació de venda dels actius de la DUEG a la CHADE va ser sobretot un intercanvi de papers i poca cosa més. Segons una referència, l'intercanvi serà el següent:

Por cada acción ordinaria de la DUEG, entregada con el cupón del 1919, se recibía: 3 bonos de renta 6% de 500 pesetas cada uno, más una acción serie A de 500 pesetas. Es decir 2.000 pesetas nominales por cada 1.000 marcos nominales. Como el número de acciones ordinarias de la DUEG era de 120.000 de 1.000 marcos cada una, el consorcio financiero que formó la CHADE emitió 120.000 acciones serie A de 500 pts cada una, que hacen un total de 60 millones de pesetas papel y emitió también 360.000 bonos de renta al 6%, que hacen un total de 180 millones. Tanto los 60 millones de pesetas correspondientes a las acciones letra A, como los 180.000 millones correspondientes a los bonos de renta, fueron simples emisiones del grupo financiero que luego constituyó la CHADE. Ni el público español, ni el de ninguna otra nacionalidad aportó un solo centavo en esta operación, que fue un simple cambio de papeles. Tampoco el público español ni el de ninguna otra nacionalidad aportó un solo centavo en la emisión de otros 60 millones en acciones de la serie B de 500 pesetas, que fueron entregadas al sindicato de bancos españoles.³⁶

Les manifestacions d'Andreu Bausili, director aleshores de la CADE —Compañía Argentina de Electricidad— i home de confiança de Francesc Cambó, no són ben bé exactes, ja que hi va

36. BAUSILI, *Los asuntos de la CHADE* cit., p. 73.

haver un desemborsament en efectiu per part dels bancs fundadors. En dos operacions, concretament:

Primer, 45 pessetes a pagar per cada acció de la DUEG, equivalent a un 6 % d'interès sobre el nominal de l'acció i en relació amb el primer semestre del 1920. D'aquesta manera els titulars de les accions de la DUEG no es veien perjudicats pels ingressos que preveïen tenir per aquells sis primers mesos de l'any. Sobre 120.000 accions això representà 5,4 milions de pessetes.

Segon, 1.500 marcs en efectiu per cadascuna de les 110.000 obligacions de la DUEG al 6 % d'interès de 1.000 marcs cadascuna, o sigui, un total de 110 milions de marcs. Per fer front a aquests compromisos es van emetre obligacions per 50 milions de pessetes al 6 %, de les quals només es van col·locar uns 30 milions. Tot i això foren més que suficients per cobrir els 110 milions de marcs, donada la desvaloració de la moneda, de tal manera que CHADE es trobà amb diners sobrants, que passaran a millorar el seu circulant.

Una carta de Cambó a Ventosa posa en evidència el cost i el benefici de l'operació pels bancs espanyols, fundadors de la CHADE:

El desemborsament màxim que pot haver de fer cada un dels cinc bancs mentre no s'hagin col·locat les obligacions és de 5 milions de pessetes. I com la prima mínima que tocarà a cada un en accions alliberades és de dos milions i mig, trobaran tants com vulguin en aquesta operació en què per una col·locació de dos o tres mesos pot oferir-se una prima talment fantàstica.³⁷

No hi ha rastre dels contractes privats que fessin referència a les accions alliberades, ni a la presumible ampliació de capital de cent milions de pessetes que va permetre la cessió de la majoria de les accions de la CHADE per part dels bancs espanyols.

Pel que fa al pagament dels marcs per part dels bancs, trobem una referència en una carta de Francesc Cambó a Joan Ventosa, que té un interès especial. Es queixa que Josep Maria Martínez, gerent del Banc de Barcelona i conseller de CHADE, no compleix amb el compromís contret pels bancs fundadors:

37. Carta de Francesc Cambó a Joan Ventosa, 1920 (no se n'especifica el mes).

Resulta totalment inconcebible que després de tres setmanes que l'encàrrec de comprar els marcs i que els tres bancs d'aquí li han posat a la seva disposició tot el diner necessari, hagi comprat 8 o 10 milions, és a dir molt menys de lo que opera cada dia en Lletget a la sucursal n. 1 [del Banc de Barcelona] [...]. Crec que en Garí [segurament es refereix a Garí i Cañas, oncle de Josep Garí i Gimeno] té tanta culpa com en Martínez [...]. Convé que els hi diguem ben clar que no pot ser que no estiguin preparats per a entregar, en el moment oportú, tot el diner —marcs i pessetes— que els hi corresponen per la seva participació en el negoci. Els de Madrid quedarien encantats en treure'ls del negoci per insolvents i poder proclamar la fallida de la banca catalana.³⁸

El canvi de les accions DUEG per les de la CHADE en les condicions aprovades per la Junta d'Accionistes de la primera es va fer mitjançant una societat intermediària —el Deutsche Trenhand—, que emetia uns certificats de propietat d'accions DUEG, transformats en accions de la CHADE i en els bons corresponents. Els nous titulars d'accions de la CHADE es comprometien a no vendre les accions en un termini d'un any. Els petits accionistes alemanys ho van fer tant aviat com pogueren, de manera que el capital alemany a la CHADE es rebaixà.

EL REPARTIMENT DEL CAPITAL

Hi ha tres punts clars:

1. L'aportació mínima en efectiu de la part espanyola, que Cambó considera que en cap cas pot superar els cinc milions de pessetes per cada banc: vint-i-cinc milions de pessetes en conjunt com a màxim.
2. Que els bancs fundadors procediren a donar entrada en el capital de la CHADE a totes aquelles empreses que eren presents a la DUEG i que trobarem en el primer Consell d'Administració de la CHADE.

38. Carta de Francesc Cambó, 1920.

3. Que els bancs fundadors cediren les accions en aplicació dels acords signats a Berlín, i reberen en canvi algunes accions alliberades.

És presumible també que els bancs fundadors, així com Cambó i Ventosa, assumiren que les accions cedides alliberades s'integrarien en un sindicat d'accionistes que representava la majoria del capital de la CHADE, encapçalat per SOFINA i el Crèdit Suisse.

A l'acta de la reunió de la Junta de Govern del Banc de Barcelona, accionista fundador, celebrada el 31 de maig del 1920, consta l'aprovació per a la subscripció de 5.725 accions de la CHADE —amb un valor nominal de 1.862.000 pessetes—. Posteriorment se'n van vendre algunes. En el balanç de la suspensió de pagaments d'aquest banc (1922) figuren 5.652 accions, valorades en 3.476.000 de pessetes. No hi ha cap referència a les accions alliberades de les quals parla Cambó. L'aportació en efectiu —1,8 milions de pessetes— ha de ser lògicament similar a la dels altres bancs, molt per sota del màxim dels 5 milions.

Res a veure amb les 24.000 accions de la sèrie A i 24.000 de la sèrie B que figuren a l'escriptura de constitució. És de suposar que les restants foren cedides als accionistes de la DUEG, segons els acords signats.

El contracte entre el consorci espanyol de bancs, signat a Berlín per Ventosa, en nom de Cambó, i la DUEG, preveia que el consorci «no solamente se comprometía a entregarle el pago de la compra parte en títulos, sino que el consorcio estaba obligado a poner el 110 por 100 de nominal de todos los títulos que emitiera a disposición de la Deutsche Trenhand Gesellschaft como simple depositaria».

A la primera memòria que es llegí a la Junta d'Accionistes celebrada a Madrid el 31 de maig del 1921 —onze mesos després de la constitució— el Consell d'Administració fa referència «al capital español con inversiones relativamente pequeñas».

Les accions de la CHADE cotitzaren de manera immediata a les borses de Barcelona i Madrid i a les de Nova York, Berlín, Frankfurt, Londres, Amsterdam, Brussel·les i Luxemburg.

COM VA QUEDAR LA CHADE

La CHADE era una empresa espanyola per domicili, però amb la majoria del capital en mans belgues i suïsses, a més d'una participació espanyola, que canviarà, però que serà sempre minoritària.

Domicili social

A Madrid, la CHADE només tenia el domicili social, a la Gran Via, n. 159, després es traslladà al carrer Alarcón, n. 9 i, des del 1927, la trobem a Conde de Peñalver, n. 8-10. La direcció administrativa era a Barcelona, a la casa Cambó, a Via Laietana, n. 30. Des de la constitució de la societat el 1920, fins al 1931, Francesc Cambó, Joan Ventosa i Josep Garí i Gimeno es van reunir cada dia a les tres de la tarda en aquell despatx per tractar dels afers de la societat. Al seu voltant es creà un secretariat en el qual hi havia Andreu Bausili i Sanromà —hi va entrar a treballar el gener del 1920—, el belga Herman Kreye i Frerk, i Josep Maria Casabó.

La direcció i gestió tècnica era a Buenos Aires, a càrrec de SOFINA, segons conveni signat per Valentín Ruiz Senén —Banco Urquijo— en representació de la CHADE, el 22 de juny de 1920. «La Hispano Americana encarga a la Financière —SOFINA— y ésta acepta, la gestión técnica y administrativa de las diferentes explotaciones dependientes de la DUEG».³⁹ El compromís no té termini de finalització i SOFINA cobrarà 150.000 pessetes anuals per aquests serveis. SOFINA volia dir els homes de l'empresa a l'Argentina.

El centre de poder estava a Brussel·les, a la seu de SOFINA. Els grans temes es resolien allà, prèvia consulta a Barcelona i a Buenos Aires.

39. Arxiu SOFINA, Archives Généraux du Royaume, Brussel·les.

Comitè

Era un comitè executiu, l'autèntic nervi de la societat. Estava constituït per Dannie Heineman, Cambó, Ventosa i diversos consellers més, representants del nucli dur. Tenien més poder, més responsabilitat i més ingressos, si l'empresa guanyava diners. Durant els primers anys, els seus membres es distribuïen un 5 % dels beneficis nets de la CHADE: un 2 % per a Heineman, un 1 % per a Cambó i ½ % per als altres. Aquesta distribució permet veure la responsabilitat real de tots ells.

Consell d'Administració

Un dels bancs fundadors, el Banc de Barcelona, que tenia representació en el Consell d'Administració de la CHADE, no arribarà a prendre possessió del càrrec. El 27 de desembre del 1920 va presentar la suspensió de pagaments i, uns anys més tard, el Comitè de Creditors posarà a la venda les accions de la CHADE que el banc tenia en cartera. És un dels actius en els quals guanyarà diners. Tot i així, el president del banc Claudi López Bru, que possiblement tenia una participació personal a l'empresa, es mantindrà en el Consell, però no ho farà l'administrador, Josep Maria Martínez i Marquès.

Els comentaris de Cambó en la carta a Ventosa sobre la baixa compra de marcs per part del Banc de Barcelona indiquen que aquest banc tenia greus problemes de liquiditat i que, si rebia diners per a la compra de marcs, els devia destinar a tancar forats. Lletget, l'apoderat de la sucursal n.1 del Banc de Barcelona del qual parla Cambó, serà el principal responsable de les pèrdues que provocaran la fallida del banc. La carta de Cambó demostra que no tenia consciència del que estava passant en el banc del qual era advocat.

La Junta General d'Accionistes de la CHADE celebrada el 31 de maig de 1921 acordà el nomenament de setze consellers estrangers. La situació accionària s'havia regularitzat, segons els acords signats a Berlín un any abans. El Consell quedarà integrat per trenta-quatre membres: divuit espanyols i setze estrangers. Cal dir,

no obstant, que Mariano de Foronda, ciutadà espanyol i director de Les Tramways de Barcelonne SA, representava els interessos de SOFINA, de manera que n'hi havia disset a cada costat. Però no hi havia una proporció entre el capital representat i el nombre de consellers.

Els interessos suïssos estaven representats per:

Rodolf G. Bindschedler, del Crédit Suisse. Serà el representant de tot el grup.

Frederic Dominicé, de l'Union Financière de Genève.

Jules Frey, del Crédit Suisse.

Rodolf Lüscher, de la Banque pour Entreprises Électriques.

Els interessos britànics per:

Gordon Auchinclos, de la firma d'advocats Parker, Marshall, Miller, Auchinclos i Randall.

Bernard Dudley France Docker, del Metropolitan Railway Carriage Wagon and Finance.

Edmund Wyldbore Smith, de la Cia. Universal del Canal Marítim de Suez.

Els belgues per:

Dannie Heineman, de SOFINA.

Luciene Janlet, de SOFINA.

Jorge Pavié, de la Société Centrale pour l'Industrie Electrique.

Mariano de Foronda, de Les Tramways de Barcelonne sa i sofina.

Ernest Weil, de la Regie, companyia interessada en els tabacs de l'imperi otomà i de la Société Générale d'Entreprises Électriques et Industrielles (Electrobel).

Els alemanys per:

Felix Deutsch, director general de l'AEG.

Arthur von Gwinner, del Deutsche Bank.

Elkan Heinemann, del Deutsche Bank; cal aclarir que no tenia

res a veure amb Dannie Heineman.

Oscar Oliven, de la Gesellschaft für Elektrische Unternehmungen.

Arthur Salomonsohn, del Diskonto Gesellschaft.

Els espanyols ocupaven la Presidència i la Vicepresidència, els càrrecs més visibles, que no vol dir els més executius:

President: Claudi López Bru, marquès de Comillas. Era la figura de més prestigi a la societat barcelonina. Fill del santanderí Antonio López, fundador de la Compañía Trasatlántica i del Banc Hispano Colonial, el protector de Mn. Cinto Verdguer. Com a president de la Trasatlántica, amb línies de vapor de Barcelona a Buenos Aires, era una figura coneguda a l'Argentina.

Vicepresident: Francesc Cambó.

Vocals:

Gonçal Arnús i Pallós, de la Banca Arnús.

Juan Antonio Gamazo y Abarca, comte de Gamazo, president de l^{SA} Arnús-Garí.

Jordi Garí i Gimeno, de l^{SA} Arnús-Garí.

Josep Garí i Gimeno, de la SA Arnus-Garí.

César Jiménez Arenas, del Banco Central.

Enrique Ocharán, del Banco de Vizcaya.

Emilio Roy Lhardy, del Banco de Vizcaya.

Valentín Ruiz Senén, del Banco Urquijo.

Rodrigo de Saavedra y Vinent, marquès de Villalobar, ambaiador d'Espanya a Bèlgica.

Juan Manuel de Urquijo y Ussía, del Banco Urquijo.

Luis de Urquijo y Ussia, del Banco Urquijo.

Juan Urrutia y Zulueta, del Banco de Vizcaya.

Francisco de Ussía y Cubas, marquès de Aldama, del Banco Central.

Luis de Ussía y Cubas, conde de los Gaitanes, del Banco Central.

Joan Ventosa i Calvell.

Secretari, no conseller: Miquel Vidal i Guardiola.

Cal observar que els consellers estrangers tenien un molt alt nivell en el món de les finances i de la indústria europea.

ACTIUS DE LA CHADE

La CHADE tenia la majoria de les accions de la Compañía Argentina de Electricidad (CADE), de Buenos Aires, i quasi totes les de La Transatlántica Compañía de Tranvías Eléctricos de Montevideo (Uruguai), totes les accions de la Empresa de Luz y Fuerza, de Mendoza (Argentina), i de la Compañía de Tranvías Eléctricos de Valparaíso (Xile). La CHADE es desprendreà d'alguns d'aquests actius, però n'hi afegirà d'altres, com veurem.

3.2. ELS ANYS BONS (1920-1930)

LA MARXA DE L'EMPRESA

Van ser anys de bons beneficis per a la CHADE, tal com demostra la cotització de les seves accions que figura a continuació. En set anys el valor de l'acció es multiplicà per set, per baixar després quan es veia arribar la crisi econòmica del 1929. La conjuntura argentina i mundial hi van ajudar: bones collites i estabilitat política en general.

És una etapa d'expansió de la societat, un instrument de SOFINA, tal com es comprova en veure la seva política d'inversions. La CHADE, titular de concessions i serveis a l'Amèrica Llatina en un primer moment, es va transformant en un instrument financer de la societat belga, alemanya i suïssa. El 1926 «nuestra actividad ha ido extendiéndose de modo paulatino y hoy nuestro negocio, ya directamente, ya por medio de empresas de las que formamos parte, además de la América del Sur, abarca Méjico y varios países de Europa, como Alemania, Bélgica, España y Francia».

El capital es va ampliar tres vegades:

- 1925 en 40 milions de pessetes, accions sèrie C
- 1927 en 40 milions de pessetes, accions sèrie D
- 1928 en 60 milions de pessetes, accions sèrie E

Aquesta darrera emissió va ser de 600.000 accions de 100 pessetes cadascuna, en lloc de les 500 pessetes de valor nominal de les anteriors. Els accionistes van tenir opció per subscriure 400.000 accions, amb caràcter prioritari i a la par, mentre les 200.000 accions restants s'emetran amb prima i ofertes a tercers. La prima permetrà incrementar les reserves amb 98,5 milions de pessetes. Les accions van ser impreses a Oliva de Vilanova, impressor, una de les indústries gràfiques de més prestigi de Barcelona.

El president de la CHADE, Claudi López Bru, marquès de Comillas, morí el 1925. Amb naturalitat i lògica, la Presidència serà ocupada pel vicepresident Francesc Cambó. Per sota, quedaran dos vicepresidents: Dannie Heineman (vicepresident primer) i Joan Ventosa i Calvell (vicepresident segon).

La presència catalana era considerable, tant en el Consell com en la gestió. El 1930 hi havia sis consellers catalans: Francesc Cambó, Gonçal Arnús, Josep Bertran i Musitu —des del 1928—, Lluís Duran i Ventosa, i Josep i Jordi Garí i Gimeno, en representació de l^{SA} Arnús-Garí. Joan Ventosa va haver de dimitir en ser nomenat ministre. La Secretaria estava formada per Miquel Vidal Guardiola i Josep Maria Casabó i Torras, i l'Administració Central a càrrec d'Andreu Bausili.

Es mantenen a l'accionariat i al Consell els bancs Central, Urquijo, de Vizcaya i Arnús-Garí, als quals s'ha afegit des del 1930 el Banco Español de Crédito, que hi té dos consellers. Els trenta-quatre membres del Consell inicial passaran a ser quaranta-un al final d'aquest període.

El 1928 les pessetes del balanç es convertiren en pessetes-or, ja que aquell any s'inicià una desvaloració de la pesseta. La pesseta-or era equivalent al franc suís.

El 1930 la crisi no havia arribat a l'Argentina i a Europa pel que es comprova en veure el consum d'electricitat, que continua augmentant.

Recursos (en milions de pessetes). A partir del 1928 en pessetes-or					
	Accions	Reserves	Obligacions	Bons	Total
1920	120	0,6			
1921	120	0,7	30,7	178,6	329,9
1922	120	1,2	37,2	175,4	333,8
1923	120	2,1	36,8	173,6	332,5
1924	120	3,6	36,4	171,6	331,6
1925	160	5,7	35,9	169,4	371,0
1926	160	7,6	35,5	167,0	370,1
1927	200	9,6	46,1	164,5	420,2
1928	260	110,9	45,4	161,8	578,1
1929	260	95,4	30,6	156,4	545,0
1930	260	98,0		199,4	557,4

Beneficis		
	Beneficis (en milions de pessetes)	Dividend (% s/capital)
1920	11,7	8
1921	12,9	9
1922	17,5	11
1923	28,7	12
1924	29,8	14
1925	38,2	14
1926	38,3	14
1927	43,2	14
1928	50,9	15
1929	52,7	17
1930	54,2	17

Cotització de les accions CHADE a les borses de Barcelona i Madrid (finals d'any)	
	Sobre valor nominal (%)
1921	108
1922	180
1923	450
1924	455
1925	356
1926	440
1927	750
1928	715
1929	599
1930	609

ACTIUS: INSTAL·LACIONS I CARTERA DE VALORS.
UNA ESTRATÈGIA AL SERVEI DE SOFINA

Principals actius (en milions de pessetes)		
	Fàbriques i instal·lacions	Participació altres empreses
1921	271,1	14,9
1922	319,5	9,4
1923	329,4	2,6
1924	347,0	87,2
1925	346,0	128,3
1926	390,0	131,7
1927	456,0	186,1
1928	542,7	155,8
1929	550,0	230,7
1930	550,3	249,6

Els actius de la CHADE estan constituïts bàsicament per les instal·lacions industrials a Buenos Aires i la seva província i per una

cartera de valors cada cop més important, com es pot apreciar en el quadre adjunt. La política d'inversions està condicionada per l'estratègia de SOFINA —i dels alemanys—. Les operacions creuades són freqüents. De fet, queda clar per a l'analista que els bons resultats i la fortalesa financera de la CHADE la posen al servei de la política dels interessos belgues i alemanys que la controlen, al marge de les inversions a l'Amèrica Llatina.

FÀBRQUES I INSTAL·LACIONS

El principal actiu a l'Argentina és la fàbrica d'electricitat de Buenos Aires, que crema carbó i petroli per a l'enllumenat públic i privat, i proporciona l'energia del servei de tramvies de la ciutat. La Compañía Argentina de Electricidad (CADE) fa el mateix, però fora de la ciutat de Buenos Aires, a la província del mateix nom. El 1924 es començà la construcció d'una nova central elèctrica a Buenos Aires, que es va inaugurar el 1928. El 1924 amb una part dels diners procedents de la venda dels actius xilens van comprar les instal·lacions de la River Plate Electricity a Buenos Aires, que constituïran la Compañía de Electricidad del Río de la Plata. I el 1927 van fer el mateix amb la quasi totalitat d'accions de Compañía de Gas de la Plata i el control de la Compañía de Electricidad de la Provincia de Buenos Aires.

La CHADE concentrarà les seves inversions americanes a Buenos Aires i liquidarà les que tenia fora, bé a la mateixa Argentina, a Xile o a l'Uruguai. A la ciutat de Mendoza (Argentina) tenia des dels inicis l'SA Empresa de Luz y Fuerza, que va vendre el 1929. A Xile, el 1923 va comprar i tornar a vendre, després d'una reestructuració, la Compañía de Tranvías Eléctricos de Valparaíso, de Valparaíso a Viña del Mar, la Compañía Hidroeléctrica «La Florida», que explotava un salt d'aigua, i la Compañía de Electricidad de Valparaíso. A l'Uruguai, La Transatlántica Compañía de Tranvías Eléctricos (Montevideo) va ser venuda el 1926 a la United Electric Tramways de Montevideo.

Més importància estratègica per a SOFINA i per als accionistes catalans tenen les seves inversions a Europa i especialment a Catalunya. El 1924 la CHADE prengué una participació a la SIDRO i a la

Gesellschaft für Elektrische Unternehmungen, d'Alemanya, creada el 1894, i que era accionista de la CHADE. La importància de la SIDRO —Société Internationale d'Énergie Hydroelectrique, de Brussel·les—, constituïda el 31 de gener del 1923, radica en el fet que tenia la majoria del capital de la Barcelona Traction i, a més, perquè participava a Mexico Tramways Co., que controla la Mexican Light & Power, una de les creacions de Frank Pearson. Cambó serà conseller de SIDRO en representació de la CHADE. Aquesta també participa a la Société d'Électricité de la Région de Malmedy (Brussel·les) i a la Société des Forces Motrices de la Truyère SA, amb la seu social a París. Les dues estaven sota el control de SOFINA, que quedava formalment més diluït amb la presència de la CHADE.

La memòria de la CHADE del 1929, com qui no diu res, menciona per primera vegada que la CHADE era accionista de SOFINA, que és l'empresa que la controla. Aquesta ha fet una operació molt pròpia del capitalisme d'aquells anys: es dissol el 22 de gener del 1929 i les accions són traspassades al Trust Financier de Transports et d'Entreprises, que canviarà la seva denominació per la de SOFINA. Tot queda igual, però s'ha fet pel mig una operació financera amb traspàs d'actius que devia convenir als accionistes majoritaris.

La CHADE va crear també dues societats que podríem qualificar d'instrumentals: la Compañía Ibero Americana de Inmuebles y Crédito, amb domicili a Barcelona, que invertí a l'Argentina en immobles relacionats amb la producció d'electricitat; i la Compañía General de Industrias y Transportes SA, que comprà alguns actius de les fàbriques d'electricitat de Buenos Aires no relacionats amb la producció.

A L'ARGENTINA I A ESPANYA

Argentina

Del 1910 fins al 1920, a l'Argentina hi va haver un règim polític format al voltant de la Unión Cívica Radical, socialitzant. La Presidència va estar ocupada per Hipólito Yrigoyen del 1916 al 1920. Quan esclatà la Primera Guerra Mundial (1914), l'Argentina es

declarà neutral, com va fer Espanya, però quan els Estats Units entraren en el conflicte (1917) van forçar al govern argentí a trencar les relacions diplomàtiques amb l'Alemanya del kàiser.

Les relacions de la CHADE amb el govern argentí foren bones durant els seus primers anys, sota un govern presidit per Marce-lino Alvear. El 1921 l'Ajuntament de Buenos Aires formalitzà la transferència de la concessió de la DUEG a favor de la CHADE. A l'estiu de 1924, Francesc Cambó va visitar totes les empreses controlades per la CHADE a l'Amèrica Llatina.

Espanya

La CHADE no tenia activitats a Espanya, però pagava els impostos que li pertocaven sobre els beneficis socials. I va fer gestos de suport al govern com quan el 1921 va subscriure quatre milions de pessetes en obligacions del Tresor Espanyol al 5%: «He aquí un buen ejemplo de nacionalización de una empresa que acude con sus fondos libres a nutrir una suscripción pública».⁴⁰

En la correspondència que s'ha conservat de Francesc Cambó amb Joan Ventosa es pot seguir la preocupació del primer pel mercat borsari de la CHADE a les borses espanyoles.

Febrer del 1922:

Te suposo enterat de l'abundància de diner que ara té el mercat i de la facilitat amb que es col·loquen tots els títols: crec és ocasió per a apretar als nostres banquers perquè donin una empenta a la col·locació d'obligacions CHADE.

22 de juliol del 1922:

Convindria diguessis a en Garí que cada dia es cotitzin els valors de la CHADE i que als diaris hi vagi la cotització del dia. També convé que les accions B es cotitzin a tipo que s'acosti molt al de les A. Si és fàcil fer operacions sobre accions B a un o dos enters, no més, per sota les A.

40. *La semana financiera*, Madrid, 18 de novembre del 1921.

Amb l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera, Francesc Cambó abandonà per força la lluita política. Com ell mateix diu: «Durant el període de la Dictadura [...] vaig consagrar bona part del meu temps als negocis: a la vulgar, però a voltes necessària, tasca de guanyar diners».⁴¹

El 1923, la CHADE modificà els estatuts per fer desaparèixer les diferències entre les accions de la sèrie A i de la B. La Dictadura de Primo de Rivera va tractar correctament la CHADE. El 20 de desembre del 1924 es promulgà un decret sobre societats espanyoles que operaven a l'estranger, i que devia estar pensat només per a la CHADE, que establia un règim especial tributari per evitar la doble tributació. Calvo Sotelo, al final de la seva etapa ministerial a Hisenda, va demanar a la CHADE un milió de lliures per defensar el canvi de la pesseta, que aquella va deixar.

LA VALORACIÓ DE LA PESSETA

A finals del 1928 hi hagué una polèmica al voltant de la pesseta que protagonitzà Francesc Cambó. No va tenir directament cap relació amb la CHADE, però no seria correcte passar-la per alt en una obra com aquesta.

Cambó es considerava —i era— un monetarista, després de la seva experiència amb la Banca Arnús, el Trust Hispano Italiano i les estretes relacions amb els banquers alemanys i suïssos. Com a president de la CHADE i en un ambient monetari convuls seguia de prop el canvi internacional de les principals monedes.

A finals del 1928, Francesc Cambó publicà al diari *La Veu de Catalunya* set articles sobre el canvi de la pesseta. La pesseta havia estat molt valorada, durant la Primera Guerra Mundial, tal com s'ha dit, però la cotització internacional de la moneda espanyola havia començat a baixar el 1919 en normalitzar-se la situació europea. Després, es va mantenir estable fins al 1926, ja amb la Dictadura de Primo de Rivera.

«El 1928, Calvo Sotelo [ministre d'Hisenda] cregué que havia arribat el moment en què es podia dur la pesseta a la paritat-or i

41. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 412.

pensà que això fora una expressió de potència i de glòria», dirà Cambó a les *Meditacions*.⁴² Portar-la a la paritat-or significava revalorar-la. Cambó criticà aquesta política en els seus articles perquè, coneguda la intenció del Govern espanyol, hi va haver una forta especulació a l'alça per part del mercat internacional. Cambó devia quedar una mica sorprès que li publiquessin els escrits a *La Veu de Catalunya*, ja que la Dictadura imposava una severa censura sobre els mitjans de comunicació i els articles eren crítics amb el govern. La pesseta, passat l'ensurt, començà a baixar.

El Dictador Primo de Rivera i el ministre Calvo Sotelo contestaren públicament i durament els escrits. Miguel Primo de Rivera, que no tenia ni idea d'economia, ho va fer en to polític:

Ante todo, lamento muy sinceramente que el Sr. Cambó haya escrito sus artículos en catalán [ya que] como el idioma común es el más fuerte, pediría al pueblo catalán que por todos se difunda y use el predominante, como el único medio de ensanchar y fortalecer la base racial y espiritual de la España grande.⁴³

Després d'aquest extraordinari argument, traspassava la responsabilitat de donar resposta «tècnica i científica» al seu ministre d'Hisenda. Cambó li contestà des de París el 8 de desembre del 1928 que havia escrit en català perquè «sols en la pròpia llengua arriba l'esperit humà a la seva expressió perfecta [...], [que] afortunadament la humanitat no va vers la unificació idiomàtica, sinó que segueix el camí contrari» i que el president del Govern devia recordar de la seva estada a Barcelona que «aquelles famílies catalanes, pseudoaristocràtiques, que per pur snobisme parlen habitualment castellà, es produeixen en un argot deplorable que és un agravi per l'excelsa llengua castellana». Cambó se situava també en el terreny polític i deia a Primo de Rivera que un factor d'inestabilitat de la pesseta era la seva dictadura: «La dictadura, com s'entén avui i com tenim a Espanya, duri un any o duri un quart de segle no pot, sense deixar de ser dictadura, tenir una substitu-

42. CAMBÓ, *Meditacions. Dietari (1936-1940)*, obra citada, p. 389.

43. «Miguel Primo de Rivera, 4 de desembre del 1928», Francesc CAMBÓ, *La valoración de la pesseta*, recollit a *Llibres*, Barcelona, Editorial Alpha, 1984, p. 329-332.

ció normal, perquè es basa en una cosa tan poc eterna com és la vida, la voluntat i l'energia d'un home».

El ministre Calvo Sotelo seguí el camí de les crítiques iniciades pel president del Govern amb més coneixement de causa: «Ojalá no causen estragos sus no disimuladas incitaciones a la exportación de la peseta». Cambó li contestà que si no li agradaven els articles n'hauria d'haver prohibit la publicació.

Els articles provocaren una reacció per part del periodista madrileny J. G. Ceballos Teresí, director de la revista econòmica *El Financiero*, que va dir que «constituían un atentado de lesa patria [...]. Yo afirmo [manifestà a la seva revista], que de haber sido dictador habría formado juicio sumarísimo al Sr. Cambó por sus artículos».⁴⁴ El gener del 1929 Cambó presentà una querrella per injuries contra J. G. Ceballos Teresí. Aquest contestà molt finament, dintre de la línia habitual d'alguns mitjans de comunicació madrilenys de dreta: «Si a una mujer honrada se le llama ramera, se querellará por calumnia... Si a una ramera se le llama ramera, se querellará sólo por injuria [que és el que havia fet en Cambó], porque sabe que lo es y el único efecto que pretende es que no se lo digan». Si Primo de Rivera havia utilitzat termes polítics i Calvo Sotelo només tècnics, el periodista hi sumarà un atac personal. «Esos artículos del Sr. Cambó, escritos en Barcelona y en catalán», ho repeteix dues vegades, estan redactats per una persona que no és «ni economista, ni financiero, ni una cifra cierta, ni una afirmación justa [...]. Ahí no hay más que un millonario medido en negocios».

Aquesta polèmica serà l'origen i la raó del llibre de Francesc Cambó *La valoración de la peseta*, publicat el 1929. Cambó considerarà que «aquesta obra contribuí més al desgast i desprestigi de la Dictadura que totes les conspiracions que s'havien fet fins el moment. Així ho confessà anys després Calvo Sotelo, que va reconèixer que a mi m'assistia la raó».⁴⁵ És veritat. El ministre, que dimití el 21 de gener del 1930, després d'una forta baixada de la còtització de la pesseta en el mercat demanarà excuses pel to de

44. Aquesta citació i les següents provenen de *El Financiero*, 1 de febrer del 1929.

45. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 412.

la seva nota i manifestà la «profunda y objetiva admiración que me merece el esclarecido talento del Sr. Cambó [...]. Contra toda intención los artículos agravaron el ambiente que rodeaba a nuestra divisa [...]. Mas sus artículos dieron al problema monetario horizontes visuales de vigorosa amplitud».⁴⁶

3.3. LA CRISI ECONÒMICA MUNDIAL I LA SEGONA REPÚBLICA A ESPANYA (1931-1936)

LA MARXA DE L'EMPRESA

El 1930, la crisi econòmica iniciada als Estats Units un any abans arribà a l'Argentina. El general José Uriburu, amb el suport dels militars i dels conservadors i una part dels radicals, forçà la dimissió del president Irigoyen. Amb ell s'inicià l'anomenada *Década Infame*. Uriburu donarà suport al feixisme italià.

La crisi no afectarà de manera immediata els països on tenia empreses la CHADE, que eren França, Bèlgica, Alemanya, Mèxic i Argentina, però sí el 1931, quan «los efectos de la crisis mundial no sólo no se han atenuado, sino que han sido más intensos en la mayor parte de los negocios».⁴⁷ Tot i que a l'Argentina ha augmentat la venda d'energia elèctrica, els beneficis —en moneda or— s'han vist afectats per la depreciació del pes argentí.

El 1932 i el 1933 el govern argentí va limitar la transferència de fons a l'estranger. Per poder atendre els accionistes estrangers, que volien cobrar els seus dividendes en una moneda internacional, la CHADE va comprar bons de l'estat argentí per un import de 52,5 milions de francs suïssos i va poder pagar, així, en aquesta moneda. La CHADE era una de les grans empreses argentines: tenia més de 300.000 clients a Buenos Aires i més de 200.000 a la província.

Al mateix temps, a Espanya hi van haver canvis polítics: el dictador Primo de Rivera dimití el gener del 1930 i fou substituït pel general Berenguer en un curt període que s'anomenarà la *dicta-*

46. José CALVO SOTELO, *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión. Apuntes para la historia*, Barcelona, 1931, p. 304 i 305.

47. CHADE: *Memòria*, 1931.

blanda. El mes d'abril del 1931 es proclamà la Segona República. Aquest serà el primer fet polític —no argentí— que afectà la vida de la CHADE. Joan Ventosa, que havia dimitit com a conseller de la CHADE per ser ministre en el darrer govern de la monarquia, serà reelegit el maig del 1931. A la Junta General del 27 de maig del 1931, celebrada a Madrid, no hi va assistir cap conseller estranger, una prova clara del neguit dels europeus de cara als esdeveniments espanyols. Els estatuts de l'empresa introduïren la figura d'un tercer vicepresident, que serà el representant del Crèdit Suisse.

Amb la proclamació de la República, Cambó i Ventosa van sortir d'Espanya i instal·laren la residència a París, durant un període de temps. Es van acabar les reunions diàries amb Garí, que es va quedar a Catalunya. El triangle Buenos Aires-Barcelona-Brussel·les perdrà una de les seves seus.

El nombre de consellers es mantindrà entre quaranta-un i quaranta-dos membres.

Recursos (en milions de pessetes)					
	Capital	Reserves	Obligacions	Bons	Total
1931	260,0	100,7	195,2	555,9	-
1932	260,0	100,7	190,7	20,0	571,4
1933	260,0	100,7	186,0	20,0	566,7
1934	260,0	100,7	-	-	-
1935	260,0	100,7	196,7	10,0	567,4

Actius més importants (en milions de pessetes)		
	Fàbriques i instal·lacions	Cartera de valors
1931	580,4	269,2
1932	590,4	269,2
1933	593,3	265,1
1934	-	-
1935	616,2	263,6
1936	-	-

Beneficis		
	En milions pessetes	Dividend (%)
1931	36,5	12
1932	30,1	10 (1 peso=1,32 pessetes)
1933	25,2	20 pesos més 20 pessetes
1934	24,4	-
1935	21,7	45 pesos

Cotització a la Borsa de Barcelona (finals d'any)	
	% sobre valor nominal
1931	400
1932	350
1933	320
1934	350
1935	425

ACTIUS. PROBLEMES DE TRESORERIA. UNA OPERACIÓ AMB L'SA ARNÚS-GARÍ

La crisi econòmica aturà les inversions. El 1931 encara se'n van fer dues de noves, que devien estar programades amb anterioritat, i que crearan problemes de tresoreria a la CHADE. Es van comprar les centrals elèctriques de la Buenos Aires Western Railway Ld. i de la Buenos Aires Great Southern Railway Ld. Per finançar l'operació el març del 1932 es va fer una emissió de vint milions de francs suïssos amb el Crèdit Suisse al capdavant. La segona inversió es va fer a Europa: una participació a la Berliner Kraft-und Licht AG, de Berlín, constituïda per adquirir les fàbriques d'electricitat que havien estat de l'ajuntament de Berlín, i que també devia formar part de l'estratègia de SOFINA.

Als arxius de SOFINA, a Brussel·les, hi ha un expedient que porta el nom d'Arnús-Garí. És una operació important de la qual no s'informa a les memòries de la CHADE i que tot indica que estava relacionada amb els problemes de tresoreria de la CHADE.

El 2 de maig del 1931, SOFINA diposità en un compte a l'SA Arnús-Garí 75.654 lliures esterlines i 453.208 dòlars, que aquest banc ingressà en el compte de la CHADE. Era un préstec indirecte, ja que en garantia del dipòsit, l'SA Arnús-Garí deixà a SOFINA 4.000 accions de la CHADE. Cambó va reconèixer l'operació en carta confidencial del 15 de juny del 1931.

Si analitzem els balanços de la CHADE, es pot comprovar com el 1931 —el primer en què es nota la crisi econòmica— la liquiditat de l'empresa baixa de 118 a 42 milions de pessetes —menys 76 milions—, conseqüència, en bona mesura, de les inversions realitzades —50 milions en un any—. Per solucionar el problema, SOFINA fa un dipòsit al banc català i aquest un crèdit per un volum equivalent a la CHADE. Sense la injecció de SOFINA a la CHADE, via Arnús-Garí, l'empresa hauria tingut problemes de liquiditat.

L'operació de préstec va tenir la seva història. Seguim-la, a través de les cartes que figuren a l'expedient:

- 14 setembre del 1931. Heineman li diu a Joan Ventosa que s'imagina que Garí —l'SA Arnús-Garí— no podrà pagar al venciment, donades les dificultats que les autoritats republicanes posen a la transferència en divises. Lamenta que com a resultat de la baixa de la borsa, les 4.000 accions de CHADE en garantia no siguin suficients per cobrir el dipòsit.
- 23 de setembre del 1931. Joan Ventosa respon a Heineman que l'SA Arnús-Garí no podrà tornar el dipòsit en divises al seu venciment —quatre mesos?—, però atindrà els interessos i demana una pròrroga per tres mesos més.
- 30 de setembre. L'SA Arnús-Garí cancel·la el dipòsit en lliures, però no el de dòlars.
- 9 de desembre. Carta de Heineman a Cambó, que llavors era a París, en la qual li explica la situació.
- 14 desembre 1931. Carta de Cambó a Heineman: Garí espera liquidar el deute el 1932 i creu que participarà en un proper crèdit a fer a la CHADE.
- 18 de desembre de 1931. Carta de Josep Garí a Heineman: l'SA Arnús-Garí pagarà quan pugui i l'autoritzi el govern republicà.

Heineman-SOFINA acceptà prorrogar el dipòsit, però augmentant l'interès que cobrava i preveient una possible devaluació del dòlar.

- 13 d'abril del 1932. Carta de Heineman a Cambó, en la qual exposa que entén que un espanyol tingui dificultats per pagar en divises. Suggereix que potser podria fer-ho en pessetes, ja que la CHADE en necessita. I el financer no es pot estar de comentar que: «On sait jamais qu'est qu'il peut arriver avec une banque privée, même les plus prudemment gérées». Una referència a l^{SA} Arnús-Garí.
- 21 de juliol del 1934 l^{SA} Arnús-Garí ha pagat la totalitat del crèdit i recupera les accions de la CHADE. L'operació que ha durat més de tres anys, en lloc de quatre mesos, es dona per liquidada.

El 1933 la societat civil de Buenos Aires pressionà el govern argentí per a una rebaixa en les tarifes elèctriques i aquest començà a interessar-se en les operacions de la CHADE.

La CHADE manté les posicions en la cartera de valors, que confirmen el seguiment de l'estratègia de l'empresa belga: «Nuestra Compañía además de tener una importante participación en Sofina, está interesada directamente en varios de los negocios de este grupo».

3.4. LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939) I LA SEGONA GUERRA MUNDIAL (1939-1945). DEL FOC A LES BRASES

LA MARXA DE L'EMPRESA

Anys dolents per a Europa

El capital no va experimentar canvis, però sí l'endeutament en forma d'una emissió de bons al 4 % de 200 pesos argentins cadascun d'ells, fins a un total de 20,8 milions de pesos. Es van emetre entre el 1943 i 1944; els títols s'imprimiran a la Tipografia Emporium de Barcelona.

El nombre de consellers, que era de quaranta-dos el 1935 augmentarà fins a cinquanta el 1940 —que era el màxim permès pels estatuts— per mantenir-se en aquesta xifra fins al final del període.

Fons propis (en milions de pessetes)				
	Capital	Reserves	Obligacions	Total
1936	260	-	-	260
1937	260	-	-	260
1938	260	100,7	178,8	539,5
1939/40 *	260	100,7	172,3	533,0
1940/41	260	102,3	173,5	535,8
1941/42	260	101,9	180,4	542,3
1942/43	260	102,1	193,9	556,0
1943/44	260	102,1	199,2	561,3
1944/45	260	102,3	203,1	565,4

* tot el 1939 i els primers quatre mesos del 40

Beneficis i actius (en milions de pessetes)		
	Beneficis	Actius *
1936		
1937	22,7	
1938	29,3	604,8
1939/40	25,1	582,3
1940/41	28,8	612,-
1941/42	24,1	626,3
1942/43		
1943/44	19,1	659,3
1944/45	18,3	671,3

* instal·lacions i participacions

LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939)

Tres anys de conflicte a Espanya

El juliol del 1936 començà la Guerra Civil Espanyola. Tant Cambó com Ventosa i Garí abandonaren Catalunya. Tots els consellers espanyols de la CHADE o prengueren el camí de l'exili o triaren la residència en una de les capitals ocupades per les tropes rebels, sota el comandament del general Franco.

Madrid, que havia estat escollida com a domicili social de la CHADE en ser la capital d'un estat europeu neutral, es convertirà en la capital d'un govern d'esquerres, enfrontat a un exèrcit insurrecte que comptava amb el suport de l'Alemanya nazi i de la Itàlia feixista, les dues potències continentals europees. Catalunya es mantenia al costat del Govern.

Dos funcionaris permanents de la CHADE a Barcelona, Casabó i Kreye, van passar a les oficines de SOFINA a Brussel·les. El 4 d'agost de 1936 i per primera vegada a la història de la CHADE, el Consell d'Administració es reuní fora d'Espanya, a París, amb assistència de cinc consellers catalans: Francesc Cambó, Joan Ventosa, Gonçal Arnús, Josep Bertran i Musitu, i Lluís Duran i Ventosa. Pocs dies després repetien reunió del màxim organisme de l'empresa a Brussel·les, seu de SOFINA. Aquesta vegada hi eren, a més, Josep Garí i Gimeno i el secretari, Miquel Vidal i Guardiola. Finalment, serà la Junta General Ordinària d'Accionistes la que es reuní el 9 de novembre a la capital belga. L'acord que van prendre tindrà una gran transcendència. Com a mesura de precaució contra el govern republicà van aprovar el trasllat de totes les concessions i béns de la CHADE a l'Argentina a favor de la Compañía Argentina de Electricidad (CADE), a petició del Crédit Suisse. La memòria del 1939, en canvi, diu que el trasllat dels actius es va fer a petició de l'Ajuntament de Buenos Aires.

És clar que el Govern de Burgos no era precisament un refugi per als accionistes majoritaris de la CHADE, representants d'un capitalisme poc amant de l'intervencionisme del poder polític en els negocis privats. I tampoc per a persones com Francesc Cambó, favorables al liberalisme econòmic. El Decret de 16 de març del 1937 del Govern de Burgos, va ser objecte d'una severa crítica per

part del polític català: «El govern de Franco ordena, sota penes severíssimes, que particulars i societats espanyoles li lliurin l'or, les divises i els valors estrangers que posseeixin. És inconcebible tanta imbecil·litat!».⁴⁸

Es van modificar els estatuts de la CHADE per escriptura atorgada a Barcelona el 5 de maig del 1938 per Andreu Bausili, apoderat de la CHADE. S'exigeix que els consellers tinguin com a mínim accions per 50.000 pessetes de nominal i que puguin arribar a ser cinquanta els seus membres. El Consell rebaixarà el 10 % dels beneficis de l'empresa que es distribuïa a un 8 %.

Les reunions del Comitè o del Consell, que se celebren a Brussel·les, mostren el neguit dels consellers estrangers davant de la situació a Espanya. A la del Comitè del 13 juliol del 1938, amb assistència de nou membres dels quals cinc eren espanyols, Heineman manifestà que els accionistes majoritaris li havien fet saber la seva preocupació per la situació de la companyia i del seu futur. Quatre mesos més tard —4 de novembre—, novament a Brussel·les i en la reunió del Comitè, Heineman explica que cal protegir els actius i mantenir la seu a Espanya, sempre que sigui possible. Ja ho començaven a posar en dubte. Després del Comitè es reuní el Consell amb trenta-cinc membres, dels quals disset eren espanyols. Entre ells Cambó, Ventosa i els dos Garí. S'aprecien tensions entre els representants espanyols, tots al costat del general Franco, i els consellers estrangers, que no veuen clar el futur d'Espanya, guanyi un govern republicà —que no els tranquil·litza gens—, guanyi una «Espanya blanca», que té el suport de nazis i feixistes. Una meditació de Francesc Cambó, que es manté una mica al marge d'aquestes disputes, ja que ell viu a l'exili, ho posa en evidència:

En una llarga conversa tinguda amb Heineman, aquest començà a parlar malament dels banquers espanyols. Ahir prengué com a pretext unes declaracions correctíssimes fetes per Garnica [representant del Banco Español de Crédito], afirmant que si un dia els interessos de la CHADE estaven amb pugna amb els seus sentiments com a espanyol, dimitiria del seu lloc en el consell de la CHADE. Heineman

48. CAMBÓ, «Rapallo, 23 de març 1938», *Meditacions* cit., p. 75.

va dir: «Quan un home participa en la direcció d'un negoci, no pot tenir altres consideracions que el negoci i ha de prescindir de consideracions de patriotisme i de tota altra que li sigui aliena»⁴⁹.

A finals d'aquell 1938 es veu proper el final de la Guerra Civil, favorable als interessos dels que iniciaren la guerra. Però la preocupació es manté per part dels socis majoritaris: «El problema de la sortida d'Espanya de la CHADE, que fins ara hem anat sortejant amb prodigis d'habilitat, se'ns presentarà dintre de pocs dies en forma tal que és de témer que no puguem evitar una decisió desagradable».⁵⁰

La «decisió desagradable» es prendrà el 3 de desembre a Brussel·les en un consell d'administració al qual assistiren Cambó, Ventosa i Jordi i Josep Garí. La CHADE no surt d'Espanya del tot, però gairebé. Aquell dia, el Consell acordà aportar totes les accions de la CADE, que era la que tenia tots els actius —industrials i cartera de valors— a una societat instrumental domiciliada a Luxemburg, que tindrà el mateix Consell de la CHADE. El 20 de desembre del 1938 es va constituir a Luxemburg la Société d'Electricité (SODEC).

El resultat serà que la CHADE es convertí en una societat hòlding que en el seu actiu només té accions de SODEC, mentre aquesta és també un altre hòlding que només té accions de la Compañía Argentina de Electricidad (CADE). Les *Memòries* de la CHADE contindran a partir d'ara tres balanços i tres comptes de resultats: els de la CHADE en pessetes-or, els de SODEC en francs or i els de CADE en pesos argentins. La decisió va ser acceptada pels consellers espanyols.

La SODEC tindrà un capital de 260.010.000 francs or, representat per accions propietat totes elles de la CHADE amb la sola excepció de 10.000 francs, probablement per qüestions legals. SODEC va donar poders als que ja en tenien a la CHADE, entre els quals Heine-man, Cambó i Ventosa. Es van celebrar dues reunions del Consell d'Administració a Luxemburg: el 20 de desembre del 1938 i el 19 de gener del 1939, a les quals van assistir Francesc Cambó, Joan

49. CAMBÓ, «Brussel·les, 5 de novembre de 1938», *Meditacions* cit., p. 418.

50. CAMBÓ, «París, 19 de novembre 1938», *Meditacions* cit., p. 432.

Ventosa i Josep Garí. Com a domicili de Cambó figura Montreux-Meritet, per a Ventosa Pamplona, i Sevilla per a Garí.

La Guerra Civil Espanyola s'acabà el mes d'abril del 1939 amb l'ocupació de Madrid per les tropes franquistes o «blanques» com deia Francesc Cambó. Barcelona havia estat ocupada unes setmanes abans.

Entre el final de la Guerra Civil Espanyola i el començament de la que serà la Segona Guerra Mundial hi ha només un interval de cinc mesos. I després de la declaració de guerra de França i Gran Bretanya a Alemanya, no queda gens clar el camí que seguirà Espanya, aliada de Hitler. Les reunions del Consell d'Administració de la CHADE passaran a celebrar-se a Zurich, així com la Junta Ordinària d'Accionistes del 3 de maig del 1939. La Guerra Civil Espanyola ja s'havia acabat, però no el trastorn creat pel conflicte. A aquesta Junta no hi va assistir cap conseller alemany. «Els espanyols, sense una excepció estan decebuts i preocupats».⁵¹

A la memòria de la Junta, celebrada a l'Hotel Savoy de Zurich es diu:

En la Memoria correspondiente a 1936 os expusimos que defiriendo a un requerimiento del Ayuntamiento de Buenos Aires, habíamos transferido todas las concesiones y bienes de nuestra Compañía situados en la Argentina, a nuestra filial, la Compañía Argentina de Electricidad (CADE), domiciliada en Buenos Aires.⁵²

L'activitat de la CHADE es redueix a l'administració de participacions. La memòria recull també:

Hemos estudiado la situación, después de las perturbaciones en las que inopinadamente se vio sumida España [...], [i hem trobat en el gran Ducat de Luxemburg] un régimen especialmente favorable para el desarrollo de las grandes sociedades de cartera.

Amb motiu de la Junta, Cambó sopà a la casa que tenia, a Zurich, el fill més gran de Heineman, casat amb una Dreyfus. Hi

51. CAMBÓ, «Zurich, 3 de maig del 1939», *Meditacions* cit., p. 543.

52. CHADE: *Memòria*, 1938.

assistiren els grans personatges de les finances belgues que formaven part del Consell de la CHADE: Van de Vyvere, el comte de Brocqueville i Van Zeeland. Hi havia també Lord Swinton.⁵³

El govern franquista estava interessat a mantenir el domicili a Madrid d'una empresa com la CHADE, ja que proporcionava ingressos al govern. O, si més no, n'estava Andrés Amado, el ministre d'Hisenda del primer govern del general Franco a Burgos. A ell es pot atribuir la paternitat de la Llei de 2 de juny de 1939, feta pensant en la CHADE i només en ella. Va millorar el règim fiscal de les empreses espanyoles que tenien tots els actius a l'estranger, i suposà un gran estalvi per a la CHADE. El Consell d'Administració, reunit a Brussel·les el 15 de juny, va donar les gràcies a Ruiz Senén, Garnica i Ventosa per la seva col·laboració en aquest afer. S'entén que foren els interlocutors d'Andrés Amado i els qui aconseguiren la promulgació de la llei. Aquesta llei modifica i millora el règim fiscal introduït per la Dictadura de Primo de Rivera:

Algunas empresas que poseyendo nacionalidad española desarrollan su negocio regular en el extranjero y que sin realizar prácticamente actuaciones en nuestro territorio, fijaron aquí su domicilio al amparo del pabellón español, universalmente respetado como garantía constante de hospitalidad y justicia [...]. La cifra relativa de negocios que hayan de regir para las sociedades españolas que realicen operaciones fuera del territorio nacional, no podrá ser de dos tercios, se entenderá modificado en el sentido de sustituir dicho límite por el de cuatro quintos, siempre que dichas empresas no realicen en España ningún negocio mercantil o industrial.

Cambó, que tenia consciència que «la victòria de Franco ha estat victòria castellana»,⁵⁴ dubta sobre si «me'n vaig a Amèrica o em quedo a Europa». «Tots els problemes que plantejà per a la CHADE la guerra civil espanyola, estan resolts». «Queda el viatge a l'Argentina, on a més d'uns afers personals em criden la nova organització de la CHADE i la necessitat de mantenir el meu pres-

53. CAMBÓ, «Zurich, 4 de maig del 1939», *Meditacions* cit., p. 543.

54. Aquesta citació i les següents: CAMBÓ, «Montreaux, 20 al 22 de juny de 1939», *Meditacions* cit., p. 558, 559 i 560.

tigi prenent contacte directe amb l'alt personal de la companyia i amb les autoritats argentines». Veu venir la guerra a Europa. I «si la guerra durés alguns anys —que poden ésser els darrers de la meua vida— jo quedaria fixat a Amèrica. I això m'horripila».

LA SEGONA GUERRA MUNDIAL. DE LUXEMBURG A PANAMÀ

La Guerra Civil Espanyola resultà ser el preludi de la Segona Guerra Mundial. Heineman estava ben informat. Pocs dies abans de la invasió de Polònia per les tropes alemanyes —1 de setembre del 1939—, Cambó escriu el següent: «La guerra sembla imminent. Parlo amb Heineman. Em demana que per a poder mantenir contacte, surti de seguida d'Itàlia. Demà a mitja tarda serem a Montreux».⁵⁵ I poc abans de l'ofensiva nazi sobre França, Heineman li diu que Hitler prepara «una gran ofensiva a través de Bèlgica amb el propòsit de fer capitular França».⁵⁶

Luxemburg, un refugi fiscal privilegiat i en una situació geogràfica immillorable pels interessos de SOFINA, es convertirà sobtadament en una zona perillosa, a l'abast de les tropes hitlerianes. El 5 de setembre del 1939, en un Consell de la CHADE a Brussel·les i per protegir la SODEC dels efectes de la Segona Guerra Mundial es va preveure la transferència dels actius a una societat americana anomenada CUSTOS, que tenia la seu a l'Estat de Delaware, conegut per la seva baixa fiscalitat. Però davant de la possibilitat d'un retard en la creació de CUSTOS es va acordar crear una societat que es diria SOVALLES a Panamà —un altre paradís fiscal— i dissoldre SODEC. A la reunió no hi era Cambó, representat per Heineman, ni cap dels altres catalans.

Amb la invasió alemanya de Bèlgica, la major part dels directius de SOFINA van anar a parar a Lisboa.

SOVALLES va ser constituïda a Panamà per dos ciutadans panamenys que actuaven per compte de la CHADE-SODEC. El 5 de maig

55. CAMBÓ, «Abbazia, 25 d'agost 39», *Meditacions* cit., p. 608.

56. CAMBÓ, «Vil·la Maryland —Montreux (Suïssa)—, 27 de desembre del 1939», *Meditacions* cit., p. 693.

del 1940, cinc dies després de la invasió de Luxemburg per les tropes alemanyes, SOVALLES exercí el seu dret i esdevingué propietària de tots els actius de la SODEC. SOVALLES es comprometé a tornar les accions de la CADE a la CHADE, si es normalitzava la situació a Espanya.

LES RELACIONS AMB EL FRANQUISME

La relació dels empresaris amb el nou règim franquista no va ser fàcil. Hi ha qui creu que tota la dreta espanyola es posà al servei del dictador, sense condicions, i no és exactament així. Els polítics de la Lliga Catalana hi estaven a contracor, ja que havien estat obligats a sortir de Catalunya per salvar la pell, però tenien consciència dels sentiments d'un govern que no volia saber res de la cultura i de la identitat catalana. Els empresaris espanyols, en general, se sentien propers a una figura autoritària com la de Franco, que estava disposat a restablir l'ordre social, fos com fos, però els dolia el tracte que rebien d'uns personatges en el govern que, en la seva majoria, no tenien cap coneixement econòmic.

El franquisme no era un bloc monolític. Per sota de la figura indiscutible del «Generalísimo» hi havien diferents corrents d'opinió que lluitaven pel reconeixement personal en contra d'altres. El general Franco va tenir l'habilitat d'aprofitar aquestes lluites internes, afavorint ara uns, ara els altres. D'altra banda, el règim era corrupte i els empresaris propers al poder es van adonar aviat que els seus problemes tenien solució, si es feien córrer diners.

Els governs del general Franco seran clarament intervencionistes en economia, com ho són en totes les dictadures. Aquest principi s'aplicarà a la política monetària amb la creació de l'Instituto Español de Monedas Extranjeras (IEME) per Llei de 25 d'agost de 1939. «La competencia en el Ramo de divisas se atribuye para lo sucesivo al Ministerio de Industria y Comercio», segons diu l'article número 1. La seva funció és la de «centralizar de modo exclusivo la compra y venta de divisas en España» —article número 7—. Per a una empresa com la CHADE, que realitzava totes les seves activitats fora d'Espanya, que tenia la major part d'ingressos en pesos argentins, que es movia en el mercat internacional, que ha-

via de pagar els dividendes als accionistes en pessetes i transformar-los en divises per pagar als accionistes europeus, aquesta mesura representava un inconvenient de primer ordre.

A més d'intervencionisme, incautació. Acabada la guerra, una ordre del 31 octubre del 1939 ratificà l'art. 4 del Decret llei de 14 de març de 1937 que preveia que els titulars de «los valores mobiliarios extranjeros o españoles de cotización internacional que les pertenezcan» havien de posar-los a la disposició de l'Estat. Això significava que tots els ciutadans espanyols, que tenien accions de la CHADE comprades a la borsa, les havien de cedir a l'Estat. L'IEME es convertirà per aquest fet en accionista de la CHADE durant uns anys, fins que el 1944 les retornà als seus propietaris.

Com dirà Andreu Bausili, «la historia de las divisas de la CHADE constituye una serie de forcejeos y de regateos incesantes, de estiras y aflojas, de transacciones de la Administración, de tolerancia y de mixtificación de obligaciones».⁵⁷

La CHADE buscarà el sistema per complir amb els seus compromisos amb l'empresa i amb els seus accionistes. El trobarà parcialment aprofitant les febleses financeres del règim. El 1940, Andreu Bausili, que era aleshores el president de la Cámara Española de Comercio de Buenos Aires, va informar a la premsa espanyola que s'acabava d'establir un servei regular entre «España y los puertos del Plata». Es un servei, diu Bausili, amb el qual Espanya pot facilitar el desenvolupament industrial de l'Argentina amb la venda de productes siderúrgics i industrials espanyols, i amb el qual, a canvi, l'Argentina pot proporcionar carn, blat, blat de moro i altres cereals, així com cotó.⁵⁸

A la reunió del Consell de la CHADE, celebrat a Madrid el 8 de juny del 1940, hi assistiren dinou membres, setze dels quals eren espanyols. Els consellers estrangers, amb l'excepció dels suïssos, pertanyien a països en guerra, i no hi van poder anar. Va ser la primera vegada que els gestors de l'empresa es trobaren reunits en territori espanyol després de la Guerra Civil. Hi assistí Francesc Cambó, que presidí l'acte.⁵⁹

57. Declaracions d'Andreu Bausili, CHADE, *Los asuntos de la CHADE. Un folleto argentino con prólogo español*, Madrid, 1947, p. 21.

58. *La Vanguardia*, 18 d'abril del 1940.

59. Per a aquesta visita, vegeu el darrer capítol d'aquesta obra.

No podia deixar que el primer Consell de la CHADE celebrat a Espanya després de la guerra civil, fos presidit per un estranger. I amb cautela, sense que cap dels que tenien interès en dificultar-ho en tingués esment, vaig enviar persona de confiança a Espanya perquè preparés tots els detalls.⁶⁰

Consta a l'acta de la reunió que: «Heineman rappelle son entrée a la SOFINA l'an 1905, et que la première affaire qu'il résolut fu celle des Tramways de Barcelone. C'est ce vieux souvenir que l'induisit a constituer une société espagnole». Es confirma l'acord signat a Berlín, del qual Francesc Cambó parla a les *Memòries* i la biografia de Heineman.⁶¹

Però les relacions de Cambó amb Heineman passaven un mal moment:

Des que [Heineman] tingué de fugir de Brussel·les, envaïda pels alemanys, el seu caràcter agreujat des que Hitler inicià la campanya antijueva, és esdevingut vinagre pur.

I en la seva exasperació contra els esdeveniments, ha brollat en ell un veritable deliri de persecució, que va dirigir especialment contra Hitler i contra mi: arriba a creure que Hitler ha fet la campanya antijueva i fins la guerra amb el primordial propòsit de perseguir-lo, i quant a mi, té l'obsessió que jo vull prendre el seu lloc, agafant la direcció efectiva de SOFINA i CHADE [...].

Malgrat els disgustos que em dóna i les seves habituals grolleries, el que resta de la vella amistat em fa sentir per ell, en els moments presents, una immensa pietat.

És jueu, amb totes les virtuts i tots els defectes de la seva raça. És alemany d'origen, de formació i de temperament. Al bell punt en què Alemanya inicià la persecució jueva, començà per a ell una immensa tragèdia. Durant un temps, la il·lusió que el nazisme i l'Alemanya eren coses diferents i que la primera tindria la vida precària, atenuava en ell i feia menys cruel el conflicte entre els dos sentiments que en ell vivien.

Sentia la ràbia de veure perseguida la seva raça, de sentir com la

60. CAMBÓ, «Maryland, 6 de juny del 40», *Meditacions* cit., p. 773.

61. Primer informe, p. 5.

base de la seva força —les seves relacions i la seva influència dintre d'Alemanya— s'esfondraven, però la confiança en la propera caiguda del nazisme el sostenia. Quan veié que el nazisme s'havia apoderat del cor dels alemanys [...], fins dels seus amics, va sentir-se fortament colpit.

I el que hi ha de més punyent en la seva tragèdia és que en el fons és un nazi cent per cent que es sent perseguit, com a jueu, per una doctrina i uns mètodes que ell ha practicat tota la vida!⁶²

La Segona Guerra Mundial obligà a retardar la Junta General d'Accionistes per aprovar els comptes del 1939. El Consell de la CHADE, reunit a Madrid el 13 d'agost del 1940, convocà la Junta per al 28 de setembre del 1940, a Madrid.⁶³ Al Consell van assistir setze membres, dels quals tretze eren espanyols. No hi havia en Cambó, però sí Ventosa i Josep Garí.

A la Junta General que seguirà el Consell destaca l'absència de molts consellers estrangers com a conseqüència de la guerra. L'exercici comprèn tot l'any 1939 i els quatre primers mesos del 1940. Des d'ara, els exercicis començaran el primer de maig i acabaran el 30 d'abril de l'any següent. Hi assistí un representant de l'Estat —de la Concha— per les accions incautades en virtut de la Llei de 23 de febrer de 1939, que va tenir la correcció d'absentir-se a l'hora de votar. A partir d'aquest any el domicili social de la CHADE torna a l'Avenida José Antonio, n. 15, de Madrid.

A la Junta s'aprovà per unanimitat la dissolució de la SODEC i l'augment del capital fins a tres-cents vint milions de pessetes. La presidí Joan Ventosa que «hace constar el agradecimiento de la compañía y sus accionistas hacia el Generalísimo Franco y hacia todos los que con su esfuerzo y sus sacrificios han contribuido al restablecimiento del orden y de la normalidad de la vida española (fuertes rumores de aprobación)», segons consta la nota de premsa publicada al diari ABC.

Hi va assistir el 63,87 % del capital de la CHADE. Les accions representades estaven dipositades de la manera següent:

62. CAMBÓ, «Estoril, 11 de juliol de 1940», *Meditacions* cit., p. 792 i 793.

63. ABC, 24 d'agost del 1940.

Espanya	31,13 %
Suïssa	43,20 %
Bèlgica	23,07 %
Alemanya	0,15 %
França	0,44 %
EEUU	1,99 %
total	99,98%

Una cosa era la ciutadania del titular de les accions i una altra la del banc on estaven dipositades i que les representava. Per posar un exemple: les accions de Cambó estaven dipositades en el Crèdit Suisse, i no devien ser les úniques de ciutadans espanyols. També podríem posar un exemple invers: accions dipositades a Espanya que eren propietat d'estrangers.

La memòria de l'exercici 1939-40, aprovada per la Junta, lamenta que «la amenaza de guerra en Europa es desgraciadamente una realidad». La CHADE com a propietària del 100 % de SODEC ha dissolt la societat. Està «establecida felizmente la normalidad en España».

El 1941 Cambó instal·là la seva residència a Buenos Aires.

CEREALS I COTÓ ARGENTINS A CANVI DE DIVISES

La no-convertibilitat de la pesseta, el tipus fix d'intercanvi —força allunyat de la realitat del mercat— i el control restrictiu de les emissions financeres de deute, afectaven greument la marxa de la CHADE.

El 4 de febrer del 1941 el Comitè, presidit per Ventosa, es reuní a Barcelona. Primer, es comunicaren les males notícies sobre el finançament de l'empresa: «La autorización que se obtuvo en un principio para la emisión de obligaciones CHADE en pesetas no fue ratificada por el Ministerio de Industria». Després, una possible solució al problema de les divises. Ventosa proposà que la CHADE pagués al govern argentí la compra de cereals feta pel Govern espanyol per una suma màxima de trenta-cinc milions de pesos. En canvi, espera que el Govern espanyol permetrà pagar a la CHADE dotze milions de pesos per cupons endarrerits dels títols i

«abonarà el resto a CHADE en pesetas en Madrid». Ventosa explica que tots hi surten guanyant: Espanya perquè no té divises per comprar els cereals i el poble espanyol passa fam —això darrer no ho va dir— i el govern argentí perquè pot vendre l'excedent de cereals en un moment de crisi. L'Argentina era aleshores el major productor del món de cereals, juntament amb el Canadà.

El 3 d'abril del 1941 en una reunió del Comitè i del Consell a Madrid, Ventosa informà de l'acord amb l'IME per comprar cereals, que es pot ampliar sobre la xifra acordada. Uns dies després —25 d'abril del 1941— es publicà un conveni subscrit entre els governs argentí i espanyol perquè el segon adquireixi 380.000 tones de blat per un valor de 34,5 milions de pesos i 2.000 tones de carn per 1,2 milions. La compra es va finançar mitjançant el compromís per part de la CHADE de pagar trenta-cinc milions de pesos al Govern espanyol en cinc anualitats més interessos. Com a contrapartida, el Govern espanyol satisfarà a la CHADE el seu contravalor en pessetes, que la CHADE podrà aplicar a la cobertura de les seves necessitats financeres a Espanya.⁶⁴

El 3 de setembre del 1941, el Comitè i el Consell es reuniren a Barcelona. Hi havia presents divuit membres, dels quals setze eren espanyols. S'aprovà un crèdit de cinquanta milions de pesos al Govern espanyol per comprar cereals. Hi eren presents Joan Ventosa i Josep Garí. L'acta recull l'expressió de gràcies a Cambó i a Heineman per les gestions fetes.

A la memòria del 1940-41 es va informar els accionistes de dos fets: en primer lloc que «La SODEC ha sido substituida por la SOVALLES Inc., sociedad de derecho panameño que ha adquirido todo el activo y ha asumido todas las obligaciones de la antigua SODEC»; i en segon lloc que «nuestra compañía y la CADE prestaron su concurso financiero para la compra por el gobierno español de importantes cantidades de cereales en Argentina».

Joan Ventosa, que presidí la Junta, informà els periodistes que la CHADE continuaria col·laborant amb el Govern en la cessió de divises, com ho demostrava el finançament per cinquanta milions de pesos de blat argentí.

64. A. VIÑAS i altres, *Política comercial exterior en España (1931-1975)*, volum I, Madrid, Banco Exterior de España, Servicio de Estudios Económicos, 1979, p. 368.

Els dividendes de les accions no es pagaven en efectiu, sinó en bons negociables a la borsa, perquè no hi havia altra manera de fer-ho per culpa de la Segona Guerra Mundial. Trobem una prova d'aquestes dificultats generals en el fet que la central tèrmica de Buenos Aires va haver de cremar un milió de tones de blat de moro perquè no va trobar carbó en el mercat internacional.

Les operacions de canvi van continuar:

A principios de 1942 los gobiernos español y argentino han concertado con nuestro concurso financiero y el de CADE un segundo convenio para la venta de cereales a España, pagaderos mediante títulos del Empréstito Exterior Argentino 4 % 1933, que hace unos años suscribió nuestra sociedad.⁶⁵

EL PERONISME A L'ARGENTINA

A Buenos Aires, el 4 de juny del 1943 el Grupo de Oficiales Unidos (GOU) donà un cop d'estat fent fora del Govern el president Castillo, que havia estat elegit democràticament. Serà la Revolució de 1943. Entre els oficials hi havia Juan Domingo Perón, que a poc a poc s'anirà imposant com a líder polític. Aquest lideratge preocupà Heineman, que temia que Alemanya es mogués per recuperar els béns de la CHADE ateses les bones relacions del peronisme amb el nazisme.⁶⁶ Recordem que l'Argentina serà el país on trobaran refugi molts dels nazis que aconseguiren escapar-se del seu país un cop acabada la guerra, començant per Eichman.

L'Argentina havia estat un país en el qual les inversions estrangeres havien estat —i eren— fonamentals per al seu desenvolupament, però al mateix temps deixaven una petja d'autoritat, prope- ra al sentiment colonialista, acompanyada d'una considerable corrupció dels funcionaris. Aquesta situació era combatuda pels partits nacionalistes. El peronisme era contrari a la presència d'inversions estrangeres, especialment, en el serveis públics. No li feia cap gràcia que el gas i l'electricitat depenguessin d'interessos es-

65. CHADE, *Memòria* 1941/42, 30 de setembre del 1942.

66. RANNIERI, *Dannie Heineman* cit., p. 216.

trangers. Francesc Cambó, que residia a Buenos Aires des del 1941, seguia de prop l'evolució del règim i, com a president de la CHADE, mantenia contacte amb les autoritats argentines. Però depenia del Comitè i del Consell de la CHADE, que aquell any es reuní repetidament a Barcelona, a Madrid i un cop a Lisboa amb Joan Ventosa al capdavant. I Heineman, per descomptat.

El 27 de juliol del 1943 en un telegrama de Cambó a Ventosa,⁶⁷ el primer es lamentava que «persiste la campaña difamatoria contra las empresas extranjeras que tienen a su cargo servicios públicos, así como hay noticias y rumores sobre el propósito del gobierno de intervención sobre dichas empresas». La terna directiva de CADE, formada per Andreu Bausili, el belga Brossen com a director general, i el gerent Vehils, li donaven suport.

El govern argenti creà l'agost del 1943 la Comisión Investigadora de los Servicios Públicos de Electricidad de Buenos Aires, que es llançà al coll de la CADE-CHADE. Es discutia especialment la pròrroga de la concessió dels serveis a la CHADE, que s'havia renovat el 1936, així com les tarifes elèctriques convingudes en aquell acord. Havien estat negociats amb un règim polític argentí poc net —la «Década Infame»— per Heineman i el Marquès de Foronda, l'home de SOFINA a Barcelona. Cambó estava profundament preocupat per l'evolució de les relacions amb les autoritats argentines, que volien modificar les tarifes elèctriques amb greu perjudici de l'empresa. Demanà a Ventosa la intervenció del Govern espanyol en tractar-se d'una empresa domiciliada a Madrid; de fet, en els seus telegrams no dissimula les crítiques contra l'equip negociador dels acords del 1936: «Persecución sufrimos debido grandemente gestiones Vicepresidente —Heineman— año 1936 y después. Él, su grupo y Marquès [de Foronda] atraen máxima hostilidad».⁶⁸ La situació va portar, fins i tot, a la detenció de Rafael Vehils, gerent de CADE, el setembre del 1943.

El Comitè i el Consell de la CHADE, reunits a Barcelona, demanaren a Cambó que no intervingués, un fet que no agradà gens al seu president: «Nuestra total divergencia en apreciar situación y camino a seguir para intentar salvarlo me impone renunciar

67. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 63.

68. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 66.

inmediatamente a cargos»,⁶⁹ arribà a dir. Les seves relacions amb Ventosa empitjoraren.

Però Ventosa li demanà calma, després d'una reunió del Comitè a Lisboa: «necesidad primordial de mantener unidad de acción, evitando exteriorización cualquier discrepancia»⁷⁰. Cambó contestà que «Gobierno —argentí— siente máxima hostilidad hacia SOFINA y no quiere negociar más que con españoles respaldados».

El 16 de juny del 1944, les accions de la CADE van ser segrestades pel govern argentí. Pocs dies després —28 de juny— Andreu Bausili, director de la CADE, va comparèixer davant de la Comissió Investigadora en una «Exposición hecha espontáneamente». La Comissió el va interrogar extensament en dues sessions el mencionat dia 28 de juny i l'11 de juliol.

A les conclusions de la Comissió es considera provat que «su total e incondicional subordinación al gran consorcio financiero internacional que la maneja desde fuera del país, está de manifiesto», així com la «incapacidad jurídica, técnica y financiera que padece la CADE». Igualment, els seus dirigents «han claudicado, por negligencia, debilidad o conveniencia personal, a autoridades anteriores a la revolución del 4 de Junio de 1943. Lo hicieron con beneficio para el aludido consorcio financiero, con perjuicio para el pueblo y el Estado argentinos y con menoscabo de la soberanía argentina y de la majestad de sus leyes».

La Comissió investigadora acabà demostrant, el 1944, l'existència de suborns per aconseguir, l'any 1936, la pròrroga de cinquanta anys del servei elèctric. El 9 de març del 1945 es va donar per acabada la investigació i l'1 de juny del 1946 un decret considerava acabat el procediment penal. Però el general Perón va cremar els papers de la Comissió per compensar les aportacions de la CADE a la seva campanya electoral, segons es va dir.⁷¹

La memòria de 1943-44, aprovada el 30 setembre del 1944 a Madrid, es limitarà a comentar el següent:

69. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 73.

70. *Telegrama*, 15 de novembre del 1943.

71. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 74.

Las autoridades argentinas surgidas de la Revolución del 4 de junio de 1943 han nombrado diversas comisiones de investigación para examinar los actos de la anterior administración. Una de estas comisiones ha sido encargada de informar acerca de los servicios de electricidad de la ciudad de Buenos Aires.

3.5. JOAN MARCH I LA BARCELONA TRACTION. D'UN SAC BUIT A LA LIQUIDACIÓ DE LA CHADE (1946-1960)

LA MARXA DE L'EMPRESA

Fons propis (en milions de pessetes)			
	Capital	Reserves	Obligacions
1945/46	260	102,3	205,8
1946/47	260	102,5	207,1

Beneficis i actius (en milions de pessetes)		
	Benefici	Actius
1945/46	17,7	682,2
1946/47	-1,9	692,0

ENTRA EN ESCENA JOAN MARCH

El 1946 les històries de la CHADE i de Barcelona Traction, Power & Light s'entrellaçaran gràcies o, més ben dit, per culpa de la figura de Joan March. El resultat serà la liquidació de la CHADE —la gran aventura internacional de Francesc Cambó— i la creació de Fuerzas Eléctricas de Cataluña SA (FECSA), el gran negoci de March. La politització de les dues operacions va ser màxima.

Joan March, l'home de negocis mallorquí, entrarà a la història de la CHADE fent molt de soroll, però sense donar la cara. Pel mig hi haurà fonamentalment interessos econòmics, però també uns comptes pendents de March amb Cambó. Segons la biògrafa de Heineman, March serà per aquest motiu el protagonista d'«una

sèrie de maniobres que es poden considerar entre les més maquiavèl·liques de tota la història de les finances mundials».⁷² No sé si és veritat, ja que Déu n'hi do la capacitat de maniobrar de Heineman, però les seves maniobres es feien sempre dintre del marc d'un sistema capitalista mundial, que no tenia ni idea del que avui en diríem responsabilitat social de les empreses, que donava molta llibertat d'actuació a tot aquell que disposava de poder financer, però que mantenia un cert ordre. En canvi, l'estratègia de March era encara més laxa, pel fet de no respectar res que perjudiqués els seus interessos privats. Per entendre el que va passar, cal retrocedir uns anys.

El 1921, quan va ser nomenat ministre de Finances, Cambó inicià una ofensiva contra el contraban de tabac, que era un monopoli de l'Estat espanyol exercit a través de la Compañía Arrendataria de Tabacos (la Tabacalera). Cambó comprovà que l'any 1920 el Tresor només havia ingressat 165.000 pessetes procedents de la venda de tabac, una xifra que era una misèria, si tenim en compte el consum real. El mallorquí Joan March era aleshores el gran contrabandista espanyol, que utilitzava mètodes de corrupció a l'engròs amb el cos de carrabiners, que feien els ulls grossos per no veure els desembarcaments de la mercaderia dels vaixells controlats per March a Mallorca i a tota la costa mediterrània. Era una situació coneguda per tothom, però tolerada, fins que arribà Cambó al Ministeri. Aquest nomenà Francisco Bastos com a director de la Tabacalera, encarregà una investigació al subsecretari, el seu company de la Lliga, Josep Bertran i Musitu, i donà llum verda a una campanya policial que portà alguns carrabiners a la presó, confiscà càrregues de tabac i perjudicà greument els negocis de March. Cambó el titllà públicament a Madrid d'«el último pirata del Mediterráneo», el títol del llibre que uns anys més tard publicà Manuel de Benavides, que explica la vida i miracles del que va ser financer, contrabandista i alguna cosa més, però sense citar-ne el nom. Cambó durà poc en el càrrec ministerial i els seus successors afluixaren els atacs.

Joan March pogué continuar amb les seves operacions de contraban fins que amb la Segona República un altre català, el minis-

72. RANNIERI, *Dannie Heineman cit.*, p. 257.

tre d'Hisenda Jaume Carner, repregué els atacs contra ell. El 1931, Carner va pronunciar un discurs no convencional a les Corts de Diputats, a Madrid, dedicat tot ell al contrabandista:

March es un caso extraordinario. March no es enemigo de la República, ni amigo de la República. March no es amigo ni enemigo de la monarquía. March no es amigo ni enemigo de nadie. March es March [...]. Quienes eran los enemigos de March un día? Se llamaban Compañía Arrendataria de Tabacos, Cambó, Bergamín, Bastos. Hoy se llaman Prieto y yo.

I acabà amb una frase profètica: «O la República somete a March o él somete a la República».

Ho va endevinar. March va passar un any i mig a la presó d'Alcalá de Henares. Però el novembre del 1933 va sortir per la porta gran, acompanyat pel cap de serveis de la presó i d'un guàrdia, que l'acompanyaren fins a un cotxe que el portà a una finca seva a Gibraltar. No hi havia hagut cap ordre judicial d'alliberament del pres, però els diners d'en March tenien més força que el jutge.

Cambó estarà totalment d'acord amb l'opinió de Carner. En plena guerra civil va escriure:

March és un dels grans culpables, potser el principal, del que passa a Espanya! Fou ell, amb Calvo Sotelo, Goicoechea, Fal Conde i alguns militars que prepararen el cop d'Estat!

[...] En March no hi veia més que el salvament de part de la seva fortuna situada a Espanya i la possibilitat de tornar a viure i a fer 'negocis' a Espanya. I per aquestes consideracions egoistes contribuí, principalment, a provocar l'enorme catàstrofe. En els altres hi ha l'excusa d'un apassionament, d'un ideal [...] i d'una pobresa d'intel·ligència. Per a March no hi ha excusa, ni atenuant.⁷³

Joan March donà suport financer a la revolta del general Franco contra el govern de la República i aconseguí així el suport del dictador un cop acabada la guerra. Va ser el 1940 quan començà a interessar-se per les empreses productores d'electricitat i, espe-

73. CAMBÓ, «1 de novembre del 1938», *Meditacions* cit., p. 415 i 416.

cialment, per la Barcelona Traction, Light & Power, la Canadenc, controlada per SIDRO, empresa en la qual, com hem vist, tenia una important participació la CHADE de Heineman i de Cambó. SOFINA quedava per sobre de totes elles: «La participació directa o indirecta de SOFINA al capital de Barcelona Traction, des de la reorganització financera dels anys 20 voltava el 75%».⁷⁴

La Barcelona Traction, amb domicili a Toronto (Canadà), però amb les oficines centrals a la plaça de Catalunya de Barcelona, era aleshores una empresa força sanejada. En un capítol posterior d'aquest llibre es dona informació sobre el seu finançament per part de l'sa Arnús-Garí durant els anys de la Primera Guerra Mundial. L'empresa havia fet, mentre havia estat possible, emissions de deute —bons i obligacions— en el mercat internacional i especialment en el de Londres. Durant la Guerra Civil Espanyola va deixar de pagar l'interès als titulars de les obligacions per raons fàcils d'entendre i el valor dels seus títols baixà de cotització a les borses. Després de la victòria de Franco, la Barcelona Traction tampoc pagà els seus obligacionistes, perquè ho havia de fer en divises, que escassejaven, i l'IEIME —el govern franquista— no donava l'autorització a l'empresa elèctrica per canviar les pessetes que tenia.

L'estratègia de March serà convertir-se en el primer creditor de la Barcelona Traction com a propietari d'un nombre important d'obligacions emeses en lliures esterlines, i aconseguir-ho al millor preu. Com a creditor es trobaria en una posició forta per condicionar la marxa de la companyia. El 1940, March va fer córrer la veu entre els tenedors d'obligacions de la Barcelona Traction a Londres que les seves instal·lacions hidroelèctriques a Catalunya estaven amenaçades per una possible invasió dels alemanys. D'aquesta manera, forçà la baixa del valor de les obligacions. Seguidament, va fer una oferta al sindicat d'obligacionistes per la qual es comprometia a comprar la totalitat del títols, pagant el 40 % del valor nominal d'una emissió —les Prior Lien— i el 25 % d'unes altres —les First Mortgage—. L'oferta suposava una inversió d'un milió i mig de lliures en total. Era un moment molt delicat per a la Gran Bretanya, en plena batalla d'Anglaterra i l'amenaça d'invasió de les tropes hitlerianes, però l'oferta va ser refusada.

74. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 5.

El 1944, Joan March tornà a la càrrega per aconseguir el control de la Barcelona Traction. Es va veure a Madrid amb Heineman i es presentà com a comprador de les accions que tenia la SIDRO belga. Però Heineman ho rebutjà i li va oferir, en canvi, accions de la mateixa SIDRO, una proposta que no interessà a March, perquè no li donava poder de decisió.

Joan March volia prendre el control de la Barcelona Traction, mentre els grans bancs espanyols accionistes de la CHADE van veure l'oportunitat de fer un bon negoci amb les obligacions de la societat elèctrica i donar suport, al mateix temps, a una participada, via SIDRO. L'objectiu era diferent, però el camí seguit per March i pels bancs espanyols era el mateix. L'11 de juny del 1945 el Banco Hispano Americano, l'Español de Crédito, l'Urquijo, el Vizcaya i l'Hispano Colonial —tots ells accionistes de la CHADE— presentaren una oferta a l'IEME (Instituto Español de Moneda Extranjera) per cancel·lar les obligacions Prior Lien i First Mortgage de la Barcelona Traction, si l'organisme públic li facilitava les divises necessàries. Si sumàvem els interessos endarrerits des del 1936, aquelles obligacions representaven un volum nominal de 6,6 milions de lliures esterlines, que cotitzaven en el mercat molt per sota la par (valor nominal). Segons el projecte presentat pels bancs, el deute es podia cancel·lar per 3,5 milions de lliures, aportades per la CHADE, pels cinc bancs i pel mateix IEME, si aquest estava interessat a participar en el negoci. La diferència entre el valor nominal dels títols i el preu pagat seria un benefici net, ja que un cop haguessin pagat en lliures els titulars de les obligacions, ells recuperarien el valor nominal en pessetes de la Barcelona Traction, que tenia liquiditat suficient per fer-se'n càrrec. Era el mateix plantejament d'en March del 1940 però més favorable per als obligacionistes, ja que March només pagava un milió i mig de lliures i el consorci bancari tres i mig. El pagament es faria part en pessetes convertibles i part amb el lliurament d'obligacions de Riegos y Fuerzas del Ebro SA, filial de la Barcelona Traction. Els bancs oferien a l'IEME que es quedés amb el tros de pastís —benefici— que li semblés. L'operació del consorci bancari va ser negociada amb el ministre d'Indústria i Comerç, Demetrio Carceller, que li donà el vistiplau. Les assemblees d'obligacionistes de la Barcelona Traction van aprovar l'oferta del consorci en una reu-

nió a Londres, que va ser ratificada per les autoritats d'Ontario, seu de la Barcelona Traction-La Canadenca. Tot semblava encarilat.

Segons consta a l'arxiu de SOFINA, Heineman explicà al Comitè de la CHADE, reunit a Madrid l'11 d'abril de 1945, que amb aquesta operació la Barcelona Traction transformaria el deute exterior de la Barcelona Traction en deute interior en pessetes. La CHADE participaria en l'operació amb un milió de lliures. En la reunió del Comitè del 5 de setembre, celebrada a Barcelona, i a la del Consell de la CHADE, celebrada l'endemà, s'informà que la col·locació d'obligacions Ebro-Barcelona Traction no superaria els tres-cents milions de pessetes i que el preu de les obligacions que comprarien no seria superior al 60 % del seu valor nominal. El negoci era rodó, si el Govern autoritzava l'operació.

Però el juliol de 1945, el ministre Demetrio Carceller va ser cessat i fou substituït per José Antonio Suanzes, que pertanyia a una altra família del règim. Amic d'infantesa del general Franco, era antiliberal i antidemòcrata, admirador de l'Alemanya hitleriana, i enemic de la gran banca i dels grans empresaris. Els bancs de la CHADE el van visitar aquell mes d'agost per exposar-li l'operació, però Suanzes no es va comprometre.

LA JUGADA DE BILLAR

Un representant de Joan March —Bruguera— explicarà a Dannie Heinemann l'estratègia del mallorquí: en el joc del billar és normal la jugada de la carambola, que consisteix a tocar amb la bola que hom tira les altres boles. March es proposava tocar la bola de la CHADE per tal de moure la de la Barcelona Traction, que era la que realment li interessava.⁷⁵

El 28 de setembre del 1946 la CHADE celebrà a Madrid un consell d'administració i seguidament una junta general d'accionistes sota la presidència de Joan Ventosa. Serà la darrera junta ordinària

75. Dannie HEINEMAN, *Barcelona Traction Light & Power, Co. Ltd. Amenaza de destrucción de una obra creadora. Testimonio personal de D.N.Heineman*, Barcelona, EDITORIAL, 1951, p. 11.

normal de l'entitat. En el torn de preguntes intervingué un accionista, José Ruiz-Gálvez, advocat, amb el despatx al carrer Velázquez, núm. 20, de Madrid. Tenia cinc accions de la companyia, que havia comprat a la borsa feia quatre dies i era un home a les ordres de Joan March, tot i que no ho va dir. Gálvez va fer un atac frontal a la gestió de la CHADE, es va allargar en la seva exposició, el Consell li va retirar la paraula, i la Junta va seguir i va acabar, sense altres incidències i amb totes les propostes del Consell aprovades. Semblava una junta més, amb un accionista repatani, com acostuma a haver-hi en aquestes reunions, però era el principi de la fi de l'empresa.

March, amb la CHADE, inicià una estratègia ofensiva, que repetirà i ampliarà uns anys més tard, quan es discuteixi la fallida de la Barcelona Traction al Tribunal Internacional de La Haia: contractava professionals de prestigi perquè defensessin els seus interessos i finançava una campanya de publicitat de gran volada, en forma de fullets o llibres a favor dels seus arguments, i en feia una extraordinària escampada de manera gratuïta. Les edicions eren de milers d'exemplars. Era una feina d'erosió —de la CHADE en aquest cas— per aconseguir que aquesta s'afeblís, sense que sortís el nom de March i sí el dels professionals que contractava. Està clar que tot plegat no hauria reeixit sense el suport polític del Govern.

La campanya de March començà amb la publicació del primer fullet amb el títol *Una intervención en la Junta General ordinaria de accionistas de la CHADE, celebrada el 28 de septiembre de 1946*. L'autor, el mencionat José Ruiz-Gálvez rebentava la gestió i les formes del Consell de la CHADE. Es referia a la CHADE com «la más grande expresión española en el exterior», i que «constituye una pieza fundamental de la Economía española». Però l'escrit recordava que a l'Argentina s'havia constituït el 6 d'agost del 1943 per ordre del Govern la «Comisión Investigadora de los Servicios Públicos de Electricidad de la ciudad de Buenos Aires», que acusava els seus dirigents d'amagar la realitat i d'estar al servei d'interessos estrangers. El fullet es publicava en un moment en què el règim del general Franco estava aïllat diplomàticament del món i enfrontat amb les potències vencedores de la Segona Guerra Mundial. Aquestes no oblidaven el suport donat pel franquisme als

seus aliats nazis i feixistes. En conseqüència, la política dels governs de Franco era hostil a la presència estrangera en les empreses espanyoles, com ho era a l'Argentina de Perón, aliat de Franco.

Ruiz-Gálvez aprofità els atacs a la CHADE per llançar a través del mencionat fullet una andanada contra Francesc Cambó, el seu vell enemic: «¿Se va a repetir el caso de la Sociedad General del Corcho en la cual España, el dinero español, 200 millones de pesetas, fueron defraudados para salvar a un banco extranjero?».⁷⁶

El Comitè de la CHADE va cometre la ingenuïtat de contestar el fullet del seu accionista amb una: «Nota de la CHADE», amb data del 8 d'octubre, que va fer arribar només als mitjans de comunicació. Aconseguí un altre fullet de Ruiz-Gálvez: «Réplica a la Nota de la CHADE sobre el folleto “Una Intervención en la Junta General de Accionistas de la Compañía Hispano Americana de Electricidad, celebrada el día 28 de septiembre de 1946”», en la mateixa línia de l'anterior.

La campanya pública anava acompanyada de la gestió política a alt nivell, i en aquest cas, per part de Joan March directament, sempre pensant en la Barcelona Traction. En una carta del 10 octubre del 1946 de Joan March a José Antonio Suanzes, ministre d'Indústria i Comerç, que era qui havia d'autoritzar l'operació de compra d'obligacions ja esmentada, li parlava del que era:

El más turbio de los sindicatos financieros del mundo, cuyas garras están clavadas en una porción de España —la región catalana— la más rica e interesante. Una entidad española, aunque de equivocada gerencia —la CHADE— con un corro de españoles al servicio del extranjero, está auxiliando a aquellos propósitos antiespañoles.

El dolent era Heineman, que controlava la SOFINA i, des d'ella, la CHADE i la Barcelona Traction.

Desde que Mr. Heineman se apoderó de La Canadiense, [...] su plan se desarrolló en España mediante la organización de una oligarquía político financiera, iniciada con unos cuantos abogados catalanes

76. Vegeu capítol número 5: «La Compañía General del Corcho SA (1929-1936)».

que entonces empezaban a ser conocidos, tales como Cambó, Ventosa, Bertran y Musitu, Duran y Ventosa, etc. Formaban estos la Liga Regionalista [...].

Cambó y la Banca Arnús-Garí fueron los impulsores de esta expansión liguera, pero Heineman era el verdadero Director de todo. La fundación de la CHADE fue un episodio de todo esto en 1920.

Sería una satisfacción para mí que esta *Nota confidencial* fuese conocida también y exclusivamente por SE el Jefe del Estado.⁷⁷

El Comitè de la CHADE reuní a Madrid el 14 d'octubre del 1946 comprovà que el pla de conversió de les obligacions de la Barcelona Traction per part seva i dels bancs no tirava endavant. Garnica, representant del Banco Español de Crédito, proposà que fossin SOFINA, SIDRO i SOVALLES les que fessin l'operació, tenint en compte que els interessos eren els mateixos. Però les impressions que els arribaven de les altes esferes eren negatives. El 7 de novembre del 1946, Ventosa explicà als membres del Comitè de la CHADE que l'IEIME refusaria a Riegos y Fuerzas del Ebro SA l'autorització per procedir al reemborsament d'obligacions al 6 % de Barcelona Traction. El Comitè va veure la necessitat, segons diuen els arxius de SOFINA, «d'en finir la campagne de dénigrement entamés contre la Compagnie». Fan referència als pamflets de Gálvez.

El Comitè de la CHADE seguí amb la seva política de donar resposta als escrits de Ruiz-Gálvez amb una *Nota de la Compañía Hispano Americana de Electricidad SA. (CHADE). Con motivo de unos folletos [...]*. Aquesta vegada, la nota, que porta data de 7 de novembre del 1946, era impresa, tot i que la distribució va ser més reduïda que la del seu competidor.

Seguiran nous fullets de Ruiz-Gálvez-March que literalment es distribuïren a milers i per tot arreu de l'Estat, però especialment a Madrid i a Barcelona, on cotitzaven les accions de la CHADE. El primer d'aquests fullets va ser publicat el 6 de novembre del 1946 i portava per títol: *Los asuntos de la CHADE. Nuevo requerimiento notarial y contestación del Vicepresidente Sr. Ventosa.*

77. ALCALDE, obra citada, p. 141, 145 i 146.

EL DISCURS DE SUANZES

A primers de novembre del 1946, el ministre Suanzes denegà formalment l'autorització dels bancs i de la mateixa CHADE per aconseguir les divises que haurien permès a la Barcelona Traction regularitzar les seves obligacions amb els seus creditors estrangers, «teniendo en cuenta la necesidad ineludible de reservar el empleo de nuestras divisas para aquellas atenciones o compromisos más perentorios».⁷⁸

Aquesta negativa del ministre s'ha de veure en el marc de la situació política. La primera assemblea de l'ONU, reunida el 12 de desembre del 1946, presidida pel socialista belga Paul Henri Spaak, acordà la retirada de les missions diplomàtiques i dels ambaixadors d'Espanya —sense trencament de relacions— perquè «en origen, naturalesa, estructura i conducta general, el règim franquista és un règim feixista, modelat i constituït com a resultat de l'ajut rebut de l'Alemanya nazi i de la Itàlia feixista de Mussolini». L'acord es va votar massivament a favor. Els únics vots en contra de la resolució foren els de sis repúbliques llatinoamericanes, entre les quals l'Argentina del general Perón. El polític Spaak es va distingir pels seus atacs contra el règim franquista i era una de les bèsties negres de la dictadura.

Al mateix temps que l'ONU reprovava Espanya, el ministre Suanzes responia a una pregunta sobre la CHADE feta per un diputat en el marc de les Corts Espanyoles. El diputat —Lamata— la va fer, perquè Suanzes li devia demanar que la fes, ja que portava la resposta més que preparada. El discurs que pronuncià a les Corts, fins i tot havia estat llegit prèviament pel general Franco.⁷⁹ Suanzes va començar dient que feia temps que el Govern seguia les activitats de la CHADE per exigir el compliment de les seves obligacions tributàries a Espanya. «No es posible asegurar de manera terminante que esta finalidad haya sido plenamente lograda», va dir. Seguidament, Suanzes passà de parlar de la CHADE a la Barcelona Traction, com si es tractés del mateix afer. Va fer referència

78. CHADE, *Nota de la Compañía Hispano Americana de Electricidad SA. (CHADE). Con motivo de unos folletos*, 7 de novembre del 1946, p. 11.

79. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 156.

a «una operación con la Compañía canadiense Barcelona Traction», promoguda per «poderosos grupos financieros» i que havia estat considerada «inacceptable por el Gobierno, al observar en ella un fin especulativo». La mateixa resposta va donar, quan li va arribar la mateixa proposta de les companyies SOVALLES, SOFINA i SIDRO, totes elles relacionades amb la CHADE. Suanzes no pot assegurar que totes aquestes operacions tinguin en el seu origen l'impuls d'un polític com Spaak, que es proposa «derribar el régimen español», però deixa entendre que sí. I recorda «la actitud del Sr. Presidente de la ONU en sus intervenciones en dicho organismo, plenamente ofensivas y calumniosas para nuestra Patria y su Caudillo». A més vincula la CHADE amb l'oposició franquista, fora d'Espanya, «criminales natos y contumaces traidores a la Patria que tuvo la desgracia de verlos nacer».⁸⁰ Cambó formava part d'ells?

Després d'aquesta andanada i tenint en compte que el discurs de Suanzes comptava amb el vistiplau del Caudillo, el 26 de desembre els quatre representants del Banco Urquijo al Consell de la CHADE presentaren la dimissió tot i les protestes de Joan Ventosa, que demanava que es quedessin. Els quatre dimissionaris eren el marquès d'Urquijo, el marquès d'Amurrio, Juan Manuel de Urquijo i Valentín Ruiz Senén.

La negativa de Suanzes a l'operació i la política del govern franquista ensorraren la cotització de les obligacions de la Barcelona Traction, «ocasió aprofitada pel grup March per realitzar compres massives d'aquests valors al mercat de Londres, assolint progressivament la posició de principal creditor de la companyia».⁸¹

SENSE CAMBÓ. EL FINAL DE LA CHADE

L'any 1947 és el de la mort de Francesc Cambó, fundador i president de la CHADE, i el que marca el final de l'empresa. Però no hi ha cap relació directa entre els dos fets. Cambó va morir de malaltia a Buenos Aires als setanta-un anys, mentre la CHADE inicia

80. ABC, 13 de desembre del 1946.

81. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 136.

un llarg procés de liquidació, després que els accionistes estrangers s'adonen que l'eina, creada el 1920, ha perdut tota la seva eficàcia.

Joan March continuà martellejant els inversors i les autoritats espanyoles amb els seus fullets contra la CHADE:

Maig del 1947: *Los asuntos de la CHADE. Un folleto argentino con prólogo español*

Juny del 1947: *Los asuntos de la CHADE. Lo que saben y lo que ignoran los Consejeros*

Juny del 1947: *Los dividendos de la CHADE. Informaciones últimas*

El Consell de Ministres espanyol, seguint les indicacions de Suñezes, examinà les possibilitats d'actuar contra la CHADE. L'ofensiva es va concretar amb la promulgació del Decret llei de 17 de juliol de 1947, pel qual s'autoritzava que el Ministeri d'Hisenda revisés tots els acords presos des del 1936 per les societats espanyoles que tinguessin negoci a l'estranger, i se'ls negava el dret a celebrar juntes d'accionistes o dels òrgans gestors fora de la ciutat on tenien el domicili social. També s'indicava que «se sometan a la Junta General aquellos acuerdos o actos de gestión no expresamente conocidos y aprobados por la Junta que debieron por su importancia o gravedad haber sido sometidos a dicho trámite». Novament, era un decret fet i pensat per a la CHADE, ja que no hi havia cap altra societat espanyola afectada per aquestes normes. Recordem que la CHADE havia transferit el 1936 els actius argentins a la CADE i que el 1940 havia transferit a SODEC i després a SOVALLES la titularitat de les accions de CADE. Era una declaració de guerra als interessos estrangers de la CHADE.

En compliment de la Llei de 17 de juliol de 1947 es constituï una comissió investigadora per part del Govern espanyol, que va començar a actuar. A la mort de Francesc Cambó, Heineman havia assumit la Presidència en la seva qualitat de vicepresident primer, d'acord amb els estatuts de la CHADE.

El 25 de juliol els consellers espanyols havien anunciat en una carta al Govern i al nou president, Dannie Heineman, la seva intenció de complir la llei, «agregando en la carta dirigida al presi-

dente, para el caso de que se realizara algún acto que implicara contravención del citado Decreto, su propósito —que indicaciones superiores les han impedido hasta ahora llevar a ejecución— de dimitir de sus cargos». «Que la advertencia no era infundada ni superflua lo han demostrado los hechos posteriores» afegirà la memòria.⁸²

Els «hechos posteriores» a l'esmentada carta als quals es refereix la memòria van ser que el 19 d'agost del 1947 SOFINA i el Crèdit Suisse, socis majoritaris de la CHADE, van restablir la societat SODEC a Luxemburg, dissolta el 9 de maig del 1940, i el 18 de novembre van celebrar a Luxemburg una junta d'accionistes de la CHADE, que confirmà el restabliment, així com l'intercanvi d'accions, de SOVALLES-Panamà per les de SODEC-Luxemburg. Com que s'hi van acollir tots els accionistes estrangers, els actius de la CHADE tornaven a Luxemburg i continuaven depenent de SOFINA, però ja fora d'Espanya.

Els accionistes espanyols es quedaren només amb el dret de queixa, dintre del seu estat, i amb unes accions que representaven una participació minoritària a la CHADE. «Los consejeros españoles han sido totalmente ajenos a los actos realizados y a los acuerdos adoptados en relación con el restablecimiento de la SODEC [...] expresando su disconformidad», diran amb posterioritat, fent constar que la junta celebrada a Luxemburg no es podia considerar de la CHADE. Van demanar a SOFINA i al Crèdit Suisse que convoquessin una junta general d'accionistes a Espanya, però Heine-man i tots els consellers estrangers s'hi van negar. La premsa estrangera que seguia aquests esdeveniments va ser molt clara: en atacar la CHADE Franco ha mort la gallina dels ous d'or.⁸³

El gran triomfador, per descomptat, serà Joan March. Convertit en el primer creditor de la Barcelona Traction, el 12 de febrer del 1948 un jutge de Reus instà la seva fallida a petició de tres persones, que eren titulars d'obligacions en lliures esterlines i fiduciaris de Joan March. Els que demanaren la fallida aportaren com a prova el balanç de l'empresa elèctrica, tancat el 31 de desembre del 1947, en el qual figurava un deute de nou milions i mig de

82. Junta General del 27 de gener del 1948.

83. *Business Week*, 18 d'octubre del 1947.

dòlars als propietaris de les obligacions en lliures esterlines per interessos no pagats. Però l'empresa tenia cent cinquanta milions de pessetes en dipòsits bancaris, que l'IEEME no autoritzava que fossin canviades en divises per atendre el deute. Els actius de la Barcelona Traction seran transferits el 1951 a Fuerzas Eléctricas de Catalunya SA —FECSA—, controlada pel grup March, després d'una subhasta pública que va tenir un sol postor, que era ell. La jugada de billar havia reeixit. L'anàlisi dels comptes de la Barcelona Traction per part dels nous administradors posarà en evidència nombroses irregularitats comptables, que serviren d'excusa per a nous atacs contra La Canadenca. El govern britànic va callar aleshores, però al cap d'uns anys es va saber que la Barcelona Traction havia pagat els serveis d'espionatge britànic a Espanya durant la Segona Guerra Mundial. Són unes despeses que no s'acostumen a comptabilitzar correctament en una empresa. Però aquesta és una altra història.

UN SAC BUIT

En carta del 30 d'octubre del 1947 els consellers espanyols expressaren al ministre d'Hisenda que «desde el 25 de junio de 1947 a efectos de ultimación del balance quedaron interrumpidas las relaciones entre las oficinas de la CHADE en España y la sociedades filiales intermediarias y gestoras», mentre que aquestes es mantien en contacte amb els accionistes i consellers majoritaris. De fet, SOVALLES pagà a la ressuscitada SODEC els dividendes que corresponien als accionistes. La CHADE espanyola no podia ni tan sols confeccionar un balanç, perquè no tenia les dades.

Els minoritaris espanyols començaren un llarg i inútil procés jurídic. Com que no s'havia convocat la Junta General de la CHADE per a l'exercici 1946-47, els bancs accionistes demanen la convocatòria judicial. Abans de celebrar-se, el 8 de gener del 1948, dimitiren els vint-i-sis consellers estrangers, encapçalats per Heinenman, que ja no tenien res a fer a la CHADE espanyola.

La Junta per analitzar l'exercici 1946-47 se celebrà a Madrid el 27 de gener del 1948. Era un acte protocol·lari, presidit per Joan Ventosa. La memòria diu:

La Junta General Ordinaria de nuestra Compañía no se ha reunido este año dentro del primer semestre del ejercicio social, conforme a lo dispuesto en los Estatutos. La reunión se ha retrasado tres meses y tiene lugar en virtud de convocatoria efectuada por el Juzgado con arreglo al Decreto Ley de 7 de noviembre último.

El representant dels accionistes estrangers proposà el nomenament dels consellers que havien dimitit per altres, que eren belgues, suïssos, nord-americans, portuguesos i argentins, però que devien ser simples professionals que obeïen ordres. El representant dels bancs espanyols, accionistes de la CHADE, protestà en contra del restabliment de la SODEC.

Als arxius de SOFINA, a Brussel·les, hi ha diversos informes amb el títol «Consultations et notes du professeur Garrigues», que corresponen a l'any 1948 (28 de maig, 6 d'octubre i 24 de desembre), i cartes seves a Heineman (22 de juliol del 1948) i al Marqués de Foronda, nou president de la CHADE des del 22 de juliol del 1948. Joaquín Garrigues, futur ambaixador d'Espanya als Estats Units i pare del que serà ministre en un govern d'Adolfo Suárez, Joaquín Garrigues Walker, era l'advocat de SOFINA a Madrid. La informació que segueix procedeix en bona part d'aquells informes.

El 14 d'agost del 1948 el ministre d'Indústria i Comerç, Juan Antonio Suanzes, comunicava per carta a Heineman la dissolució de la CHADE per acord del Consell de Ministres del 13 d'agost, el dia anterior. Suanzes anuncià una junta general per prendre l'acord de liquidació. En el seu primer informe, Garrigues fa referència a «las acusaciones de distracción de fondos y alzamiento de bienes que han dado por consecuencia la pérdida total de los bienes» de la CHADE. L'advocat diu que s'ha de suspendre la Junta General extraordinària prevista, que inclou en l'ordre del dia la dissolució de la CHADE per ordre del Consell de Ministres, ja que aquest no l'ha demanat i no la pot demanar i s'ha de tornar a convocar. Recorda el que tothom sap: que els accionistes minoritaris espanyols volen el retorn a la situació anterior amb la dissolució de la SODEC i el manteniment de la CHADE a Espanya, mentre que els accionistes majoritaris estrangers en volen la dissolució.

El Consell d'Administració de la CHADE celebrat el 20 de no-

vembre de 1948, acordà la dissolució de la societat per majoria i amb el vot en contra dels consellers espanyols. Segons l'informe de Joaquín Garrigues:

La actitud moderada de los bancos se une a la actitud violenta de los accionistas minoritarios del grupo March, que defenderán con ardor la conducta del Gobierno y atacarán en términos de gran dureza la conducta de los grupos mayoritarios de la CHADE, que aprobaron el restablecimiento de la SODEC.

Los actos realizados en Luxemburgo han condicionado el desfondamiento patrimonial de la CHADE, convertida ahora realmente en ese 'saco vacío' del que hablan los folletos de March⁸⁴.

La convocatòria de Junta General Extraordinària per al 8 de gener del 1949 provocà una reacció dels accionistes espanyols. El Govern es va fer enrere de l'acord de dissolució dient que aquesta corresponia als jutjats i que ell s'havia limitat a demanar les liquidacions tributàries corresponents a un acord de dissolució. Segons Garrigues, els problemes tributaris corresponien als exercicis 1945-46 i 1946-47. A la Junta es va aprovar la memòria del 1946-47 —que no ho havia estat—, es va fer una «exposició de la situación creada a la Compañía a consecuencia del acuerdo de disolución tomado por el Consejo de Ministros», i es nomenaren liquidadors.

El mes d'octubre del 1949 se celebrà una nova junta ordinària d'accionistes, que no tenia cap sentit. Hi havia representats només quaranta-sis milions de pessetes del capital, sense consellers estrangers. El president, el marquès de Foronda, va dir que el Consell d'Administració no s'havia pogut reunir en no assistir-hi els consellers estrangers. No es diu res en relació amb els balanços i les memòries dels anys anteriors.

La Junta va nomenar consellers en el que era un autèntic brindis al sol. Foren els següents:⁸⁵

84. Dictamen Joaquín Garrigues, 26 de novembre del 1948, Archives Généraux du Royaume.

85. *El Economista*, 8 d'octubre del 1949.

Ignacio Muñoz Rojas, advocat de l'Estat
José Mª Rovira Burgada, oficial del Consejo de Estado
Manuel Soto Redondo, director de l'Escola d'Enginyers Industrials
Daniel López, conseller delegat de la Telefónica
Emilio Usaola, director de la Hidroeléctrica Española
Alejandro Fernández Araoz, director de la Compañía General Azucarera
Luis Lucía, professor d'electricitat de l'Escola d'Enginyers de Camins
José Gascón y Marín, catedràtic jubilat de Dret Administratiu
José Álvarez Guerra, director de Tabacalera i conseller del Banc d'Espanya
Esteban Terradas, vicepresident de Standard Eléctrica
Ernesto Anastasio Pascual, president de la Transmediterránea i de La Unión y el Fénix Español
Segismundo Royo Villanova, catedràtic de Dret Administratiu de la Universidad de Madrid
Emilio Gómez Orbaneja, catedràtic de Dret Processal
Julio Pérez Maffey, professor mercantil
Eduardo Torroja Miret, enginyer
José Moreno Torres, comte de Santa María de Babio, alcalde de Madrid
Tomás Boada Flaquer, comte de Marsal, de l'empresa pública Torres Quevedo
José Martínez Cataneo, enginyer
Jesús Mª Lapuerta y de las Pozas, advocat de l'Estat

El 1950 el Departament d'Estat dels EUA aconsellà els seus ciutadans de no invertir a Espanya mentre no es resolgués l'afer de la Barcelona Traction, que havia anat a parar al Tribunal Internacional de l'Haia. En la resolució hi va incidir la jugada de billar per part de Joan March, que s'havia iniciat amb el toc a la bola de la CHADE.

L'Estat espanyol havia assumit totes les accions de la CHADE que hi havia a Espanya: un total de 9.600.000 dòlars. El 1960 les comprà SODEC, un fet que implicà la dissolució de la CHADE.

La liquidació es va fer a través del Banco Español de Crédito.

Als arxius de SOFINA figura aquest balanç amb data de 30 de setembre del 1961:

Actiu	
	Pessetes
Caixa i bancs	1.070.957
Deutors	158
Total	1.071.115

Passiu	
	Pessetes
Cupons obligacions 5 ½	8.957
Obligacions 5 1/2 % amortitzades	328.014
Cupons bons 4 %	40.200
Bons caixa amortitzats	588.478
Diversos	30.899
Provisions per despeses	75.564
Total	1.071.115

4. JOSEP GARÍ: FINANÇAMENT
I NACIONALITZACIÓ
DE GRANS EMPRESES

El protagonista d'aquest capítol és només Josep Garí, com a financer i primer executiu de l'sA Arnús-Garí. Són operacions que va fer pel seu compte, en representació del banc, sense els seus dos companys d'aventures, però que estan en perfecta sintonia amb les restants, que s'expliquen en aquesta obra.

La *Revista Financiera*, editada per l'Arnús-Garí i redactada pel mateix Josep Garí, definia correctament les funcions del banc:

Sigue nuestro banco apartado de las operaciones meramente bancarias, prestando toda su atención al estudio y financiación de negocios, iniciándolos a veces, cooperando otras a su planteamiento y auxiliándolos con operaciones de crédito.⁸⁶

Després de la Guerra Civil, en una de les poques entrevistes que va concedir, va detallar la feina feta:

Nuestra banca atendió el financiamiento de las empresas eléctricas en Cataluña en los años del 1914 al 1918 en que no podían aportar capital del extranjero y en cuyo periodo se construyeron las instalaciones hidroeléctricas más importantes de España [...]. Y simultáneamente yo iniciaba la nacionalización de negocios, tales como la Sociedad de Aguas de Barcelona, la Compañía de Gas Lebón, la Sociedad de Aguas de Valencia, los Tranvías de Barcelona, los Ferrocarriles de Cataluña y la Sociedad de Carburos Metálicos.⁸⁷

86. sA Arnús-Garí, *Revista financiera*, 1923.

87. *Fomento de la Producción*, 15 d'octubre del 1970.

Els seus fills, passats molts anys i en una lògica actitud de lloança de l'obra feta pel pare, van dir:

Que por medio de la Banca Arnús Garí tuvo tan principal participación en la constitución de las, entre otras, importantes empresas: Sociedad Española de Carburos Metálicos, La Seda de Barcelona, Productos Pirelli, Comercial Nestlé, Unión Salinera de España y Compañía de Asfaltos y Portland 'Asland'. Pero [...] lo más digno de destacar es su personalísima actuación en contacto directo con algunas de las principales personalidades financieras del mundo y de la que resultó la españolaización de importantes negocios con desarrollo en nuestro país como fueron los transportes urbanos de Barcelona con la constitución de Tranvías de Barcelona SA, suministro de aguas con la Sociedad General de Aguas de Barcelona, suministro de gas con la Cia. Española de Electricidad y Gas Lebón, y seguros, el Banco Vitalicio de España.⁸⁸

En aquest redactat hi ha una certa confusió entre les operacions de nacionalització, en les quals Josep Garí i el seu banc compraren la majoria o la totalitat de societats de capital estranger, i les operacions de finançament d'empreses —estrangeres o espanyoles—, mitjançant els serveis bancaris personalitzats i la col·locació en el mercat d'emissions de bons o d'obligacions. Les dues van ser importants per a l'economia catalana. Amb el finançament de grans empreses, Josep Garí va fer possible la realització de grans obres i el desenvolupament d'aquelles a Catalunya, si les empreses eren estrangeres. Per la nacionalització, va transformar societats constituïdes amb capital estranger en societats catalanes que tenien el seu centre de decisió a Catalunya. A continuació, figura un exemple de finançament i quatre de nacionalització.

UN EXEMPLE DE FINANÇAMENT: LA BARCELONA TRACTION, LIGHT & POWER

La Barcelona Traction, constituïda el 1911, i la seva filial Riegos i Fuerzas del Ebro (Ebro Irrigation and Power Co. Ld), es va con-

88. Del pròleg del llibre *Poesías* cit.

vertir aviat en la primera empresa catalana i de l'estat de producció elèctrica. Era una empresa multinacional, amb seu a Toronto (Canadà) i serveis centrals a Barcelona, d'aquí que fos coneguda com La Canadenca. El seu fundador, l'enginyer americà Frank Pearson, morí el 1915 en ser torpedinat el vaixell en el qual viatjava en ple Atlàntic. Un company de vaixell i de desgràcia va ser el músic català Enric Granados. La força financera de La Canadenca li venia de la capacitat per col·locar accions, però sobretot títols de renda fixa —bons i obligacions— en el mercat internacional. La Canadenca s'endeutava en moneda estrangera i invertia en pessetes. Aquesta capacitat financera li proporcionà els recursos per construir embassaments i per comprar empreses elèctriques —tèrmiques i hidroelèctriques— en funcionament.

Entre 1911 i 1913 el grup de la Barcelona Traction va comprar una pila d'empreses catalanes de caràcter local: la Barcelonesa d'Electricitat SA, Electra Igualadina SA, Electricidad Rubinense SA, Electra Vilafranquense SA, Eléctrica de Valls SA, Electricidad de Terrassa SA, Gasómetro Tarraconense SA, Electra Reusense SA, Electricista Catalana SA i Electricista del Vendrell SA.

El desembre del 1914 no va poder pagar el dividend de les obligacions al 5 %, emeses el desembre del 1911 en lliures esterlines, per problemes propis de l'empresa. Pearson va demanar l'ajut financer de Heineman i de SOFINA, als quals coneixia bé, però la Primera Guerra Mundial aturà les converses. El juny del 1915 hi hagué un acord amb el Comitè d'Obligacionistes de la Barcelona Traction a Londres en el qual es va reestructurar l'endeutament, és a dir, allò que ara en diuen refinançament —allargar el venciment del crèdit i modificar les condicions.

Va ser aleshores que intervingué Josep Garí i l'SA Arnús-Garí. Les noves emissions de la Barcelona Traction seran col·locades en pessetes per aquesta banca barcelonina. Entre 1918 i 1921 l'import nominal emès va ser de 21,8 milions de pessetes, dels quals 15 milions subscrits a Espanya i la resta a l'estranger. El 1919 La Canadenca produïa el 32,6 % de l'electricitat espanyola.⁸⁹

Gràcies a l'ajut de l'SA Arnús Garí, la Barcelona Traction continuà la seva labor de producció d'electricitat amb la construcció o

89. ALCALDE, *El cas «Barcelona Traction»* cit., p. 98.

compra de centrals hidroelèctriques: Serós, Tremp, Camarasa, Molinos, Fresser, Rialb, El Pasteral. I amb la compra de societats com la Companyia General d'Electricitat (Mataró), Hidràulica del Fresser SA, Hidroelèctrica del Segre SA i Energia Elèctrica de Catalunya SA, que donarà lloc a la Unió Elèctrica de Catalunya SA. També construï centrals tèrmiques —Sant Adrià, Vic— i prengué el control de Tramvies de Barcelona SA i Ferrocarrils de Catalunya SA, grans consumidores d'electricitat.

Barcelona Traction va tenir pèrdues el 1919, 1920 i 1921. El signe del compte de resultats canvià significativament des d'aleshores. El 1923 es creà la SIDRO, vinculada a SOFINA i a la CHADE, que controlaven.

QUATRE OPERACIONS DE NACIONALITZACIÓ

El paper de Josep Garí i de l'^{SA} Arnús-Garí va ser fonamental per a la nacionalització de grans empreses que actuaven a Catalunya o a Espanya, i que foren comprades durant els anys vint del segle XX aprofitant la fortalesa de la pesseta, durant els primers anys de la dècada

Societat General d'Aigües de Barcelona

Societat constituïda el 1882 per capital i accionistes belgues, estava aleshores sota el control de la Société Lyonnaise des Eaux. El 1920 Josep Garí inicià les converses amb els francesos, que conduïren a la compra de la totalitat del capital d'aquella societat per quaranta-cinc milions de pessetes per un consorci bancari format per:

	% capital
^{SA} Arnús-Garí	29,4
Banc de Barcelona	17,9
Banc Hispano Colonial	13,3
Banco de Bilbao	14,6
Banca Arnús	12,4
Sindicat de Banquers de Barcelona	12,4

Els bancs compradors no es quedaven la participació, sinó que la col·locaven totalment o parcialment entre els seus clients, que depositaven les accions en el banc i li delegaven normalment la representació en tots els actes socials.

Josep Garí, en nom del consorci bancari, va fer una oferta de venda de l'empresa a l'Ajuntament de Barcelona, la qual finalment va ser refusada.⁹⁰

El mateix Garí fou el conseller delegat de la Societat General d'Aigües de Barcelona des del 1920 fins el 1950.

L'empresa serà un bon negoci, amb beneficis que en aquells primers vint-i-cinc anys de vida van permetre pagar un dividend que oscil·là entre el 8 i l'11 % sobre el capital, anys de la Guerra Civil al marge.

La Societat General d'Aigües de Barcelona és l'actual Agbar, que té un dels edificis més representatius de la Barcelona moderna.

Companyia Espanyola d'Electricitat i Gas Lebon SA

Va ser creada el 1923 per l'empresa francesa Lebon et Cie. per integrar els seus negocis a Espanya: la producció i el subministrament de gas i electricitat a les ciutats de València, Múrcia, Granada, Cadis, El Puerto de Santa Maria i Santander. Tenia el domicili a Madrid. El 31 de desembre del 1925, la Societat d'Aigües de Barcelona comprà el capital amb la col·laboració d'un grup bancari, novament encapçalat per l'SA Arnús-Garí, i traslladà el seu domicili social a Barcelona.

El 1964 aquesta empresa canviarà la seva denominació per la de Compañía Española de Gas SA (CEGAS). Un any més tard, serà la Catalana de Gas i Electricitat SA que en prendrà el control. El 1991 canviarà la seva denominació social per la de Gas Natural SA.

90. Josep GARÍ, *Informe confidencial para los señores consejeros de la Sociedad General de Aguas de Barcelona al cumplirse el XXV aniversario de su nacionalización*, agost del 1945.

Tramvies de Barcelona SA

El 1925 un consorci bancari, encapçalat per l'SA Arnús-Garí va comprar la totalitat del capital de Les Tramways de Barcelone SA, amb domicili a Brussel·les, a la SIDRO (Société Internationale d'Énergie Hydroélectrique), controlada per la CHADE. La compra suposarà el manteniment del contracte de garantia i gerència existents amb l'empresa belga. El capital es va repartir de la manera següent:

SA Arnús-Garí	35 %
Banca Marsans	30 %
Banco Internacional de Industria y Comercio (participat per Banca Marsans)	10 %
Banco Hispano Colonial	10 %
Banco de Vizcaya	10 %

Amb la compra de Tramways de Barcelone SA, la nova empresa prendrà el control de totes les concessions barcelonines: Compañía General de Tranvías, Tranvía de Barcelona, Ensanche y Gracia, Tranvía de Barcelona a San Andrés, Compañía Catalana de Tranvías, i Compañía Nacional de Tranvías. L'extensió de les línies era de dos-cents tres quilòmetres. El nou president fou Juan Antonio Gamazo i Jordi Garí va ser nomenat vocal, dos homes de l'SA Arnús-Garí.

L'empresa no era un gran negoci, però guanyava diners i repartí dividends, que oscil·laren entre el 5 % (1926) i el 2 % (1934).

Societat Espanyola de Carbur Metàl·lics SA

Fou una empresa creada el 1897 per capital suís i amb domicili a Madrid. La seva primera planta industrial va ser la fàbrica de carburs que aprofitava la força del canal industrial de Berga. El 1927 Josep Garí gestionà la compra del 90 % del seu capital al capdavant d'un grup bancari en el qual al costat de l'SA Arnús-Garí hi havia el Banco Hispano Colonial, el Banc Urquijo Català, la Banca Marsans i el Banco Mercantil de Santander. El domicili era a

Barcelona. L'empresa tenia fàbriques de carbur de calç a Berga i a Corcubión (la Corunya), així com d'oxigen a Barcelona i València. El president serà el comte de Gamazo i Josep Garí un conseller.

L'empresa quedarà sota el control del Banco Español de Crédito, després que aquest absorbís l'sa Arnús-Garí. El 1993 el Banesto presidit per Mario Conde en vendrà la seva participació a l'americana Air Products, que manté la societat.

SERVEI DE TRESORERIA

La relació de les empreses que tenien confiat el servei de tresoreria a l'sa Arnús-Garí és força impressionant. Com s'ha dit abans, es tractava d'un servei personalitzat, en el qual comptava molt la relació i la confiança entre el banquer i els gestors de les grans empreses.

El 1929 eren aquestes, entre d'altres:⁹¹

Tramvies de Barcelona
 Societat General d'Aigües de Barcelona
 Sociedad General Azucarera de España
 Siemens-Schuckert Indústria Elèctrica
 Ferrocarril de Sarrià
 Ferrocarrils de Catalunya
 Cia. Española de Minas del Rif
 Catalana de Gas i Electricitat
 Barcelona Traction
 Cia. de los Ferrocarriles Andaluces
 Cia. Trasatlántica
 Cia. General de Asfaltos y Portland-Asland
 Cia. Hispano Americana de Electricidad (CHADE)
 Mines de Potassa de Súria
 Unión Salinera de España
 Hidroeléctrica Española
 Colònia Güell
 Electro-Metal·lúrgica de l'Ebre

91. sa Arnús-Garí, *Los nuevos valores de renta en la Bolsa de Barcelona*, 1929.

Cia. Telefónica Nacional de España
La Seda de Barcelona. Josep Garí tingué un paper en la seva
creació el 1925 i en serà conseller.
Societat Espanyola de Carbur Metàl·lics
Urbanitzadora Barcelonesa
SA El Tibidabo
Unión Industrial Algodonera
Cinematográfica Nacional Española

5. LA COMPANYIA GENERAL DEL SURO:
UN FRACÀS SOROLLÓS

Durant els anys seixanta i setanta del segle passat, al mercat de Sant Antoni de Barcelona, o en algunes llibreries de vell, es trobaven piles i piles de títols d'una empresa anomenada Compañía General del Corcho SA, que es venien per quatre rals. N'havia sentit parlar a la Borsa de Barcelona, on vaig treballar a finals dels anys cinquanta. Però el que destacava en els títols era la signatura impresa de Francesc Cambó, fàcil d'identificar.

SENTIMENTS I NEGOCIS

Francesc Cambó presidí la Compañía General del Corcho SA (COGECO). Pot resultar sorprenent que un empordanès de cor com Francesc Cambó no en parli ni a les *Memòries* ni a les *Meditacions*. Però si coneixes la seva obra econòmica, pots trobar-ne una referència. A les *Memòries* hi ha el paràgraf següent:

[El setembre de 1929] en passar per Sant Sebastià vaig trobar-me amb el comte de los Gaitanes. Aquest m'exposà la situació del Banco Central de Madrid [del qual era conseller] i em demanà si jo volia fer quelcom per salvar-lo. Per a la meva desgràcia, vaig accedir a barrejar el sentimentalisme amb els negocis i el resultat va ésser, per a mi i per a tots els que intervingueren en l'afer, un veritable desastre, que amargà alguns anys la meva existència.⁹²

92. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 402.

EL SURO, UN SECTOR EXPORTADOR

El suro és un material natural i noble, producte de l'alzina surera. En un primer moment s'utilitzava només per a la fabricació de taps, que es destinaven a ampolles o bótes de begudes alcohòliques: vi, xampany, cervesa i licors. A finals del segle XIX es patentà l'anomenat *tap corona*, en el qual un disc de suro assegura el caràcter hermètic d'una corona metàl·lica. El tap corona va fer mal als industrials surers, però aviat augmentà la demanda per a altres aplicacions. El caràcter aïllant tèrmic i acústic del suro portarà a la fabricació d'aglomerats, que aprofitaven les deixes del suro destinat a fet taps, molt abundants. Amb caràcter més secundari es destinarà a fer plantilles, estores, planxes i flotadors.

La indústria surera catalana es concentrà a les comarques on hi havia alzines sureres: l'Empordà, la Selva i el Gironès. D'alzines sureres n'hi havia també a Extremadura i Andalusia, però allí no hi havia l'esperit emprenedor que ha caracteritzat Catalunya. De fet, van ser en bona part empresaris catalans els qui explotaren el suro extremeny i andalús per poder incrementar-ne la producció. Per exemple, el 1872, el primer contribuent de la ciutat de Càceres era el surer empordanès Miquel Calaf i Ferrer, que hi residia.

El suro gironí guanyà un premi especial a la primera Exposició Universal, celebrada a Londres el 1851. Va ser un dels pocs premis que rebé la indústria espanyola. La del suro era l'única indústria catalana que tenia un mercat internacional. Els productes tèxtils, fonament de l'activitat productiva, tenien prou feina a aconseguir que el Govern espanyol no rebaixés gaire els aranzels que pagaven el fil o els teixits estrangers, i el seu únic mercat era l'interior. En canvi, els fabricants de taps trobaven la clientela en tots aquells països productors de begudes alcohòliques que tenien o no tenien alzines. L'alzina és un arbre que es troba preferentment a Catalunya, Extremadura, Andalusia, Portugal, Algèria, Còrsega, Sardenya, Marroc i Tunísia.

Segons una revista catalana de primers del segle XIX «els mercats de la indústria tapera eren: Alemanya, Amèrica del Nord i del Sud, Anglaterra, Austràlia, Àustria, Egipte, Escandinàvia, França,

Holanda, Japó, Nova Zelanda, Rússia, Suïssa i Itàlia. La meitat de l'exportació l'adquirien els imperis centrals [europeus]». ⁹³ Els empresaris empordanesos, gironins i selvatans eren presents a mig món. Vegem-ne alguns exemples:

- Forgas, de Begur, tenia delegacions a Londres, Edimburg, Liverpool, Hamburg, Magúncia, Yokohama i Sidney.
- Batet, de Sant Feliu de Guíxols, en tenia a Magúncia i a Reims.
- Tomàs Brugada, de Sant Feliu de Guíxols, en tenia a Nova York, Sevilla i Lisboa
- Martí Montaner, de Palamós, en tenia a Reims i a Magúncia.
- Francesc Oller, de Cassà de la Selva, en tenia a Reims.

A Catalunya es fabricaven entre cent vint i cent trenta milions de taps l'any, la majoria dels quals eren destinats a l'exportació.

Dels tres protagonistes d'aquesta obra n'hi havia un, Francesc Cambó, que havia nascut a Verges (Empordà), una comarca que vivia en bona part del suro; per la seva banda, Joan Ventosa era, des del 1916, accionista i conseller de Manufactures del Suro SA, amb seu a Palafrugell, l'empresa més important del sector a Catalunya, successora de Miquel i Vincke, creada el 1900 a la mateixa població.

UNA INDÚSTRIA EN PERILL

La Primera Guerra Mundial, que resultà beneficiosa per a la indústria catalana —especialment la tèxtil—, i que va fer guanyar molts diners a la majoria dels empresaris, resultà desastrosa per a la indústria surera. Les causes foren diverses: l'expansió d'aquesta indústria a Portugal, que tenia una economia molt vinculada a la Gran Bretanya i que va fer perdre aquest mercat a Catalunya; la Llei seca imposada pel Govern dels Estats Units, que prohibí tota mena de begudes alcohòliques a partir de l'1 de gener de 1920; l'especial situació de la regió de la Xampanya —amb capital a

93. *Economia i Finances*, 10 d'agost del 1919.

Reims—, que es trobà en el front de batalla durant la Primera Guerra Mundial, i on les vinyes quedaren destrossades pels bombardeigs; i el perill dels torpedes alemanys, que enfonsaren més d'un vaixell carregat de taps.

Davant de la crisi surera, els polítics Francesc Cambó, Joan Ventosa, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Sedó, i Ferrer Vidal, entre d'altres, es preocuparen per trobar una solució a les fàbriques tancades i a la població en atur. Ho aconseguiren a mitges. Cal dir que el Banc d'Espanya no col·laborà gens a trobar una solució, tot al contrari.

El resultat de la crisi serà la desaparició de moltes petites empreses i el manteniment de les mitjanes i grans, que mecanitzaren el que era un procés molt artesanal i augmentaren, així, la seva productivitat.

MANUEL PEREÑA I EL BANCO CENTRAL

Manuel Pereña Salvatella era un ciutadà belga, d'origen català, que el 1927 creà a Brussel·les la *Compagnie Commerciale et Industrielle du Liège* (CIL), una societat hòlding que controlava una sèrie d'empreses sureres europees —entre les quals n'hi havia de catalanes i d'espanyoles—, que produïen i comercialitzaven el suro. El va finançar la *Banque de Bruxelles*, però no n'hi havia prou.

El 1929, Manuel Pereña trobà a Madrid el Banco Central, disposat a donar suport al desenvolupament del projecte. Plegats constituïren la *Industrial Corchera Ibérica SA*, a la qual Pereña aportà les participacions que tenia la CIL. El Banco Central s'havia constituït el 1919 per part d'una sèrie de bancs de la perifèria espanyola que volien ser a Madrid, d'aquí el seu nom. En un primer moment, no hi havia catalans en l'accionariat. El principal promotor del Banco Central serà un banc basc, el *Crédito de la Unión Minera SA*, que el 1925 va fer una sorollosa suspensió de pagaments i que va estar a punt d'arrossegar el Central en la seva fallida. El Central no era un banc sòlid i l'entrada en el negoci de Pereña no el va consolidar. Però havia estat un dels bancs que havia participat amb Francesc Cambó en la creació de la CHADE, i

així es pot entendre com el comte de los Gaitanes, conseller de la CHADE i del Banco Central, parlés amb Cambó de com i de quina manera es podria donar un pas endavant per a la consolidació d'un trust surer europeu que podria controlar fins al 80 % de la producció continental.

LA COMPAÑÍA GENERAL DEL CORCHO SA

Sota l'impuls personal de Francesc Cambó, mogut pels sentiments, i el de Josep Garí com a financer i en nom de l^{SA} Arnús-Garí, es creà un consorci bancari. El primer que es va afegir al projecte va ser el Banco Exterior de España, en la fundació del qual havia tingut un clar protagonisme el Banc de Catalunya dels germans Eduard i Francesc Recasens. Seguiren altres bancs, tots catalans, com la Banca Marsans de Joan Ventosa, la Banca Arnús, el Banc Comercial de Barcelona, el Banc Hispano Colonial, Garriga Nogués Nebots, el mateix Banc de Catalunya, Fills de Francesc Mas Sardà, Soler i Torra Germans i d'altres. Tots es comprometien a col·locar accions i títols de renda fixa de la nova societat entre els seus clients i a participar en el seu consell d'administració.

La Compañía General del Corcho SA (COGECO), amb seu a Barcelona, es constituí el 4 de novembre del 1929 amb un capital de cent milions de pessetes, que era una xifra enorme. El capital estava format per vint-i-cinc milions de pessetes en accions ordinàries de cent pessetes cadascuna —destinat, per tant, a molts petits inversors—, i per setanta-cinc milions en accions preferents. Les accions preferents tenien dret a cobrar fins a un 7 % d'interès amb caràcter prioritari, si l'empresa produïa beneficis; de fet, tenien un caràcter més proper a les obligacions que a les accions normals. COGECO va adquirir l'actiu i el passiu de la CIL i del seu director i fundador Manuel Pereña, de manera que també era una societat hòlding, que controlava un grapat d'empreses que figuraven a l'actiu. En el passiu hi havia els crèdits concedits per la Banque de Bruxelles i pel Banco Central. Les memòries i els títols de la companyia s'imprimiran a la Tipografia Emporium, de Barcelona, de la mateixa manera que els de la CHADE.

El Consell d'Administració era nombrós i amb noms de pes.

President: Francesc Cambó. Va constituir l'empresa i va ser nomenat president, però devia dimitir del seu càrrec al cap de pocs mesos. Consta que presidí una reunió a París a finals de gener del 1930 amb setze directors de les filials, acompanyat de Joan Ventosa, Josep Garí i Francesc Recasens. A la primera Junta General d'Accionistes, celebrada el 5 de setembre del 1931, figura Josep Garí com a president accidental. En cap moment, hi ha referència a la dimissió de Francesc Cambó, però el seu nom no figura a cap de les memòries publicades.

El substituirà Josep Garí, com a president accidental primer i després com a vicepresident.

Vocals:

Joan Ventosa - Banca Marsans
 Eduard Recasens - Banc de Catalunya i Banco Exterior de España
 Eduard Maria Buxaderas - Banc Hispano Colonial
 Josep Garí Gimeno - SA Arnús-Garí
 Jordi Garí i Gimeno - SA Arnús-Garí
 Conde de los Gaitanes - Banco Central
 Charles Wikander
 Marqués de Argüeso - Banco Central
 Ferran Mercé - Banc Comercial de Barcelona
 Francesc Ripoll Fortuño - Banca Marsans
 Víctor Messa Arnau
 Ignasi Soler Damians - Soler i Torra Germans
 Miquel Alejandro Casas - Banc de Catalunya
 Vicenç Montal Cornelles - Banco Central
 Conde de Limpías - Banco Exterior
 Lluís Figueras Dotti - Banc Hispano Colonial
 Alberto Santías Gómez de Figueroa - Banco Exterior
 Jesús Cambó Torras

Secretari: Josep Maria Casabó Torras

Director: Frederic Estaún

El consorci bancari va llançar al mercat les accions. La *Revista Financiera*, editada per l'SA Arnús-Garí, diu el següent en el número publicat el 31 de març del 1930:

La Compañía General del Corcho SA está basada sobre un activo sano y constituye un ejemplo a imitar por ser la primera entidad española que ha tomado el dominio sobre la mayor parte de la industria europea de transformación de una primera materia de vital interés para nuestra economía nacional.

LES EMPRESSES DEL GRUP

L'empresa tenia el caràcter de hòlding, és a dir, una societat de societats. Eren moltes les entitats controlades. Inicialment, eren les següents:

Brussel·les: Compagnie Commerciale et Industrielle du Liège (CIL), com a societat hòlding

Algèria (colònia francesa): Compagnie Africaine du Liège

Itàlia: Unione Mercantile Italiana, a Palerm
Fratelli Sasso, a Sicília
Società Sarda dei Sugheri G.M. Bellu, a Càller
Rougiers, a Sardenya

França: Société Française du Liège

Àustria: Korkstreinfabrik, a Moedling. Tenien una fàbrica a Budapest

Alemanya: Vereinigte Korkindustrie, a Berlín, que controlava quinze empreses alemanyes

Suècia: Aktiebolaget Wicander Korkfabriker, a Estocolm

Portugal: The Algarve Cork, a Lisboa

Bèlgica: Le Linoleum, a Brussel·les
 Bouchonneries Reunies, a Brussel·les
 La Quercine, a Brussel·les

Espanya: La Industrial Corchera Ibérica, a Madrid
 SA Industrial Corchera Mallol Hermanos, a Sevilla
 Esteva & Messer, a Palafrugell
 La Corchera Catalana, a Sant Feliu de Guíxols
 La Corchera Levantina, a València
 La Suberina, a Palafrugell
 La Industrial Corcho Taponera, a Castelló

Un cop en marxa la societat, es faran noves compres:

Holanda: Sallansche Vloerzell & Linoleumfabrik, a Weyghe So-
 ciété Financière du Liege, a Amsterdam

Gran Bretanya: National Cork industrie Ld., a Londres Motoli-
 no Limited, a Londres

Estats Units: Johnson & Turner Co.

El Consell d'Administració les dividirà en dos grups: les que compraven, preparaven i venien els productes, i les que només els fabricaven i venien, ja que estaven en països sense primera matèria.

UN TRENACLOSQUES INDUSTRIAL EN EL PITJOR MOMENT

La Compañía General del Corcho es constituí al cap de quinze dies que es produís el crac de 1929 a la Borsa de Nova York, que donà origen a la gran crisi econòmica de la primera meitat del segle xx. La primera memòria de l'empresa expressa la preocupació per la baixa del consum, seguida d'una forta baixa de preus —deflació—, que arribarà amb força al continent europeu el

1931. Seguirà una crisi financera de primer ordre. A Espanya, la crisi econòmica coincidí amb el canvi de règim polític i un gran malestar social.

Al marge de la conjuntura, que no podia ser pitjor, la creació d'un trust surer com aquest oferia enormes dificultats. L'herència de Manuel Pereña, d'entrada, no era gens sanejada. La memòria del 1931 informa que aquell any es va liquidar la CIL, però en un marc de litigis i problemes. El Consell d'Administració es proposava «el acoplamiento de nuestros numerosos organismos comerciales con miras a su racionalización y economía», però no devia ser fàcil. Es tractava de diverses empreses, amb múltiples centres de producció, comercials i administratius, situats en uns estats políticament convulsos. Afegim-hi els problemes monetaris, derivats de la dotzena de monedes amb les quals es movien les empreses del grup, la distinta legislació dels estats i la diversa cultura social i industrial de cadascun d'ells.

UN FRACÀS SOROLLÓS

El primer balanç publicat és ja totalment desequilibrat. Les intencions eren bones, però el projecte de capitalitzar la companyia no va reeixir.

La cartera de valors —les filials— estaven valorades en 140 milions de pessetes. El propòsit era finançar-les amb un capital de 100 milions, més una emissió d'obligacions de 30 milions i 11 milions més amb bons a deu anys. En conjunt eren 141 milions de recursos. Però la caiguda del mercat i de la borsa van tòrcer totalment els objectius.

El capital de 25 milions en accions ordinàries es va cobrir en la seva totalitat, però enlloc de 75 milions en accions preferents només se'n trobaren la meitat (36,5 milions) i 25 milions en lloc dels 30 milions previstos en obligacions. La Companyia comptava, per tant, amb 72,5 milions de pessetes en recursos per cobrir una cartera de valors de 140. Els 68 milions restants procedien de crèdits bancaris (18,6 milions), d'algunes filials amb bona tresoreria (12,5 milions), d'altres creditors (16 milions) i d'alguns que havien acceptat cobrar en accions preferents (24,6 milions).

Els exercicis es tancaven el 30 de juny de cada any. La COGECO va fer uns beneficis molt moderats els primers anys, que destinaren a reserves i, després, a pèrdues. No es va repartir ni un sol dividend als accionistes. S'endevina una gestió caòtica i tants problemes com filials tenia.

LA LIQUIDACIÓ

La Junta d'Accionistes corresponent al cinquè exercici social, celebrada a Barcelona el dia 14 de setembre del 1935, «insiste hoy, como en ocasiones anteriores os había anunciado, en la conveniencia de acordar la liquidación de la sociedad». La principal raó que donen és que l'objectiu era «afianzar la existencia de las sociedades de nuestro grupo, valorizando así el principal elemento, característico de nuestra sociedad, su cartera de valores». Com que això no era possible, atès el «decaimiento de los mercados consumidores de los productos del corcho» i l'exercici es tancava amb pèrdues, la liquidació es va imposar

La reunió ordinària d'accionistes va ser seguida per una d'extraordinària, que aprovà un acord de liquidació i el nomenament d'un comitè liquidador format per cinc membres: dos nomenats pels accionistes de COGECO; un per les societats del grup Esteva & Messer, Corchera Catalana, La Suberina, Société Française de Liège, La Quercine, Bouchonneries Reunies i Le Linoleum, que anaven relativament bé; un quart en representació dels obligacionistes, i un cinquè pel Sindicat de Creditors.

Hi havia de tot entre les societats del hòlding. Les catalanes, sueques i belgues se'n sortien, però les italianes, holandeses i franceses, no.

Finalment, el valor nominal de les accions ordinàries quedà reduït a una pesseta i el de les accions preferents a dotze pessetes, però la liquidació dels actius no va donar per a res. Quan tot just es posava en marxa, el comitè liquidador es trobà amb una guerra civil a Espanya, seguidament, amb una guerra mundial que afectava gairebé totes les filials i, posteriorment, amb un règim franquista a casa, que no estava per venda d'actius en països enemics.

La liquidació no es va donar per acabada fins al 1946.

6. CAMBÓ, VENTOSA I GARÍ: TRES POSICIONS
DAVANT DEL FRANQUISME

FRANCESC CAMBÓ

Les *Memòries* de Cambó s'acaben amb l'inici de la Guerra Civil. A les *Meditacions* diu:

Vaig sortir d'Espanya a primers de juliol [del 1936] amb veritable recança. Jo no creia que la FAI donés el cop abans de la tardor i tampoc creia jo en el cop militar, si no era provocat per una situació de major anarquia.⁹⁴

El 19 de juliol se m'avisà per telèfon que Barcelona estava en mans de la FAI, que les esglésies cremaven i que la meva casa havia estat ocupada. Molts homes de la Lliga foren assassinats.⁹⁵

Segurament, ho hauria estat ell si s'hagués quedat a Barcelona.

Cambó seguirà per la premsa i per les visites que rebia el que passava a Catalunya, a l'Espanya blanca i a la roja, com deia ell. Cambó sempre havia estat ben informat, tant pel que fa referència al món polític com a l'econòmic.

Algunes notes de les *Meditacions* ens indiquen el seu estat d'ànim:

15 d'abril del 1937, París:

Conversa amb Ventosa: de com les operacions militars no van tan bé com convindria [...], de com els estrangers que visiten la zona

94. CAMBÓ, Abbazia, «31 de desembre de 1936», *Meditacions* cit., p. 21.

95. CAMBÓ, *Memòries* cit., p. 484.

nacional hi són rebuts sense cordialitat ni modos [...] i en surten rojos els que hi arriben blancs [...]. Sí, tot això és molt desagradable [...], però hem de seguir recolzant els nacionals, malgrat que ens molestin i ens ofenguin; els altres són pitjors.⁹⁶

24 d'abril del 1937, Rapallo:

Jo, que des que vaig conèixer els crims dels rojos ho consagro tot al servei dels blancs, jo no em sumaré a la nova organització —Franco ha creat el partit únic: Falange Española Tradicionalista y de las JONS—, ni que la meua reserva tingués de privar-me de la nacionalitat espanyola. Ara que no donaré cap consell als amics i companys que me'l demanin; no vull, no vull ésser de cap partit. Que tothom actuï amb plena llibertat.

2 de juny del 1937, París:

Amb motiu del consell de CHADE es reuniren ahir a Brussel·les una pila d'homes que venien de l'Espanya blanca. Que lluny estem d'aquelles gallardies i d'aquell optimisme que en una reunió de consell el novembre passat estigueren a punt de provocar un viu conflicte. Ara tot són cares llargues i queixes i crítiques i mals averanys.

13 de juliol del 1937, iot *Catalònia*:

Quan penso que jo defenso i dono el meu suport a aquesta política de petulància i analfabetisme [del franquisme], el meu odi als rojos creix com l'escuma. Car sense els crims horribles dels rojos, jo no passaria per la vergonya de tenir de defensar com faig i seguiré fent-ho, una causa que està en pugna amb idees i sentiments als quals mon esperit segueix rendint un culte fervorós.

4 de febrer del 1938:

Ahir vaig rebre la visita del comte de Gamazo [president de l'SA Arnús-Garí] [...], ja no creu que la victòria porti una Espanya millor.

96. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 93.

Si jo estigués dintre la pell de Franco, no podria dormir, ni podria viure. Sentiria terribles remordiments.

8 de febrer del 1938:

La victòria blanca, amb persecucions no sols contra les idees, sinó també —i molt dures— contra les persones, coincidirà amb un període de misèria [...]. La torpesa dels dominadors facilitaria l'apinyament dels dominats [...]. La persecució no fóra contra els catalans d'esquerra, sinó contra tots els catalans.

28 de juny del 1938, París

Quina pena que Castella, que sap vèncer i conquerir, no sàpiga —no ha sabut mai— governar sense assimilar. I el que hi ha de més greu és que tampoc sap assimilar!

1 de gener del 1939:

A Espanya jo no hi tornaré si no és per a governar o per a portar un concurs discret a un govern amic. Si no és així, jo romandré fora amb propòsit d'absència llarga, quasi indefinida.

20 de juny del 1939:

La victòria de Franco ha estat victòria castellana [...]. Fou l'esperit i el fervor castellà que feren guanyar la guerra. És avui la impreparació, la peresa, el desordre, la petulància, la intransigència, la incomprensió castellanques que comprometen la causa de la pau. Com sempre!

En contra del que deia, Cambó tornà a Catalunya i a Espanya uns dies del 1940. Primer, una visita preparatòria.

30 de maig del 1940, vil·la Maryland (Montreaux, Suïssa):

El dia 8 del mes entrant es celebra consell de Chade a Madrid [...]. Ventosa, Bertran i altres m'han aconsellat que jo no anés a Espanya

on segons ells podria córrer greus perills [...]. El Consell de CHADE m'imposa el deure [...] o em dóna una magnífica ocasió per a fer el viatge.

Les seves relacions amb Heineman no eren bones i aquest no volia que hi anés:

Vull posar en clar l'actitud del govern espanyol i de Falange vers la meva persona... i la de Heinemann i de tots el que volten també. Ni Heineman ni ningú de la CHADE no tindran notícia de la meva arribada fins que jo sigui ja a Espanya.

Hi va anar amb l'autorització de Serrano Suñer, cunyat de Franco i ministre de l'Interior. Arribà per avió a Barcelona el 7 de juny, va visitar la seva casa de Via Laietana i sortí en tren cap a Madrid aquell mateix dia. A la capital es devia veure amb Serrano Suñer, però ell no en parla.

Pocs dies després, hi farà una estada més llarga. El dia 11 de juliol anà en tren des de Lisboa a Madrid i el dia 15 entrava a Catalunya per carretera. Les *Meditacions* recullen la seva estada a Badalona el dia 16 i la visita a la seva casa de Via Laietana el 17 de juliol:

Passo el dia d'avui a la Laietana. Com he pogut guardar l'incògnit, tinc tot el temps de passejar-me amb calma pel que fou, durant prop de dotze anys, la meva casa. Tot està net i bona part dels estralls són reparats. La sensació que fou, per tant de temps, l'estatge de la FAI ja no es rep ara [...]. Però és que tindrè mai més il·lusió per a refer la meva casa de Barcelona? [...] Les cartes, les notes, els esborranys, les llibretes de viatges, fotos i films de tot el que em deia alguna cosa. De tot això, el que més jo estimava, no en queda res, res!

El març del 1941, en plena Segona Guerra Mundial, Cambó viatjà en el vapor Argentina des de Nova York cap a Buenos Aires, que serà el seu domicili fins a la mort.

8 de maig del 1941, Buenos Aires:

El sentiment d'exili que m'acompanya aquí, quasi tant com a Nova York, m'anava donant la idea d'un retorn a Barcelona. De dia en dia aquesta perspectiva m'apareixia més plaent: els amics, la biblioteca, l'arxiu, el terror, l'ambient de pàtria [...].

Avui una visita i una carta han vingut a rompre aquell encís que jo mateix m'anava fabricant.

[...] Tot, tot el que jo pensava era una realitat, però la conclusió a la que arribava era falsa: és que no tenia en compte el règim de presó en el que es viu i al qual fóra impossible adaptar-me [...]. A Barcelona, la prevenció, la sospita, l'enveja dels uns, els rancors dels altres em farien la vida impossible.⁹⁷

4 de setembre del 1941, Buenos Aires:

Des de fa anys, molt anys, que jo sóc un desgraciat. Ho sóc des del 1931, quan es proclamà la República [...]. Jo sóc un polític i un polític nat. Ho era de petit i ho he estat sempre [...]. Quan no he pogut fer política, és a dir quan no he pogut ni governar, ni aspirar racionalment al govern [...] m'he sentit desgraciat.⁹⁸

8 de maig del 1942, Buenos Aires:

Amb la destrucció [del meu] arxiu polític per un militar i sota l'ègida de Franco, s'ha completat l'obra destructora iniciada pels salvatges de la FAI quan, en els primers dies del triomf roig, fou destruït el meu arxiu privat [...].

Aquesta mutilació progressiva del que era la meua llar barcelonina em fa mirar amb un terror creixent la data del meu retorn a Barcelona.⁹⁹

A finals del 1946 projectà un viatge pausat a Catalunya, que programà per a l'abril del 1947. Una vacunació contra la febre groga, exigida per les autoritats portugueses, li provocà una septicèmia generalitzada que li causà la mort el 30 d'abril del 1947.

97. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 921.

98. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 969.

99. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 1.114.

Cambó ja havia fet la seva fortuna, quan es constituí la CHADE, tal com s'ha explicat. Però la va augmentar i consolidar gràcies a ella. Especialment per la seva participació en el que les memòries de l'empresa en diuen «atenciones estatutarias»: un percentatge dels beneficis, que s'adjudica als consellers i membres del Comitè executiu.

JOAN VENTOSA I CALVELL

El 1919 la banca de valors J. Marsans Rof i Fills per a la qual treballava Joan Ventosa es convertí en Banca Marsans SA. Com a home de confiança de la família, Joan Ventosa en serà conseller i president el 1923, a la mort de Lluís Marsans i Peix.

La Banca Marsans no donava informació sobre la seva cartera de participacions, però sí de les empreses a les quals donava servei financer. Aquest servei financer suposava atendre la seva tresoreria i les necessitats financeres i especialment la col·locació dels seus títols —accions o obligacions— entre els clients.

Joan Ventosa acumularà una gran quantitat de conselleries. Queda clar que no les té en virtut d'unes accions pròpies, que justifiquin el càrrec, sinó en representació d'uns accionistes reals que li deleguen el vot. Serà conseller de:

SA de Fibres Artificials (SAFA)

Societat General d'Aigües de Barcelona

Sevillana de Electricidad

Compañía Española de Electricidad y Gas Lebón. En serà president des de la mort d'Ignasi Coll i Portabella, fins a la seva el 1959.

Quan es proclamà la Segona República l'abril del 1931, Ventosa marxà a França, on residí unes setmanes. Tornà aviat a Catalunya i es reincorporà plenament a la vida activa, que en el seu cas volia dir a la dels negocis i a la política. El 1932 fou elegit diputat al Parlament de Catalunya per la Lliga Catalana i, el 1933, diputat a les Corts republicanes, on actuà com a cap de la minoria regionalista. El polític monàrquic, per tant, acceptà el règim republicà.

El 1932 publicà el llibre *La situación política y los problemas económicos de España*,¹⁰⁰ en el qual recollia quatre conferències donades aquell any a Madrid, Bilbao, Sevilla i València. Començava amb una afirmació: «He escogido como tema los problemas económicos porque a ellos he dedicado principalmente la atención durante toda mi vida». Com a polític conservador critica «los textos legales socializantes, desconocedores del derecho de propiedad o amenazadores para los intereses económicos», així com l'ambient de violència social i contra els sentiments religiosos que hi ha a Espanya. La darrera conferència a València va estar dedicada a «El problema monetario». Accepta que «en el mundo se sufre hoy una crisis sin precedentes en la historia» i demana una «atmósfera de paz social, de paz religiosa», una política no socialitzant, que ell considerava incompatible amb una estabilitat monetària.

El 14 de juliol del 1936 pronuncià un «enérgico discurso con motivo del asesinato de Calvo Sotelo» a la Comissió Permanent de les Corts. Dos dies abans del Alzamiento del general Franco —16 de juliol—, Joan Ventosa i Calvell va convocar per carta els parlamentaris de la Lliga Catalana a les Corts de Madrid a una reunió per al dia 21 d'aquell mes. És una prova evident que ni somiaven que es produís la rebel·lió militar. Però quan es produí, no tornà a dormir a casa seva, ja que sabia que les patrulles de la FAI no el passarien per alt. Va aconseguir fugir, el 26 de juliol, conjuntament amb dos fills —Marià i Joan Maria— en el vaixell *Sidi Marbrouk*, que feia el servei entre els ports de Marsella i de Barcelona. El cònsol francès l'ajudà, però fins a cert punt, ja que els policies controlaven l'entrada al vaixell. Hi pujà des d'una llanxa, amb una gorra de visera, vestit d'obrer i després d'afaitar-se el bigoti.¹⁰¹ Passà un temps a Brussel·les i després s'instal·là a Burgos, el quarter del general Franco.

Josep Maria Fontana, un dels pocs falangistes catalans que ha explicat la presència catalana a l'Espanya franquista durant la

100. Aquesta citació i les següents: Joan VENTOSA I CALVELL, *La situación política y los problemas económicos de España*, Barcelona, Espasa Calpe, 1932, p.11 i següents.

101. Albert MANENT, *De 1936 a 1975. Estudis sobre la guerra civil i el franquisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

guerra, va escriure: a l'estació de Burgos, el 5 d'octubre de 1936 «sonó bronco y solemne el “Cara al sol”, que cantaban todos, y entre ellos un correcto anciano de inteligente faz que, brazo en alto, no podía evitar el cosquilleo de las lágrimas y que pocos sabían que era el exministro y jefe virtual de la Lliga catalana, Don Juan Ventosa y Calvell».¹⁰² El seu fill, Joan Maria Ventosa i Despujol, va morir poques setmanes després al front de Madrid.

Durant la guerra, Ventosa va sortir sovint d'Espanya i passà llargues temporades a París i a Brussel·les. Hem de tornar a les *Meditacions* de Francesc Cambó per tenir notícies d'en Ventosa, ja que es veien sovint a les reunions de la CHADE.

1 de març del 1937, Brussel·les:

En Ventosa, que torna de l'Espanya blanca, em porta algunes notícies interessants: el general Franco sembla que comprèn que no servirà per a dictador [...]. Em confirma l'inèpcia dels dirigents de l'Espanya blanca. Em diu que tothom li afirma que es compta amb ell per a endegar l'economia i les finances [...]. Està disposat a prendre part en el govern.¹⁰³

Ni els militars, ni els falangistes, que eren els que dominaven l'entorn de Franco, sabien un borrall d'economia. És lògic que es pensés en un exministre de la Monarquia, expert en temes econòmics. Però només va ser un miratge.

26 de novembre del 1937, Abbazia:

Ventosa creu que els homes de la Lliga hem de callar. Hi ha tanta prevenció contra nosaltres; contra la Lliga; contra mi, especialment [...]. Als primers temps de la guerra civil Ventosa es veia rodejat a l'Espanya blanca de les màximes consideracions. Després, tot i haver donat Ventosa la vida del millor dels seus fills, el seu paper ha minvat considerablement; en Franco, que abans el cridava, ara no con-

102. Josep MARIA FONTANA, *Los catalanes en la guerra de España*, Madrid, Ed. Samarán, 1949, p. 240.

103. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 57.

testa les seves lletres; la Junta de Burgos no el consulta. Els falangistes [...] li tenen posada la proa. Fa un any, fa vuit mesos, quan es parlava de formar govern el nom de Ventosa era l'únic que no es discutia; ara, quan se n'ha parlat darrerament, el nom de Ventosa no ha sonat per a res.

Acabada la guerra, Ventosa es reintegrà al món dels negocis. La Banca Marsans va ser absorbida el 1942 pel Banc Hispano Colonial, controlat ja pel Banco Central d'Ignasi Villalonga, que també absorbirà l'Hispano Colonial el 1950. El seu fill Ignasi Ventosa i Despujol serà tinent d'alcalde del primer Ajuntament de Barcelona, acabada la guerra, amb Miquel Mateu i Pla com a alcalde. I també, tot i que parcialment, ell es reincorporà a la vida política. El 6 de febrer del 1943 fou nomenat procurador en Cortes per Franco.

El 29 de maig del 1944, Joan Ventosa ingressà a l'Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid. Amb aquest motiu pronuncià una conferència sobre *La permanencia de las leyes económicas*. Era massa llest per acceptar la doctrina econòmica del *Movimiento*. Deia:

Para conseguir el máximo desarrollo de la riqueza colectiva y para asegurar al individuo la máxima independencia interior y exterior, el problema no puede ser resuelto con una intervención progresiva del Estado, sino con la práctica ordenada, sincera, lo más amplia posible, de la libertad económica [...].

Sin la libertad económica no podría perdurar nuestra civilización [...].

Surgió la autarquía que, aplicada en su integridad, constituiría la negación del principio de división internacional del trabajo [...]. La autarquía como sistema general y como ideal económico representa un concepto antinatural.

Predicar la llibertat econòmica i condemnar l'autarquia era anar frontalment contra la que havia estat fins aleshores la política econòmica del franquisme, si és que se'n podia dir política. Hi havia racionament de productes bàsics, començaven les restriccions elèctriques i perillaven els ajuts que Espanya rebia de l'Alema-

nya hitleriana, que estava en ple retrocés en tots els fronts de guerra. Tot estava taxat i reglamentat, des del preu del pa racionat, fins al sou dels *productores*, tal com eren anomenats els treballadors. Que la conferència de Ventosa passés per la censura ja és una mostra que el vent començava a canviar una mica.

Prop d'un any després, el 18 d'abril del 1945, pronuncià una altra conferència a Madrid, *En una encrucijada de la historia*, també publicada. El títol era indicatiu: la Segona Guerra Mundial estava a les acaballes, Hitler se suïcidà el 30 d'abril, i a la premsa espanyola ja no es parla més «de los amigos alemanes». Ventosa advertia de «la imposibilidad de que pueda un país aislarse de los demás y la necesidad de que en el mundo futuro sean revisados los conceptos de independencia política y económica».

Veia tres grups genèrics de possibles sistemes polítics: comunisme, feixisme i nacionalsocialisme, i democràcia. Condemna, per descomptat, el comunisme, però també el feixisme o nacionalsocialisme, perquè coincideixen amb el comunisme perquè tots dos són règims totalitaris «en el que desaparece la personalidad humana [...]. Derrotado, no puede constituir la fórmula de organización del mundo futuro». Només queda la democràcia. Ventosa insinua el que serà més tard una falsa democràcia: la democràcia orgànica, tal com la batejarà Franco.

Habrán de establecerse en el mundo los regímenes de fuerte, justa y expedita autoridad que necesitarán, indudablemente, órganos eficaces de gobierno, pero que cuando más se funden en la unidad espiritual, en el libre consentimiento, en la roca firme de la tradición, menos necesidad tendrán de fuerza coactiva para consolidarse y perdurar.

El darrer text publicat de Ventosa serà el *Breviario de problemas contemporáneos* (1950). En ell analitza el problema de la «organización de Alemania», el del paper d'Europa en un futur i el de la guerra freda entre el bloc soviètic i el de les democràcies. És inevitable una tercera guerra mundial?, es pregunta. La Unió Soviètica no pot sortir vencedora. Defensa la llibertat econòmica i critica durament la situació del moment a l'Espanya de Franco: «El estraperlo es un parásito que nace y se desarrolla dentro del in-

tervencionismo del Estado. Sin tasas, sin racionamiento, sin reglamentación estatal y colectiva de la producción y distribución de productos, no hay estraperlo». És clar que per no superar els límits de la censura franquista també ha d'establir límits al principi de «libre concurrència».

En una entrevista que li va fer el periodista Manuel del Arco el 1952, li va dir que «un especialista técnico de economía, sin visión política de conjunto, no puede ser buen gobernante; y un político que no tenga una visión clara y suficiente de las cosas económicas, tampoco».¹⁰⁴

El 1954 pronuncià a l'Institut Sallarés i Pla de Sabadell una conferència sobre *Vías de penetración del comunismo*, molt en la línia oficial del règim. El 1955 fou nomenat president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona.

Va morir el 18 d'agost del 1959 a Lausanne. Per desgràcia seva, l'editorial de *La Vanguardia* publicada amb motiu de la mort, va ser escrita per Luis de Galinsoga, el director del diari, amb el títol de *Ventosa o la ecuanimidad*. Segons les esqueles publicades aleshores era president de les companyies següents:

Hispania, Compañía General de Seguros —filial de la companyia d'assegurances suïssa Zurich
 CELO —Compañía Española para la fabricación del Vidrio (Procedimientos Libbey-Owens SA)
 Hispano Olivetti, de capital italià

Però si recordem anys anteriors el trobem en el Consell d'Administració de moltes grans empreses:

President

Sociedad Financiera de Industrias y Transportes SA.

Compañía Iberoamericana de Inmuebles y Crédito SA (filial de la CHADE)

Vicepresident: Banco Vitalicio de España SA (assegurances)

104. *Destino*, 26 de gener del 1952.

Vocal conseller:

Companyia d'Indústries Agrícoles SA, des del 1940, al costat de Josep Garí
 Catalana de Seguros contra Incendios SA
 La Previsión Nacional SA
 General Administradora de Seguros SA
 Societat General d'Aigües de Barcelona. Conseller des del 1925. Va ser nomenat conseller «con la aportación de su prestigio y de sus dotes personales», com diu un informe d'en Josep Garí, és a dir, en representació pròpia.¹⁰⁵
 Compañía General del Corcho SA. Fundador i conseller el 1929
 Sociedad Anónima de Fibras Artificiales SA (SAFA)
 Vocal al costat del grup Vilà. Soci fundador el 1921
 Aguas de Reus SA
 Banca Marsans SA
 Compañía Sevillana de Electricidad SA
 Compañía de Crédito Bancario SA —per atendre la fallida del Banc de Terrassa—
 Construcciones y Pavimientos SA.

Joan Ventosa era propietari de 13.000 hectàrees de bosc a la zona que després es convertirà en el Parc Nacional d'Aigüestortes, que explotava forestalment a través de la Minera Industrial Pirenaica (MIPSA), que dirigia Victoriano Muñoz Homs.

Josep Pla li va dedicar un dels seus *Homenots*:¹⁰⁶ «El Sr. Ventosa completava al Sr. Cambó [...], fou un burgès de la gran època, de l'època de la lluita oberta, un dels últims burgesos del país». Però només parla de política i del seu tarannà. Cap referència als seus negocis. I si Joan Ventosa va ser alguna cosa va ser aquesta: home de negocis.

105. Aigües de Barcelona, *Informe confidencial para los señores consejeros de la Sociedad General de Aguas de Barcelona, al cumplirse el XXV aniversario de su nacionalización*, Successors de Narcís Ramírez, 1945.

106. Josep PLA, volum 16 de l'Obra Completa, p. 461 i següents.

JOSEP GARÍ I GIMENO

També Josep Garí fugí de Catalunya quan esclatà la guerra. Un banquer no era ben vist per les patrulles de la FAI, ni l'haurien deixat tranquil. El 1937 estava instal·lat a Salamanca i és allí que va escriure els versos següents, en català, de més qualitat que els dedicats a la seva futura esposa i que s'han reproduït. El títol revela, com a mínim, un estat d'ànim, «Expatriat»:

Les veus que sento tenen sons de guerra
 Tan sols la teva em sembla dolça i suau
 Ací els núvols de plom sobre la serra
 Fan enyorar la glòria d'un cel blau
 I el brogit d'armes que el silenci aterra
 Fa enyorar els llunyans dies de pau

És l'any en què el seu sogre, el comte de Gamazo, visità Cambó, el qual recorda en les seves *Meditacions*¹⁰⁷ que el comte de Gamazo que «ha perdut dos fills a la guerra i una filla en accident d'automòbil [...]. Ja no creu que la victòria porti una Espanya millor».

Amb la victòria de les tropes franquistes i el final de la Guerra Civil, el 1939 tornava a ser a casa seva, a Barcelona. Aquell any va fer donació al govern del *Generalísimo* d'un solar a la Diagonal de 3.500 metres quadrats, que es destinarà a la construcció d'una residència «para militares inválidos de guerra, casa de convalecencia para heridos, hogar para viudas de guerra u otra obra similar». La Societat General d'Aigües de Barcelona, presidida per ell, donà un milió de pessetes per a les obres.¹⁰⁸ L'edifici es destinarà a residència d'oficials.

Però Josep Garí no era un franquista modèlic, segons les autoritats. El 3 d'agost d'aquell 1939, el governador civil de Barcelona Wenceslao González Oliveros li imposà una multa de 10.000 pessetes per haver donat garanties i assegurat la lleialtat al *Movimiento* de Jaume Ubiñana Umbert, quan aquest «durante el periodo

107. CAMBÓ, *Meditacions* cit., p. 273.

108. *La Vanguardia*, 3 de febrer del 1939 i Lluís PERMANYER, *Biografía de la Diagonal*, Barcelona, La Campana, 1996, p. 110.

de guerra realizó numerosas actividades oficiales en favor de los rojos». Tots els que s'havien quedat a Catalunya durant la Guerra Civil foren sotmesos a un procés de depuració, i Garí va cobrir la militància republicana del que devia ser una persona que treballava a les seves ordres.

Amb la Dictadura del general Franco s'acabà el Mercat Lliure de Valors de Barcelona, la raó de ser de l'SA Arnús-Garí. L'article quart de la Llei de 23 de febrer de 1940 deia: «Queda clausurado el Mercado Libre de Valores y se prohíbe la celebración bajo cualquier forma de nuevos contratos bancarios de las denominadas "cuentas de efectos"». L'Ordre ministerial de 4 de juliol de 1941, a instància del Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa de Barcelona, aprovà que s'apliqués a la Borsa barcelonina el reglament de la Borsa de Madrid. Havia desaparegut la borsa privada.

Amb data 28 de juny del 1942 l'SA Arnús-Garí comunicà «el traspaso de su negocio bancario al Banco Español de Crédito», el banc més vinculat al franquisme. Aquest dirà en la memòria de l'exercici que «se rinde a los propietarios de la firma barcelonesa SA Arnús-Garí un tributo de reconocimiento de su grandeza y corrección, así como por haber aceptado seguir al frente de la sucursal del banco en la Ciudad Condal». Es creà un comitè local del banc format per:

President: Josep Garí i Gimeno

Vocals: Alfons Sala Amat

Pere J. Riviére

Alfons Fabra i Monteys

Josep Valls i Taberner

Els incidents amb les autoritats franquistes no s'havien acabat. L'1 de juliol de 1953, el governador civil de Barcelona, Felipe Ace-do Colunga, publicà una ordre, que no es va comunicar als diaris, en la qual es deia que «se había visto precisado a imponer a don José Garí Gimeno, consejero delegado de la Sociedad General de Aguas de Barcelona la corrección gubernativa de catorce días de arresto [...] así como una multa de 10.000 pesetas». La raó era que la companyia havia restringit el consum d'aigua «en vista de la carencia de caudales en los pozos», però que al mateix temps havia aplicat als contribuents «los cánones de mínimo consumo». El

resultat, deia la nota, «es algo paradójico y sangriento, cuyo sentido contradictorio no desaparece por el hecho de que en realidad afecte en su mayoría a usuarios pudientes que veranean y se ausentan de su habitual residencia».

L'ordre del governador va ser recorreguda per la companyia, però el recurs no agradà al governador i el desembre publicarà una nota pública al *Diario de Barcelona*¹⁰⁹ en la qual, a més de reproduir la seva ordre inicial, feia constar que «el mentor, eje y verdadero gerente, al menos en aquellas directrices fundamentales que rigen toda su actividad, el Sr. Garí i Gimeno, es quien ha promovido este desacato a la orden dictada». Parlant en primera persona, el governador deia que «yo lamento con toda mi alma esta desobediencia que es imputable al Sr. Garí Gimeno» i com «la autoridad que ejerzo en nombre del Caudillo y de su Gobierno ha de proyectar su imperio hasta los que de modo tan impenitente como insensato lo estorbaban o lo desconocen [...] han ido esta mañana a la cárcel los señores Garí i Soler [el director general de la Societat d'Aigües] para los que en un orden personal tengo los mayores respetos».

Garí no es veia amb cor de continuar al davant de l'sa Arnús-Garí. El 1956 farà una de les poques declaracions públiques:

Antes de 1945, fecha que puede decirse marca el declive de la banca local catalana con la desaparición de la SA Arnús-Garí, el Banco Hispano Colonial y demás casas bancarias, la actividad de los grandes bancos centrales representaba un movimiento compensatorio pequeño en comparación con el de ahora en que las proporciones se han invertido y la banca local se expresa en un porcentaje bastante inferior. La economía catalana en su conjunto —no la actividad bursátil que es un índice menos exacto— se ha beneficiado grandemente de la evolución de la banca local convertida en banca nacional y es seguro que el auxilio crediticio que los grandes bancos prestan al comercio y a la industria catalana puede estimarse en unos 5.000 millones, no hubiesen podido obtenerlo de una banca local, que aunque activa y competente, encarnada como una actividad personal y familiar, carente de los medios financieros necesarios.

109. 9 de desembre del 1953.

La aptitud comercial del catalán implica una acción dinámica e individualista y es esta misma característica la que ha mantenido una pequeña banca catalana que podríamos llamar familiar o más bien personal, y que ha impedido la organización de un gran núcleo bancario opuesto a la psicología del hombre mediterráneo.¹¹⁰

El 1963, després de les declaracions de l'Abat Escarré a *Le Monde*, molt crítiques amb el règim franquista, Josep Garí escriví el que en digué uns epigrames «A un abat molt mentider, que s'anomena Escarré», que val la pena reproduir. No estaven escrits per ser publicats, de manera que s'han de considerar que expressaven realment la seva manera de pensar:

CINC EPIGRAMES

a un abat molt mentider
que s'anomena Escarré

I
Sempre falta caritat
a qui vol parlar de sobres,
i val més la veritat
dels fets i les bones obres.

Més us valdria, mitrat,
que repartíssiu als pobres
el tresor de Montserrat,
que n'hi ha prou amb les sobres.

I en nom de la Verge Bruna,
oferíssiu la fortuna
que acumula el monestir,

perquè l'única riquesa
dels frares és la pobresa
dels qui Crist volen seguir.

110. *El Economista*, 1956, p. 1.889.

II

Aquest abat Escarré
—més que Escarré, esquerrà—
ha fet un gran mullader
que mai no podrà eixugar.

Se li ha escapat la mà
i l'enteniment també,
dient que no és cristià
govern que no li convé.

Estem tristament sorpresos
que hagi mentit als francesos
talment com sol fer-ho un roig.

No sembla abat de Concili,
sinó que viu a l'exili,
o bé que s'ha tornat boig.

III

Heu estat un mentider
en dir que va ser obligada
l'Església a lluitar, Escarré.
L'Església va ser salvada,

ni que el govern que us sosté
suporti la vergassada
d'un abat que s'entreté
amb la més bruta bugada.

Ja n'estem tips, per desgràcia,
d'aquesta gran democràcia
que amb tant d'ardor propugneu,

puix, ni que us pesi, avui dia
sou abat d'una abadia
que sols a Franco deveu.

IV

Temeu la guerra civil?
 A Rússia diu que hi ha calma
 i us emportareu la palma
 dels qui són del vostre estil

Temeu la revolució?
 A Cuba diu que ja és feta,
 fins serà la millor «treta»
 d'un evangelitzador.

És que encara no ho sabeu?
 Qui no està bé a Catalunya,
 sense cridar se n'allunya
 i, si cal, pel propi peu.

Puig heu mal representat
 la glòria de l'abadia,
 ploraran des d'aquest dia
 Catalunya i Montserrat.

V

Oh quina satisfacció!
 Els rojos són de part vostra,
 i resen un Pare Nostre
 per l'abat predicador

Més pels catalans de dretes
 heu caigut de l'escambell
 lliurant-vos a fer punyetes
 amb la mitra i amb l'anell.

I el que se us diu fins aquí
 ho signa un catalanista,
 amb punts de separatista
 que estima Franco a morir.

Josep Garí i Gimeno morí l'11 de febrer del 1965. Viví al n. 401 de la Diagonal de Barcelona. L'autor, que va visitar Don Pepe Garí poc abans de la seva mort, es va trobar, amb gran sorpresa, amb un home que li deia que els catalans havien perdut la guerra i que se sentia més vençut que vencedor. En aquells moments era conseller de les empreses següents:

Productos Pirelli SA
 Companyia Espanyola del Gas
 Cia. Espanyola de Carburs Metàl·lics —vicepresident
 Aplicaciones del Acetileno —president
 Unión Salinera de España —president
 Banco Español de Crédito —president del Comitè Regional
 La Seda de Barcelona

I li van dedicar esquela

Societat General d'Aigües de Barcelona —expresident
 Companyia Industrial del Llobregat —expresident
 Empresa d'Aigües del Riu Besòs —expresident

La seva esquela es publicà en castellà, però amb els següents versos seus, en català:

Avui que ja he assolit el cim de la carena
 i oviro l'infinit,
 ara que ja ma veu ressona més serena
 d'afans alliberada i de neguit,
 ara que sento el tedi i la fatiga
 d'anar fent camí sol,
 vull cridar-vos prop meu amb veu amiga
 pel vostre nom cada un, a tot l'estol
 dels qui en fóreu companys en l'aventura
 bona i crudel ensems, d'haver viscut
 bogant en una mar benigna i dura
 rendint a l'amistat constant tribut.

A tu, germà, el primer ma veu et crida,
 a tu i als qui en la plena joventut
 trencàreu les cadenes de la vida
 i fugíreu de la humana esclavitud;
 i a vosaltres, Virgilis dels meus passos
 que per la selva ombrosa m'heu guiat,
 a tots vos crido, ben oberts els braços
 amics innominats del temps passat.
 Als qui caiguéreu en les escomeses,
 i als qui vencent logràreu glòria i llor
 als qui puc abraçà amb les mans esteses
 i als qui no són ja més, qu'ombra i record.
 A tots vos crido, perquè el romiatge
 sento que arriba a terme i vos vull dir
 gràcies a tots, que em féreu grat i l'hostatge
 i foreu bons companys per el camí.

I a tu l'«Innominat» ma veu s'adreça
 sies qui sies, si un dia, somniador,
 t'has estremit sentint als peus la fressa
 de les fulles caigudes de tardor,
 també tu ets de l'estol i també et crida
 ma paraula al cenacle com amic.
 I a tu també, que en l'àpat de la vida
 has sigut més de Llätzer que del Ric.
 I a tu que he vist, sense acotar la testa,
 passar sota la pompa dels dossers;
 i a tu que preferires la ginesta
 a l'or fascinator dels mercaders.
 I a tu que t'has fet sord a la paraula
 per a millor percebre el cant intern,
 i t'ha plagut tenir un plat a taula
 igual per a l'hereu que el fadristeren.

Si t'han ferit i ja no et queda a l'ànima
ni regust d'odi ni amargor de fel;
si et sents els ulls humits per una llàgrima
quan veus encendre's el primer estel;
i si al llegir aquest vers, el sortilegi
del nostre verb pairal t'arriba al cor,
tu ets amic meu amb màxim privilegi,
i a tu s'adreça el vers i la salutació.

(Reproducció del recordatori de Josep Garí i Gimeno)

7. APÈNDIX. MEMBRES DELS CONSELLS
D'ADMINISTRACIÓ DE LA CHADE

CHADE. CONSELL D'ADMINISTRACIÓ 1921

CÀRREC	NOM	EN REPRESENTACIÓ
PRESIDENT	CLAUDIO LÓPEZ BRU, MARQUÉS DE COMILLAS	Banco Hispano Colonial
VICEPRESIDENT	FRANCESC CAMBÓ I BATLLE	
VOCALS	GONZALO ARNÚS PALLÓS	
	GORDON AUCHINCLOSS	Parker, Marshall, Miller, Auchincloss y Randall
	RUDOLF G. BINDSCHEDLER	Crédit Suisse
	FÉLIX DEUTSCH	Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft (AEG) de Berlín
	FRÉDÉRIC DOMINICÉ	Union Financière de Génève
	BERNARD DUDLEY FRANCK DOCKER	Metropolitan Railway Carriage Wagon and Finance C. Ltd, The Gables
	MARIANO DE FORONDA, MARQUÉS DE FORONDA, CONDE DE TORRE-NEUEVA	Tranvías de Barcelona SA
	JULES FREY	Crédit Suisse
	JUAN ANTONIO GAMAZO Y ABARCA, CONDE DE GAMAZO	SA Arnús-Garí, Consejero del Banco Hispano Colonial
	JORDI GARÍ GIMENO	SA Arnús-Garí
	JOSÉP GARÍ GIMENO	SA Arnús-Garí
	ARTHUR VON GWINNER	Deutsche Bank

CÀRREC	NOM	EN REPRESENTACIÓ
VOCALS	DANNIE HEINEMAN	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles
	ELKAN. HEINEMANN	Deutsche Bank
	LUCIENE JANLET	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles
	CÉSAR JIMÉNEZ ARENAS	Banco Central
	RUDOLF LÜSCHER	Banque pour Entreprises Électriques
	ENRIQUE OCHARAN	Banco de Vizcaya
	ÓSCAR OLIVEN	Gesellschaft für elektrische Unternehmungen
	JORGE PAVIE	Société Centrale pour l'Industrie Électrique
	EMILIO ROY LARDHY	Banco de Vizcaya
	VALENTÍN RUÍZ SENÉN	Banco Urquijo
	RODRIGO DE SAAVEDRA Y VINENT, MARQUÉS DE VILLALOBAR	Enviado extraordinario y Ministro Plenipotenciario de S. M. el Rey de España cerca de S. M. el Rey de Bélgica
	ARTHUR SALOMONSOHN	Disconto Gesellschaft
	JUAN MANUEL DE URQUIJO Y USSÍA	Banco Urquijo.
	LUIS DE URQUIJO Y USSÍA, MARQUÉS DE AMURRIO	Banco Urquijo
	JUAN URRUTIA Y ZULUETA	Banco de Vizcaya
	FRANCISCO DE USSÍA Y CUBAS, MARQUÉS DE ALDAMA	Banco Central
	JOSÉ LUIS DE USSÍA Y CUBAS, CONDE DE LOS GAITANES	Banco Central
	JOAN VENTOSA I CALVELL	
	SR. CORONEL D. ERNEST WEIL	Director General de la Regie Compañía interesada en los Tabacos del Imperio otomano
	EDMUND WYLDBORE SMITH	Consejero de la Compañía Universal del Canal Marítimo de Suez

CÀRREC	NOM	EN REPRESENTACIÓ
SECRETARIO	MIGUEL VIDAL Y GUARDIOLA	

CHADE. MEMBRES DELS CONSELLS D'ADMINISTRACIÓ

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Hermann J. Abs	VICEPRESIDENT	(1936 o 1937?) 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Departament d'Estranger del Deutsche Bank (successor de Gustav Schlieper)
José Luis Anchústegui	VOCAL	febrer a abril 1943, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Banco de Vizcaya
Manuel de Argüelles y Argüelles	VOCAL	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, abril a desembre 1945+	Banco Español de Crédito
Francisco Aritio	VOCAL	1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, maig 1945/ maig 1946	Banco de España y Banco Español de Crédito
Gonzalo Arnús Pallós	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/març 1945)	

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Gordon Auchincloss	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/ abril1943+	Parker, Marshall, Miller, Auchincloss y Randall, etc.
Edmond Barth	VOCAL	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1942/43, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Banque pour Entreprises Électriques
José M ^a de Basterra y Ortiz	VOCAL	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Banco de Vizcaya
Josep Bertran i Musitu	VOCAL	1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Conseller de la Société Générale d'Énergie Hydroélectrique (SIDRO) en representació de la CHADE
Rudolf G. Bindschedler	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930	Crédit Suisse.

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Rudolf G. Bindschedler	VICEPRESIDENT 3r	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/ setembre 1947+	Crédit Suisse
Alfred Blinzig	VOCAL	1932, 1933, 1934, 1935...36.37?	Deutsche Banc i Disconto Gesellschaft
Josep M. Boada i Labrós	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, fins juliol1933+	
Maurice Bock y de France	VOCAL- DIRECTOR GENERAL	1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Enginyer de Mines i financer belga. Director general de la CHADE
Edouard Bracht	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Banque Centrale Anvernoise
Comte Charles de Broqueville	VOCAL	(1936, 1937?), 1938, 1939/1940, abril/ setembre 1940+	
Hermann Bücher	VOCAL	1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Allgemeine Elektrizitäts- Gesellschaft (AEG)

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Francesc Cambó i Batlle	VICEPRESIDENT	1921, 1922, 1923, 1924	
Francesc Cambó i Batlle	PRESIDENT:	1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/abril 1947	
Jesús Cambó i Torras	VOCAL	juny 1947	
Pedro Careaga y Basabe, Conde del Cadagua	VOCAL	1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Banco de Vizcaya
Narcís de Carreras i Guiteras	VOCAL	setembre 1945/1946,	
Patrick Ashley Cooper	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Gas Company of Buenos Aires
Philip Cunliffe Lister, vescomte de Swinton of Masham	VOCAL	1929, 1930...1938, 1939/40, 1940/41.. (..)1945/46, 1946/gener 1948	prominent British Conservative politician from the 1920s until the 1950s
Félix Deutsch	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928+ (19-05-1928)	Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG)

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Frédéric Dominicé	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934	Union Financière de Genève
Sir Bernard Dudley Frank Docker	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Midland Bank, Birmingham Railway Carriage and Wagon Company (1930-60), Birmingham Small Arms Company (BSA) in 1939
James Donald duncan	VOCAL	abril 1943, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Advocat americà de la firma Auchinkloss, Alley & Duncan, presents al Consell de SOFINA ?
Lluís Duran i Ventosa	VOCAL	1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	
Venancio de Echeverria y Cariaga	VOCAL	1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/febrer 1943+	Banco de Vizcaya

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Jean Ehrlich	VOCAL	1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Advocat i polític francès
W.C. Escher	VOCAL	1925, 1926, 1927, 1928, 1929+	President Crèdit Suisse
Mariano de Foronda Marqués de Foronda Conde de Torre-nueva	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Tranvías de Barcelona SA
Jules Frey	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925+	Crédit Suisse
Juan Antonio Gamazo y Abarca Conde de Gamazo	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	SA Arnús Garí i Banco Hispano Colonial, des del 1929 a la Compañía General de Tabacos de Filipinas
Jordi Garí Gimeno	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/juny 1946+	SA Arnús Garí

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Josep Garí Gimeno	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	SA Arnús Garí
Pablo de Garnica y Echevarría	VOCAL	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Banco Español de Crédito
Jaime Gómez Acebo y Modet	VOCAL	setembre 1946,	Banco Español de Crédito
Henri Grandjean	VOCAL	1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Crédit Suisse
Lord Greenwood	VOCAL	entra al Consell entre setembre del 1946 i l'any 1947 i el gener 1948 presenta dimissió	
Arthur von Gwinner	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931+	Deutsche Bank
Dannie Heineman	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles (SOFINA)

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Dannie Heineman	1r VICEPRESIDENT	1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles (SOFINA)
Elkan Heinemann	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 //...1938, 1939/1940, 1940/41, abril 1941, setembre 1941+	Deutsche Bank.
Max Horn	VOCAL	(1936, 1937?), 1938, 1939/1940, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Counselor of the Belgian Congo Government-Counselor of the Congo government in the United States and Canada
Luciene Janlet	VOCAL	1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles (SOFINA)
César Jiménez Arenas	VOCAL	1921, 1922, 1923	Banco Central
Adolf Jöhr	VOCAL	1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1947	Swiss National Bank

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Karl Kimmich	VOCAL	(1936,1937?), 1938, 1939/1940, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	Deutsche Bank
William H. Lawson	VOCAL	1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	substitueix lord Swinton
Albert Lombard	VOCAL	1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/1940, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Lombard, Odier et Cie
Claudio López Bru Marqués de Comillas;	PRESIDENT	1921, 1922, 1924+	Banco Hispano Colonial
Rudolf Lüscher	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930	Banque pour Entreprises Électriques.
Ph. Lloyd Greame	VOCAL	1923	Anglo Argentine Tramways Co.Ltd.
Pedro Mac-Mahon y Aguirre marqués de Mac-Mahon	VOCAL	1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930+ (26-08-1930)	Banco de Vizcaya
Fritz Manheimer	VOCAL	(1936, 1937?), 1938, 1939+	head of Mendelssohn Bank in Amsterdam
Arsenio Martínez de Campos y Viesca, duque de Seo de Urgel	VOCAL	setembre 1946,	Banco Español de Crédito
César de la Mora y Abarca	VOCAL	1932, 1933, 1934, 1935, 1936, març 1937+	Banco Español de Crédito

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Santiago Muguero Muguero	VOCAL	1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	SA Arnús Garí
Enrique Ocharan y Rodriguez	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935+	Banco de Vizcaya
Óscar Oliven	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 36, 37, 1938, 1939+ (referència a internet)	Gesellschaft für elektrische Unternehmungen
Emilio Ortuño y Berté	VOCAL	1925, 1926, 1927, 1928, 1929	Banco Central
Jean Parmentier	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936+	Société Financière Électrique
Jorge Pavie	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928+	Société Centrale pour la Industrie Électrique
Maurice Pesson-Didion	VOCAL	(1936, 1937?), 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Morgan & Cie.
Raoul Richard	VOCAL	1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Belgian politician. Minister of Economic Affairs, 1939. Undersecretary of State for Supplies 1943-44

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Marcel Rongé	VOCAL	1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Directiu de la CHADE i director de SOFINA
Emilio Roy Lardhy	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/1946	Banco de Vizcaya
Valentín Ruíz Senén	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/49, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, a juny 1947	Banco Urquijo
Rodrigo de Saavedra y Vinent Marqués de Villalobar	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926+ (09-07-1926)	Enviado extraordinario y Ministro Plenipotenciario de SM el Rey de España cerca de SM el Rey de Bélgica el 1913. Des del 1921 oficialment ambaixador a Bèlgica fins al 1926
Arturo Salomonsohn	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930+	Deutsche Banc i Disconto Gesellschaft

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
C.H. Sanford	VOCAL	1923, 1924, 1925, 1926, 1927	?
Gustav Schlieper	VOCAL	1935, 1936, 1937+ (agost)	Departament d'Estranger del Deutsche Bank und Disconto-Gesellschaft
Edmond Schulthess	VOCAL	1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/abril 1944+	Director del Department of National Economy de Suïssa
Georg Solmssen	VOCAL	1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/març 1946	Deutsche Bank und Disconto-Gesellschaft
Henri Spéciael	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Société Financière de Transports et d'Entreprises Industrielles (SOFINA)
Herman Stoll	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935	Crédit Suisse
Joseph Straessle	VOCAL	1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Crédit Suisse

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Jacobo Stuart Fitz-James Falcó Portocarrero y Osorio, duque de Berwick y de Alba	VOCAL	1926, 1927, 1928 // 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	
Estanilsao de Urquijo y Ussía, marqués de Urquijo	VOCAL	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, a juny 1947	Banco Urquijo
Juan Manuel de Urquijo y Ussía	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, a juny 1947	Banco Urquijo
Luis de Urquijo y Ussía, Marqués de Amurrio	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, a juny 1947	Banco Urquijo
Juan Urrutia y Zulueta	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925+ (16-07-1925)	Banco de Vizcaya

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Francisco de Ussía y Cubas Marqués de Aldama	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929	Banco Central
José Luis de Ussía y Cubas Conde de los Gaitanes	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931	Banco Central
Jean Vanni-euwenhoven	VOCAL	1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	Dr. En Dret (SOFINA)
Joan Ventosa i Calvell	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924	
Joan Ventosa i Calvell	2n VICEPRESIDENT	1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	
Bescomte Alois Van de Vyvere	VOCAL	(1936, 1937 ?), 1938, 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	SOFINA. He was named an honorary Minister of State in 1918. - primer ministre belga 1925
Ernest Weyl	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935 ...? El 38 ja no hi és	Regie Compañía interesada en los Tabacos del Imperio otomano, Sociéte Générale d'Entreprises Eléctriques et Industrielles (Electrobel)

NOM	CÀRREC	MEMÒRIA ANYS	EN REPRESENTACIÓ
Clive Wigram, Lord Wigram	VOCAL	1938 (1935, 36?), 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46, 1946/gener 1948	SOFINA. British soldier and court official
Charles K. Wilmers	VOCAL	setembre 1946, gener 1948	London Businessman. Substitueix D. Heinneman a SIDRO. De 1955-59 va ser director-gerent de SOFINA a Mèxic
Lord Woolton, Frederick James Marquis	VOCAL	entra al Consell entre setembre del 1946 i l'any 1947 i el gener 1948 presenta la dimissió	English businessman and politician. Caretaker Cabinet of Winston Churchill (May-July 1945), entre altres
Edmund Wyldbore Smith	VOCAL	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 36, 37, 1938+ (octubre)	Compañía Universal del Canal Marítimo de Suez
Paul van Zeeland	VOCAL	1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43, 1943/44, 1944/45, 1945/46	SUBSTITUEIX Oscar Oliven, 1r ministre belga 1935-36
Llegenda:			
	consellers estrangers que demanen la dimissió		
	consellers espanyols que demanen la dimissió		
XXXXX	demanen la dimissió voluntàriament		
XXXXX	es moren durant l'exercici		

ADMINISTRACIÓ CENTRAL	Andrés Bausili i Sanromà	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935...?...
VICESECRETARI	Josep M. Casabó i Torras	1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935...?...
ADMINISTRACIÓ CENTRAL	Germán Kreye y Frerk	1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935...?...
SECRETARI	Miguel Vidal y Guardiola	1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935...?...1940/41, 1941/42

COMENTARIS

- Memòries que falten: 1934,1936 i 1937 i a partir del 1948.
- Les Juntes Generals es fan a finals de setembre. Els membres que figuren a la memòria són els que assisteixen a la reunió. És molt possible que siguin nomenats a la reunió del Consell d'Administració.
- Des del 1940, els exercicis comptables són d'abril a abril.
- Els consells se celebren al maig. A vegades també nomenen els consellers llavors.
- La memòria 1946/47 es presenta en Junta el 27 de gener del 1948.

8. BIBLIOGRAFIA

- AIGÜES DE BARCELONA, *Informe confidencial para los señores consejeros de la Sociedad General de Aguas de Barcelona, al cumplirse el XXV aniversario de su nacionalización*, Successors de Narcís Ramírez, 1945.
- ALAYO, Joan Carles, *L'electricitat a Catalunya. De 1875 a 1935*, Lleida, Pagès editors, 2007.
- ALCALDE CERAVALLS, Rafael, *El cas «Barcelona Traction». Política i capital en el final de La Canadenca*, tesi doctoral inèdita, Barcelona 2004.
- ARNÚS GARÍ, SA, *Los nuevos valores de renta en la Bolsa de Barcelona*, 1929.
- , *Revista Financiera*.
- ARXIU SOFINA, als Archives Généraux du Royaume, Brussel·les.
- AUTORS DIVERSOS, *Los 100 empresarios españoles del siglo XX*, Madrid, LID Editorial, 2000.
- CABANA, Francesc, *La fallida del Banc de Barcelona*, Barcelona, Pòrtic, 2007.
- CALVO SOTELO, José, *Mis servicios al Estado. Seis años de gestión. Apuntes para la historia*, Barcelona 1931.
- CAMBÓ, Francesc, correspondència amb Joan Ventosa.
- , *El pensament català davant del conflicte europeu. Conferències dels parlamentaris regionalistes*, Barcelona, Lliga Regionalista, 1915.
- , *La valoración de la peseta*, dins *Llibres*, Barcelona, Editorial Alpha, 1984.
- , *Meditacions. Dietari (1936-1940)*, Barcelona, Editorial Alpha, 1982.

- , *Meditacions. Dietari (1941-1946)*, Barcelona, Editorial Alpha, 1982.
- , *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Editorial Alpha, 1981.
- , *Política econòmica*, Barcelona, Editorial Alpha, 1999.
- CHADE, *Los asuntos de la CHADE. Un folleto argentino con prólogo español*, Madrid 1947. (Declaracions d'Andreu Bausili, director de la CHADE.)
- , *Memòries corresponents als exercicis 1921-1945/46*.
- , *Nota de la Compañía Hispano Americana de Electricidad SA. (CHADE). Con motivo de unos folletos*, 7 de novembre de 1946.
- DIXON, Arturo, *La asombrosa vida de Juan March*, Barcelona, Planeta, 1985.
- FERRER GUASP, Pere, *Joan March. Els inicis d'un imperi financer 1900-1924*, Palma, Cort, 2000.
- FONTANA, Josep Maria, *Los catalanes en la guerra de España*, Madrid, Samarán, 1949.
- GARÍ I GIMENO, Josep, *Informe confidencial para los señores consejeros de la Sociedad General de Aguas de Barcelona al cumplirse el XXV aniversario de su nacionalización*, agost del 1945.
- GARÍ I GIMENO, Josep, *Poesías*, Barcelona, edició de Joaquim i Ferran Garí Rossí, 1985.
- GARRIGA, Ramon, *Juan March y su tiempo*, Barcelona, Planeta, 1976.
- HEINEMAN, D. N., *Barcelona Traction, Light & Power Co. Ld. Amenaza de destrucción de una obra creadora. Testimonio personal de DN Heineman*, desembre del 1951.
- KEYNES, John Maynard, *Las consecuencias económicas de la paz*, Madrid, Calpe, 1920.
- MANENT, Albert, *De 1936 a 1975. Estudios sobre la guerra civil i el franquisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- DÍAZ NOSTY, Bernardo, *La irresistible ascensión de Juan March*, Madrid, Sedmay, 1977.
- PLA, Josep, *Homenots*, 3 vols., Barcelona, Destino, 1969, 1972, 1981.
- RANNIERI, Liane, *Dannie Heineman. Un destin sigulier 1872-1962*, Brussel·les, Racine, 2005.
- RUIZ-GÁLVEZ, José, *Contestación a un folleto de la CHADE*, Madrid, 1946.

- , *Los asuntos de la CHADE. Lo que saben y lo que ignoran los Consejeros*, Madrid, 1946.
- , *Los asuntos de la CHADE. Nuevo requerimiento notarial y contestación del Vicepresidente Sr. Ventosa*, Madrid, 1946.
- , *Los dividendos de la CHADE. Informaciones últimas*, Madrid 1946.
- , *Réplica a la Nota de la Compañía Hispano-Americana de Electricidad, SA (CHADE), sobre el folleto «una Intervención en la Junta General de Accionistas de la Compañía Hispano-Americana de Electricidad, celebrada el día 28 de septiembre de 1946»*, Madrid, 1946.
- VENTOSA I CALVELL, Joan, *La situación política y los problemas económicos de España*, Barcelona, Espasa Calpe, 1932.

PREMSA I PUBLICACIONS PERIÒDIQUES DE L'ÈPOCA
CONSULTEDES:

ABC
Business Week
Comercio y Navegación,
Destino
Economía i Finances
El Economista
Fomento de la Producción
La Vanguardia